M. Tullii Ciceronis

ORATIONUM SELECTARUM LIBER.

Editus in usum Scholarum Hollandiæ & West-Frisiæ:

EX DECRETO

Illustriss. D. D. Ordinum ejusdem Provinciæ.

LONDINI:

Typis *Andr. Clark*, pro *R. Scot, T. Basset, J. Wright, & R. Chiswel.*

CIↃ IↃC LXXV.

ORATIONUM
SELECTARUM
LIBER.

Editus in usum Scholarum
Hollandiæ & Westfrisiæ:

EX DECRETO

LONDINI:

Typis Guil. Clark, pro R. Sare,
T. Bassett, J. Wright, & R. Chiswel.
CIↃ IↃC LXXV.

871
C71.X
1675

AD LECTOREM.

IN hac novâ orationum Ciceronis selectione, quæ mandato illustriss. D. D. Ordinum facta est, idem præstitimus, Benevole Lector, quod in Epistolis; nempe, ut, perlustratis diligenter omnibus & singulis orationibus, eas excerperemus, quarum lectio juventuti plurimum

967666

mum esset profutura, sive ob formularum elegantiam, sive ob rerum sententiarumque momenta, sive denique ob oratorii artificii applicationem. Quum verò eos, qui in epistolis suprà-dictis initiati sunt, in eloquentiæ patris Orationibus plane perpetuoque esse hospites, inconveniens sit: ideo harum usus ut cum illarum conjungeretur in ditionis hujus scholis, meritò fuit consultum.

ORATIO I.

Quæ est pro

Aulo Licinio Archia Poeta.

Argumentum.

Syllanus & Carbo *legem tulerant, ut ii cives Romani haberentur, qui adscripti essent fœderatis civitatibus, & domicilium in Italia tum, cum lex ferebatur, habuissent, ac intra 60 dies apud prætorem professi essent. Hac lege adducti* Gracchus quidam Archiam *Poetam in judicio arripuit, quod in urbe sit pro cive usus, cum non esset civis. Negavit enim* Archiam *adscriptum esse fœderatis civitatibus, & tempore legis latæ à* Sylla*no & Carbone in Italia domicilium habuisse, ac apud Prætorem professum esse.* Cicero *tum unice diligeret Poetam, hac Oratione ipsum in magna frequentia & concursu hominum literatorum defendit. Ac primum comprobat Archiam legitimum civem esse, cum*

Heracleæ & aliis civitatibus adscriptus sit, & tum, cùm lex ferebatur, domicilium in Italia habuerit, ac denique apud Prætorem professus sit. Deinde, cùm causa per se tenuis sit, digreditur in locum communem de studiis literarum, ac in laudationem Archiæ: *quibus persuadet judicibus,* Archiam, *etiamsi non esset civis, cùm sit, tamen propter eruditionem & merita erga populum Romanum in urbem adsciscendum esse. Et quia in publico judicio novum & ineptum videbatur laudari studia literarum, ac personam, excusat se* Cicero *in exordio, quod novum dicendi genus in forum adferat, alienum à consuetudine judiciorum. Genus orationis judiciale est: Status verò conjecturalis, an* Archias *sit civis. Hoc confirmat à testibus, & objecta dissolvit.*

Si quid est in me ingenii, judices, quod sentio quàm sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si hujusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis & disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhor-

abhorruiſſe: earum rerum omnium vel inprimis hic A. Licinius fructum à me repetere prope ſuo jure debet. Nam quoad longiſſimè poteſt mens mea reſpicere ſpatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, indè uſque repetens, hunc video mihi principem & ad ſuſcipiendam & ad ingrediendam rationem horum ſtudiorum exſtitiſſe. Quod ſi hæc vox, hujus hortatu præceptiſque conformata, nonnullis aliquando ſaluti fuit, à quo id accepimus quo cæteris opitulari & alios ſervare poſſemus, huic profectò ipſi, quantum eſt situm in nobis, & opem, & ſalutem ferre debemus. Ac nè quis à nobis hoc ità dici ſorè miretur, quod alia quædam in hoc facultas ſit ingenii, neque hæc dicendi ratio aut diſciplina: nè nos quidem huic cuncti ſtudio penitùs unquam dediti fuimus. *Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum; & quaſi cognatione quadam inter ſe continentur.* Sed nè cui veſtrùm mirum eſſe videatur, me in quæſtione legitima, & in judicio publico, cùm res agatur apud prætorem populi Romani, lectiſſimum

ctissimum virum, & apud severissimos judices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modò à consuetudine judiciorum, verùm etiam à forensi sermone abhorreat: quæso à vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam, ut me pro summo poeta, atque eruditissimo homine, dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætore exercente judicium, patiamini de studiis humanitatis ac literarum paulò [illegible] liberius: & in eiusmodi [illegible] quæ propria [illegible] studium [illegible] in judicio [illegible] tractata est, [illegible] & inusitato genere dicendi. Quod si mihi à vobis tribui concedique sentiam, perficiam profectò, ut hunc A. Licinium non modò non segregandum, cùm sit civis, à numero civium, verùm etiam, si non esset, putetis asciscendum fuisse. Nam ut primùm ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad

 scribendi

scribendi studium contulit. Primum Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili & celebri quondam urbe, & copiosâ, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloriâ contigit. Post in cæteris Asiæ partibus, cunctâque Græciâ, sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem, ipsius adventus, admiratioque, superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium, ac disciplinarum; studiaque hæc & in Latio vehementius tum colebantur, quàm nunc iisdem in oppidis; & hic Romæ propter tranquillitatem reipubl. non negligebantur. Itaque hunc, & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani civitate ceterisque præmiis donârunt, & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hospitio dignum existimârunt. Hac tantâ celebritate famæ, cum esset jam adolescentibus notus, Romam venit, Mario consule, & Catulo. Nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendam maximas, alter ipse gestas, tum etiam studium atque aures

adhibere posset. Statim Luculli, cum prætextatus etiam tum Archias esset, cum domum suam receperunt. Sed enim hoc non solùm ingenii, ac literarum, verùm etiam naturæ, atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico & ejus Pio filio: audiebatur à M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, & patre, & filio: à L. Crasso colebatur: Lucullos verò, & Drusum & Octavios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cùm teneret, afficiebatur summo honore, quòd eum non solùm colebant, qui aliquid percipere aut audire studebant, verùm etiam, siqui forè simulabant. Interim satis longo
IV. intervallo, cùm esset cum L. Lucullo in Ciliciam profectus, & cùm ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cùm esset civitas æquissimo jure, ac fœdere, ascribi se in eam civitatem voluit: idque cùm ipse per se dignus putaretur; tum auctoritate & gratiâ Luculli ab Heracleensibus impetravit. Data

est

est civitas Silani lege & Carbonis, *Si qui foederatis civitatibus adscripti fuissent, si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, & si sexagies sta diebus apud praetorem essent professi.* Cùm hic domicilium Romæ multos jam annos haberet; professus est apud prætorem Q. Metellum familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege, dicimus; nihil dico amplius: cassa dicta est. Quid enim horum infirmari, Graeche, potest? Heracleæne esse eum ascriptum negabis? adest vir summâ auctoritate, & religione, & fide, L. Lucullus, qui se non opinari, sed scire; non audisse, sed vidisse, non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines, qui hujus judicii causa, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt; qui hunc ascriptum Heraclienſem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heraclienſium publicas, quas Italico bello, incenso tabulario, interiisse scimus omnes. Et ridiculum, ad ea quæ habemus, nihil dicere, quærere quæ habere non possumus, & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare?

& cùm habeas amplissimi viri religio-
onem, integerrimi municipii jusju-
randum, fidémque, ea, quæ depravari
nullo modo possunt, repudiare; ta-
bulas, quas idem dicis solere corrum-
pi, desiderare. An domicilium Romæ
non habuit is, qui, tot annis ante ci-
vitatem datam, sedem omnium rerum
ac fortunarum suarum Romæ collo-
cavit? At non est professus? immò
verò iis tabulis professus, quæ solæ
ex illa professione, collegióque præ-
torum, obtinent publicarum tabula-
rum authoritatem. Nam cùm Appii ta-
bulæ negligentiùs asservatæ diceren-
tur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit,
levitas, post damnationem calamitas,
omnem tabularum fidem resignâsset,
Metellus, homo, sanctissimus modestis-
simusque omnium, tantâ diligentiâ fuit,
ut ad L. Lentulum prætorem, & ad
judices venerit, & unius nominis liturâ
se commotum esse dixerit. His igitur
tabulis nullam lituram in nomen A.
Licinii videtis. Quæ cum ità sint,
quid est, quod de ejus civitate dubi-
tetis? præsertim cùm aliis quoque in
civitatibus fuerit ascriptus. Etenim
cùm mediocribus multis, & aut nullâ,

aut humili aliquâ arte præditis gratuitò civitatem in Græcia homines impertiebantur; Rheginos, credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic summâ ingenii prædito gloriâ noluisse? quid? cum cæteri non modò post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserunt: hic, qui nec utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracliensem esse voluit, rejicietur? Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse superioribus, cum eodem quæstore fuisse in Asia: primis Julio & Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ità se jam tum gessisse pro cive, iis temporibus, quæ tu criminaris nè ipsius quidem judicio in civium Ro. jure esse versatum: & testamentum sæpe fecit nostris legibus, & adiit hæreditates civium Ro. & in beneficiis ad ærarium delatus est à L. Lucullo prætore & consule.

consule. Quare argumenta si qua potes: nunquam enim hic neque suo, neque amicorum judicio revincetur. Quares à nobis Gracchè, cur tantopere hoc homine delectemur? quia suppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures convitio defessæ conquiescant. *An tu existimas, aut supptere nobis posse quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrinâ excolamus, aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrinâ eâdem relaxemus?* Ego verò fateor, me his studijs esse deditum: cæteros pudeat, si qui ità se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucemque proferre. Me autem quid pudeat? qui tot annos ità vivo, judices, ut ab illis nullo me unquam tempore, aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas avocârit, aut denique somnus retardârit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum cæteris ad suas res obeundas quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi & corporis concedatur temporis,

temporis, quantum alii tribuunt intempestivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pilæ, tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero? Atque hoc adeò mihi concedendum est magis, quod ex his studiis hæc quoque crescit oratio & facultas: quæ quantacunque in me est, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui levior videtur, illa quidem certè, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam nisi multorum præceptis multisque literis mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem; in ea autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exsilii, parvi esse ducenda, nunquam me pro salute vestra in tot & tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plena sapientum voces, plena exemplorum vetustas; quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet. Quàm multas nobis imagines, non solùm ad intuendum, verùm etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas, scriptores,

scriptores, & Græci, & Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda repub. proponens animum & mentem meam ipsâ cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quispiam? Quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditæ sunt, istáne doctrinâ, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare; sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu prope divino, per seipsos, & moderatos, & graves extitisse fateor: etiam illud adjungo, sæpius ad laudem atque virtutem, naturam sine doctrina, quàm sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cùm ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam confirmatióque doctrinæ; tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere existere: ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem Africanum; ex hoc C. Lælium, L. Furium, modestissimos homines, & continentissimos; ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus

poribus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profectò, si nihil ad percipiendam colendamque virtutem literis adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent. Quod si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remissionem humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam cæteræ neque temporum sunt neque ætatum omnium, neque locorum. *Hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.* Quod si [illegible] nec [illegible] nostro gustare possemus, [illegible] rari deberemus, etiam cùm in aliis videremus. Quis nostrûm tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui cùm esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem, ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergò ille corporis motu tantum amorem sibi conciliârat à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus ce-

leritatémque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, judices (utar enim vestrâ benignitate: quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cùm literam scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore! quoties revocatum eandem rem dicere commutatis verbis atque sententiis! quæ verò accuratè cogitatéque scripsisset, ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni oratione defendendum putem? Atqui sic à summis hominibus eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia, & doctrinâ, & præceptis, & arte constare; poetam naturâ ipsâ valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam spiritu afflari. Quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poetas, quod quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, judices, sanctum apud vos humanissimos homines hoc poetæ nomen, quod nulla unquam barbaria vio-

violavit. Saxa & solitudines voce respondent, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poetarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant: itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt: permulti alii prætereà pugnant inter se, atque contendunt. Ergò illi alienum, qui poeta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate & legibus noster est, repudiabimus? præsertim, cùm omne olim studium, atque omne ingenium, contulerit Archias ad pop. Rom. gloriam laudémque celebrandam. Nam & Cimbricas res adolescens attigit, & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. *Neque enim quisquam est tam aversus à musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facilè præconium patiatur.* Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cùm ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem lubentissimè audiret? Ejus, à quo sua virtus optimè prædicaretur.

caretur. Itaque ille Marius item eximiè L. Plotium dilexit; cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari. Mitridaticum verò bellum magnum, atque difficile, & in multa varietate terrâ marique ver atum, totum ab hoc expressum est, qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum & clarissimum virum, verùm etiam populi Roma. nomen illustrant. Populus enim Rom. aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regiis quondam opibus, & ipsâ naturâ regionis vallatum: populi Rom. exercitus, eodem duce, non maximâ manu innumerabiles Armeni[illegible] copias fudit: populi Romani [illegible] Cyrice[illegible] [illegible] bellis [illegible] cibus ereptum esse, atque conservatam nostra semper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante cùm interfectis ducibus depressa hostium classis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt trophæa, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Charus fuit Africano superiori

noster

noster Ennius. Itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus è marmore. At iis laudibus certè non solùm ipsi, qui laudantur; sed etiam populi Rom. nomen ornatur. In Cœlum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Rom. rebus adjungitur: omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrum laude decorantur. Ergò illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem majores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heracliensem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus constitutum de nostra civitate ejiciemus? Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quàm ex Latinis, vehementer errat, propterea quòd Græca leguntur in omnibus ferè gentibus; Latina suis finibus, exiguis sanè continentur. Quare, si res hæ, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur; cupere debemus, quò minùs manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famámque penetrare: quod, cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt: tum iis certè, qui de vita, gloriæ causa dimicant,

micam, hoc maximum, & periculorum incitamentum est, & laborum. Quàm multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cùm in Sigæo ad Achillis tumulum adstitisset, O fortunate, inquit, adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris! & verè. Nam nisi Ilias exstitisset illa; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid noster hic magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit? nónne Theophanem Mytilenæum scriptorem rerum suarum, in concione militum, civitate donavit, & nostri illi fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam glóriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? itaque, credo, si cum Romanis Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sylla cùm Hispanos & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiasset. Quem nos in concione vidimus, cùm ei libellum malus poëta de pugnis subjecisset, quod epigramma in eum fecisset, tantummodo alternis versibus

versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui, sub ea conditione nè quid postea scriberet. Qui sedulitatem mali poetæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium, & virtutem in scribendo, & copiam non expetisset? Quid? à Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? quæ præsertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poetis pingue quiddam sonantibus, atque peregrinum, tamen aures suas dederet. Neque est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest, sed præ nobis ferendum; *trahimur omnes laudis studio & optimus quisque maximè gloriâ ducitur.* Ipsi illi Philosophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt; in eo ipso, in quo prædicationem nobilitatémque despiciunt, prædicari se ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir, & imperator, Attii amicissimi sui carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam vero ille, qui cum

Ætolis

Ætolis Ennio comite, bellavit Fulvius, non dubitavit Martis manubias musis consecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen & musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices à musarum honore & à poetarum salute abhorrere. Atque ut id libentiùs faciatis, jam me vobis, judices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, veruntamen honesto, vobis confitebor. Nam quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute hujus urbis, atque imperii, & pro vita civium, próque universa rep. gessimus, attigit hic versibus, atque incheavit. Quibus auditis, quod mihi magna res & jucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorúmque desiderat, præter hanc laudis & gloriæ: quâ quidem detrectâ, judices, quid est quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi tantis nos in laboribus exerceamus? certè si nihil animus præsentiret in posterum & si quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas,

nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliisque angeretur, nec toties de vita ipsa dimicaret. Nunc insidet quædam in optimo quoque *virtus, quæ noctes & dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri; sed cum omni posteritate adæquandam.* An 12. verò tam parvi animi videamur esse omnes, qui in repub. atque in his vitæ periculis laboribusque versamur, ut cùm usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, vobiscum simul moritura omnia arbitremur? An cum statuas & imagines non animorum simulacra, sed corporum, studiosè multi summi homines reliquerunt: consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nonne multò malle debemus, summis ingeniis expressam, & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc verò sive à meo sensu post mortem abfutura sunt, sive ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem

tinebunt, nunc quidem certè cogitatione quadam ſpéque delector. Quare conſervate, judices, hominem pudore eo, quem amicorum ~~ſtudiis~~ videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venuſtate; ingenio autem tanto, quantum id convenit exiſtimari, quod ſummorum hominum ingeniis expetitum eſſe videatis; cauſa vero ejuſmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, teſtimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ità ſint, petimus à vobis, judices, ſi qua non modò humana, verùm etiam divina in tantis negotiis commendatio debet eſſe; ut eum, qui vos, qui veſtros imperatores, qui populi Romani res geſtas ſemper ornavit, qui etiam his recentibus noſtris veſtriſque domeſticis periculis æternum ſe teſtimonium laudum daturum eſſe profitetur, quique eſt eo numero, qui ſemper apud omnes ſancti ſunt habiti atque dicti, ſic in veſtram accipiatis fidem, ut humanitate veſtrâ levatus potiùs, quàm acerbitate violatus eſſe videatur. Qua de cauſa, pro mea conſuetudine, breviter ſimpliciterque dixi, judices, ea confido probata eſſe omnibus

bus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea judices, à vobis spero esse in bonam partem accepta: ab eo, qui judicium exercet, certò scio,

ORATIO II.

Quæ est pro

M. MARCELLO.

Ant. Luſchi Argumentum.

M. Marcellus *civis Romanus, ampliſſimus atque clariſſimus in diſſentione civili fuit cum* Pompeio, *quemadmodum &* Cicero *cum multis aliis Senatoribus, civibúſque Rom. Confecto autem bello,* Cæſar *victor multos ex inimicis ſuis, fautoribúſque* Pompeii, *in patriam reſtituit, & ad priſtinam dignitatem, inter quos* Ciceronem, *& poſtmodum deprecante ſenatu, populóque Rom. reſtituit, &* Marcellum, *& ad patriam, & ad priſtinam dignitatem, non obſtante quòd* Marcellus Cæſarem *offendiſſet, & quòd* Cæſar *adhuc ſuſpicari ſe diceret de voluntate* Marcelli, *tamen illa ſua notiſſima benignitate ſuæ privatæ voluntati, publicam antepoſuit voluntatem. unde hanc* Cicero *orationem*

tionem agit ad Cæſarem, *quâ ipſum de ſuâ illa humanitate divino prope ore commendat: oſtendens eum eſſe per ſuam clementiam in reſtitutione* Marcelli *ſummam, atque immortalem gloriam conſecutum. Deinde oſtendit multis rationibus non debere* Cæſarem *de aliquo ſuſpicari, & tamen eum rogat, ut pro ſalute publica vitam ſuam cuſtodiat, ſine qua nec poſſit dignitas reipub. nec reſtitui, nec ſervari.*

DIuturni ſilentii, P. C. quo eram his temporibus uſus, non timore aliquo, ſed partim dolore, partim verecundiâ, finem hodiernus dies attulit, idémque initium, quæ vellem, quæque ſentirem, meo priſtino more dicendi. Tantam enim manſuetudinem, tam inuſitatam inauditámque clementiam, tantum in ſumma poteſtate rerum omnium modum, tam denique incredibilem ſapientiam, ac penè divinam, tacitus nullo modo præterire poſſum. M. enim Marcello vobis, P. C. reíque pub. reddito, non ſolùm illius, ſed meam etiam vocem, & auctoritatem, & vo-

bis, & reipub. conſervatam ac reſtitutam puto. Dolebam enim, P. C. ac vehementer angebar, cùm viderem virum talem, qui in eadem cauſa, in qua ego, fuiſſet, non in eadem eſſe fortunâ: nec mihi perſuadere poteram, nec fas eſſe ducebam, verſari me in veſtro veteri curriculo, illo æmulo atque imitatore ſtudiorum ac laborum meorum, quaſi quodam ſocio à me & comite diſtracto. Ergo & mihi meæ priſtinæ vitæ conſuetudinem, C. Cæſar, intercluſam aperuiſti; & his omnibus, ad bene de omni repub. ſperandum, quaſi ſignum aliquod ſuſtuliſti. Intellectum eſt enim mihi quidem in multis, & maximè in me ipſo, ſed paulò antè omnibus, cum M. Marcellum Senatui populóque Rom. & reipub. conceſſiſti, commemoratis præſertim offenſionibus, te auctoritatem huius ordinis, dignitatémque reipub. tuis vel doloribus vel ſuſpicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis anteactæ vitæ hodierno die maximum cepit, cum ſummo conſenſu Senatûs, tum præterea judicio tuo graviſſimo & maximo. Ex quo profectò intelligis, quanta in dato beneficio ſit laus, cùm

in

in accepto tanta ſit gloria. Eſt verè fortunatus ille, cujus ex ſalute non minor penè ad omnes, quàm ad illum ventura ſit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem meritò, atque optimo jure contigit. Quis enim eſt illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium ſtudio, aut innocentiâ, aut ullo genere laudis præſtantior? Nullius tantum eſt flumen ingenii, nulla dicendi, aut ſcribendi, tanta vis, tantáque copia, quæ non dicam exornare, ſed enarrare, C. Cæſar, res tuas geſtas poſſit: tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tuâ; nullam in his eſſe laudem ampliorem, quàm eam, quam hodierno die conſecutus es. Soleo ſæpe ante oculos ponere, ídque libenter crebris uſurpare ſermonibus, omnes noſtrorum imperatorum, omnes exteraruth gentium, potentiſſimorúmque populorum, omnes clariſſimorum regum res geſtas, cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero prælíorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec diſſimilitudine bellorum poſſe conferri: nec verò diſjunctiſſimas terras citiùs cujuſquam paſſibus potuiſſe peragrari,

quàm tuis non dicam curſibus, ſed victoriis illuſtratæ ſunt. Quæ quidem ego niſi ità magna eſſe fatear, ut ea vix cujuſquam mens aut cogitatio capere poſſit, amens ſim: ſed tamen ſunt alia majora. Nam bellicas laudes ſolent quidam extenuare verbis, eáſque detrahere ducibus, communicare cum militibus, nè propriæ ſint imperatorum, & certè in armis, militum virtus, locorum oportunitas, auxilia ſociorum, claſſes, commeatus, multùm juvant; maximam verò partem quaſi ſuo jure Fortuna ſibi vindicat, & quidquid eſt proſperè geſtum, id pene omne ducit ſuum. At verò hujus gloriæ, C. Cæſar, quam ex paulò antè adeptus, ſocium habes neminem: totum hoc, quantumcumque eſt, quod certè maximum eſt, totum eſt, inquam tuum. Nihil ſibi ex iſtâ laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipſa rerum humanarum domina fortuna in iſtius ſe ſocietatem gloriæ non offert, tibi cedit, tuam eſſe totam & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum ſapientia commiſcetur, nec ad conſilium caſus admittitur,

Domuiſti gentes, immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; ſed tamen ea vicisti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci poſſent, habebant. Nulla eſt enim tanta vis, tanta copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique poſſit. Verùm animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adverſarium nobilitate, ingenio, virtute præſtantem non modò extollere jacentem, ſed etiam amplificare ejus priſtinam dignitatem; hæc qui faciat, non ego eum cum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum deo judico. Itaque, C. Cæſar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non ſolùm noſtris, ſed penè omnium gentium literis atque linguis; neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticeſcet. Sed tamen ejuſmodi res, neſcio quomodo, etiam, dum audiuntur, aut dum leguntur, obſtrepi clamore militum videntur, & tubarum ſono. At verò, cùm aliquid clementer, manſuete, juſtè, moderatè, ſapienter factum, in iracundia præſertim, quæ eſt inimica conſilio, & in victoria,

quæ naturâ insolens & superba est, aut audimus, aut legimus: quo studio incendimur, non modò in gestis rebus, sed etiam in fictis; ut eos sæpe, quos nunquam vidimus, diligamus. Te verò, quem præsentem intuemur, cujus mentem, sensúsque, & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reip. fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? quâ benevolentiâ complectemur? parietes, medius fidius C. Cæsar, ut mihi videtur, hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, & suis sedibus. Equidem, cùm C. Marcelli, viri optimi, & commemorabili pietate ac virtute præditi, lacrimas modò vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoriæ effodit, quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimámque familiam, jam ad paucos redactam, penè ab interitu vindicâsti. Hunc tu igitur dicendi tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius est propria Cæsaris: cæteræ,

cæteræ, duce te, geſtæ, magnæ illæ quidem, ſed tamen multò magnóque comitatu. Hujus autem rei tu idem es & dux, & comes, quæ quidem tanta eſt, ut tropæis monumentiſque tuis non ulla unquam allatura ſit finem ætas. Nihil enim eſt opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat & conſumat vetuſtas. At verò hæc tua juſtitia & lenitas animi floreſcet quotidie magis, ità, ut quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium, jam antè æquitate & miſericordiâ viceras, hodierno verò die teipſum viciſti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi audiri poſſit, atque ego ipſe cogitans ſentio. Ipſam victoriam viciſſe videris, cùm ea ipſa, quæ illa erat adepta, victis remiſiſti. Nam, cùm ipſius victoriæ conditione jure omnes victi occidiſſemus, clementiæ tuæ judicio conſervati ſumus. Rectè igitur unus invictus es, à quo etiam ipſius victoriæ conditio viſque devicta eſt. Atque hoc C. Cæſaris judicium, P. C. quàm late pateat, attendite. Omnes enim, qui ad illa arma fato ſumus nescio quo reipub. miſero

miſero funeſtóque compulſi, etſi aliqua culpa tenemur erroris humani, à ſcelere certè liberati ſumus. Nam, cùm M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipub. conſervavit; memet mihi, & item reip. nullo deprecante, reliquos ampliſſimos viros, & ſibi ipſis, & patriæ reddidit: quorum &. frequentiam & dignitatem hoc ipſo in conſeſſu videtis; Non ille hoſtes induxit in curiam, ſed judicavit, à pleriſque ignoratione potiùs, & falſo atque inani metu, quàm cupiditate, aut crudelitate civile bellum eſſe ſuſceptum. Quo quidem in bello ſemper de pace agendum audiendumque eſſe putavi; ſempérque dolui, non modò pacem, ſed orationem etiam civium pacem efflagitantium repudiari, Neque enim ego illa, nec ulla unquam ſecutus ſum arma civilia, ſempérque mea conſilia pacis, & togæ ſocia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem ſum ſecutus privato officio, non publico: tantóque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nullo modo cupiditate, ſed nè ſpe quidem, prudens, & ſciens tanquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod

quidem

quidem meum consilium minime obscurum fuit. Nam & in hoc ordine, integrâ re, multa de pace dixi, & in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. Ex quo nemo erit tam injustus rerum æstimator, qui dubitet, quæ Cæsaris voluntas de bello fuerit, cùm pacis auctores conservandos statim censuerit; cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum videretur fortasse tum, cùm esset incertus exitus, & anceps fortuna belli: qui verò victor, pacis auctores diligit, is profectò declarat maluisse se non dimicare quàm vincere. Atque hujus quidem rei M. Marcello sum testis. Nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cùm insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem extimescentem? Quò gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. Non enim jam causæ sunt inter se, sed victoriæ comparandæ. Vidimus tam victoriam prælioruni exitu terminatam: gladium vaginâ vacuum in urbe non vidimus. Quos amissimus cives,

eos Martis vis perculit, non irâ victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret, quoniam ex eadem acie conservat, quos potest. Alterius verò partis, nihil ampliùs dicam quàm id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam. Quidam enim non modò armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur: nec, quid quisque sensisset, sed, ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiamsi pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverint, qui civile bellum tantum & tam luctuosum excitaverunt; vel placati jam, vel etiam satiati, aliquando omnem spem salutis ad clementiam victoris & sapientiam contulisse. Quare gaude tuo isto tam excellenti bono, & frucre cùm fortunâ & gloriâ, tum etiam naturâ & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus jucunditasque sapienti. Cætera cùm tua recordabere, etsi persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere: de nobis quos in republ. tecum simul salvos esse voluisti, quoties

ties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de ſingulari ſapientia tua cogitabis: quæ non modò ſumma bona, ſed nimirum audebo vel ſola dicere. Tantus eſt enim ſplendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & conſilii dignitas, ut hæc à virtute donata, cætera à fortuna commodata eſſe videantur. Noli igitur in conſervandis bonis viris defatigari, non cupiditate præſertim aut pravitate aliquâ lapſis, ſed opinione officii, ſtultâ fortaſſe, certè non improbâ, & ſpecie quadam reipub. Non enim tua ulla culpa eſt, ſi te aliqui timuerunt: contráque ſumma laus, quòd plerique minimè timendum fuiſſe ſenſerunt.

Nunc verò venio ad graviſſimam querelam & atrociſſimam ſuſpicionem tuam: quæ non tibi ipſi magis, quàm tùm omnibus civibus, tum maximè nobis, qui à te conſervati ſumus, providenda eſt. Quam, etſi ſpero eſſe falſam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, noſtra cautio eſt: ut ſi in alterutro peccandum ſit, malim videri nimis timidus quàm parùm

rùm prudens. Sed quisnam est iste tam demens, qui scilicet tibi insidiaretur? de tuisne? tametsi, qui magis sunt tui, quàm quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui unà tecum fuerunt? non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce, omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. At, si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, nè quid inimici. Qui? omnes enim, qui fuerunt, aut suâ pertinaciâ vitam amiserunt, aut tuâ misericordiâ retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut qui superfuerant, amicissimi sint. Sed tamen, cùm in animis hominum tantæ latebræ sint, & tanti recessus, augeamus sanè suspicionem tuam: simul enim augebimus & diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in repub. tam nihil unquam nec de suâ, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat tuâ salute contineri suam, & ex unius tui, vitam pendere omnium? Equidem de te dies, noctesque, ut debeo, cogitans; casus duntaxat humanos & incertos, eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem

tem extimeſco: doleóque, cùm reſpub. immortalis eſſe debeat, eam in unius mortalis animâ conſiſtere. Si verò ad humanos caſus, incertóſque eventus valetudinis, ſceleris etiam accedat inſidiarúmque conſenſio; quem deum, etiamſi cupiat, opitulari poſſe reipub. credamus? Omnia ſunt excitanda tibi, C. Cæſar, uni, quæ jacere ſentis belli ipſius impetu, quod neceſſe fuit, perculſa, atque proſtrata: conſtituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda ſoboles: omnia, quæ dilapſa jam fluxerunt, ſeveris legibus vincienda ſunt. Non fuit recuſandum in tanto civili bello, tantóque animorum ardore, & armorum, quin quaſſata reſp. quicunque belli eventus fuiſſet, multa perderet & ornamenta dignitatis, & præſidia ſtabilitatis ſuæ: multáque uterque Dux armatus faceret, quæ idem togatus fieri prohibuiſſet. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda ſunt: quibus præter te mederi nemo poteſt. Itaque illum tuam præclariſſimam & ſapientiſſimam vocem invitus audivi, ſatis te diu vel *naturæ* vixiſſe, vel *gloriæ*; ſatis, ſi ita

vis: naturæ fortaſſe: addo etiam, ſi placet, gloriæ: at, quod maximum eſt, patriæ certè parum. Quare omitte, quæſo, iſtam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam. Noli noſtro periculo ſapiens eſſe. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem iſtud nimis crebrò dicere, ſatis te tibi vixiſſe: credo; ſed tum id audirem, ſi tibi ſoli viveres, aut ſi tibi etiam ſoli natus eſſes: nunc, cùm omnium ſalutem civium, cunctámque remp. res tuæ geſtæ complexæ ſint, *tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris.* Hic tu modum tuæ vitæ non ſalute reipub. ſed æquitate animi definies? quid, ſi iſtud nè gloriæ quidem tuæ ſatis eſt? cujus te eſſe aviditſimum, quamvis ſis ſapiens, non negabis. Parúmne igitur inquies, gloriam magnam relinquemus? immo verò aliis, quamvis multis, ſatis; tibi uni parùm. Quidquid enim eſt, quamvis amplum ſit, id certè partim eſt tum, cùm eſt aliquid ampliùs. Quod ſi rerum tuarum immortalium, C. Cæſar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adverſariis, rempub. in eo ſtatu relinqueres,

in

in quo nunc eſt: vide quæſo, nè tua divina virtus admirationis plus ſit habitura, quam gloriæ. Si quidem gloria eſt illuſtris ac pervagata multorum & magnorum vel in ſuos cives, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars eſt: hic reſtat actus: in hoc elaborandum eſt, ut remp. conſtituas, eáque tu in primis compoſitâ, ſummâ tranquillitate & otio perfruare. Tum te ſi voles, cùm & Patriæ, quod debes, ſolveris, & naturam ipſam expleveris ſatietate vivendi, ſatis diu vixiſſe dicito. Quid eſt enim omnino hoc ipſum diu, in quo eſt aliquid extremum? quod cùm venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo eſt, quia poſtea nulla futura ſit. Quamquam iſte tuus animus numquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, ſemperque immortalitatis amore flagravit. Nec verò hæc tua vita dicenda eſt, quæ corpore & ſpiritu continetur. Illa, inquam, illa vita eſt tua, Cæſar, quæ vigebit memoriâ ſeculorum omnium, quàm poſteritas alet, quam ipſa æternitas ſemper intuebitur.

tur. Huic tu inſervias, huic te oſtentes oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet: nunc etiam quæ laudet, exſpectat. Obſtupeſcent poſteri certè imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes & legentes tuos. Sed, niſi hæc urbs ſtabilita tuis conſiliis & inſtitutis erit; vagabitur modò nomen tuum longè atque latè, ſedem quidem ſtabilem & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam qui naſcentur, ſicut inter nos fuit, magna diſſenſio; cùm alii laudibus ad cœlum res tuas geſtas efferent, alii fortaſſe aliquid requirent, idque vel maximum, niſi belli civilis incendium ſalute patriæ reſtinxeris: ut illud fati fuiſſe videatur, hos conſilii. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis pòſt ſeculis de te judicabunt, & quidem haud ſcio, an incorruptiùs quàm nos. Nam & ſine amore & ſine cupiditate, & rurſus ſine odio, & ſine invidia judicabunt. Id autem, etiamſi tunc ad te, ut quidam falſò putant, non pertinebit; nunc certè

certè pertinet, te esse talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio. Diversæ voluntates civium fuerunt, distractæque sententiæ. Non enim conciliis solùm, & studiis, sed armis etiam, & castris dissidebamus. Erat autem obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid optimum esset: multi, quid sibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta resp. est hoc misero fatalique bello: vicit is, qui non fortunâ inflammaret odium suum, sed bonitate lenîret; neque omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exsilio aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt: ingratus est, injustusque civis, qui armorum periculo liberatus animum tamen retinet armatum: ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit, quàm qui in causa animam profudit. Quæ enim pertinacia est quibusdam, eadem aliis constantia videri potest. Sed quia jam omnis fracta dissentio est armis & extincta æquitate victoris: restat, ut omnes unum velint, qui modò habent aliquid non solùm sapientiæ, sed etiam sanitatis: quia, nisi te, *C. Cæsar*,

salvo

salvo, & in ista sententia, quâ cùm antea, tum hodie vel maximè usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui hæc salva esse volumus & hortamur, & obsecramus, ut vitæ, ut saluti tuæ consulas: omnésque tibi, (ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipso sentio) quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modò excubias, & custodias, sed etiam lateribus nostrorum oppositus, & corporum pollicemur. Sed, ut unde est orsa, in eodem terminetur oratio mea, maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæsar, majores etiam habemus. Nam omnes idem sentiunt, quod ex omnium precibus & lacrymis sentire potuisti. Sed, quia non est astantibus omnibus necesse dicere à me certè dici volunt, cui necesse est quodammodo, & quod volunt, & quod M. Marcello, à te huic ordini populóq; Rom. & reip. reddito, præcipuè id à me fieri debere intelligo. Nam lætari omnes non ut de unius solùm sed ut de communi omnium salute, sentio. Quod autem summæ benevolentiæ est quæ, mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo

mo & amantiſſimo fratri, præter eum quidem cederem nemini : cùm id ſolicitudine, curâ, labore tandiu præſtiterim, quamdiu eſt de illius ſalute dubitatum : certè hoc tempore magnis curis, moleſtiis, doloribus liberatus præſtare debeo. Itaque C. Cæſar, ſic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus à te non conſervato ſolùm, ſed etiam ornato; tamen ad tua innumerabilia in me unum merita, quod fieri jam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus acceſſerit.

ORATIO

ORATIO III.

Quæ est pro

Q. LIGARIO.

Argumentum.

Quintus Ligarius *civis Romanus*, *cum* C. Considio *consule profectus est legatus in* Africam, *ante belli civilis principium. Deinde provincia decedente* C. Considio, Ligarius, *præfectus provinciæ mansit in* Africa; *postea cum bellum exarsisset inter* Cæsarem & Pompeium, Ligarius, *nullo negotio se implicari passus est, ut dicit* Cicero. *nam* P. Accius Varus, *qui Prætor* Africam *obtinuerat*, Uticam *venit & arripuit imperium ad clamorem multitudinis imperitæ, ad eum facto concursu: &* Ligarius, *adventu suo quievit, sed necessitate mansit in* Africa, *quæ provincia contra* Cæsarem *tenebatur: ad quam provinciam, bello ardente.* L. Tubero, *cum justo imperio sibi a senatu & sorte, ut moris erat, dato, venisset, eam intrare non potuit, prohibente*

bente Ligario *ut asserebat ipse* Tubero, *unde ad* Pompeium *ivit in* Macedoniam, *& apud eum de injuria quæstus est, ut dicit* Cicero, *& cum eo fuit in bello civili, quo bello finito,* Cæsar *victor* Tuberoni *& multis aliis, patriam restituit: sed* Ligarius, *exulabat, domi manentibus duobus fratribus* Ligarii, *qui cum* Cæsare *semper fuerant, & cum* Q. Tubero *filius* L. Tuberonis Ligarium *apud* Cæsarem, *accusavisset, quòd contra* Cæsarem *fuisset in* Africa, *quòdque ipsum cum patre suo provinciâ prohibuisset,* Ligarium Cicero *hac insigni oratione defendit, & pro ipso gratiam* Cæsaris *nititur impetrare.*

NOvum crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te, Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse: idque C. Pansa præstanti vir ingenio, fretus fortasse eâ familiaritate, quæ ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quò me vertam, nescio; paratus enim veneram, cùm tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione mâ

ad hominis miseri salutem abuterer. Sed quoniam diligentia inimici investigatum est, quod latebat, confitendum est, ut opinor: præsertim cùm meus necessarius C. Pansa fecerit, ut id jam integrum non esset: omissaque controversiâ omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, quâ plurimi sunt conservati, cùm à te non solùm liberationem culpæ, sed errati veniam impetravissem. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maximè optandum, confitentem reum: sed tamen ità confitentem, se in ea parte fuisse, quâ te Tubero, quâ virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque priùs de vestro delicto confiteamini necesse est, quàm Ligarii ullam culpam reprehendatis. Quigitur Ligarius, cùm esset adhuc nulla belli suspitio, legatus in Africam cum proconsule C. Considio profectus est, qua in legatione & civibus, & sociis ità se probavit, ut decedens Considius provinciâ, satisfacere hominibus non posset si quenquam alium provinciâ præfecisset. Itaque Q. Ligarius, cùm diu recusans nihil profecisset provinciam accepit invitus, cui sic

præsuit in pace, ut & civibus & sociis gratissima esset ejus integritas, & fides. Bellum subitò exarsit: quod qui erant in Africa, antè audierunt geri quàm parari: quo audito, partim cupiditate inconsideratâ, partim cæco quodam timore, primò salutis causâ, post etiam studii sui, quærebant aliquem ducem. Tum Ligarius domum spectans, & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim, P. Actius, Varus, qui prætor, Africam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum statim concursum est, atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, si illud imperium esse potuit, quod ad privatum, clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio deferebatur. Itaque Ligarius, qui omnem tale negotium cuperet effugere, paulum adventu Vari conquievit. Adhuc, C. Cæsar, Q. Ligarius omni culpâ vacat. Domo est egressus non modò nullam ad bellum, sed nè ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatissima ita se gessit, ut ei pacem esse expediret. Profectio certè animum tuum non debet offendere. Nam igitur remansio?

mansio? multò minùs. Nam profectio voluntatem habuit non turpem; remansio etiam necessitatem honestam: ergò hæc duo tempora carent crimine: unum, cùm est legatus profectus; alterum, cùm esset legatus à provincia, præpositus Africæ est. Tertium est tempus, quo post adventum Varii in Africa restitit. Quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticæ potiùs quàm Romæ, cùm P. Actio, quàm cum concordissimis fratribus; cùm alienis esse, quàm cum suis maluisset? cùm ipsa legatio plena desiderii ac solicitudinis fuisset propter incredibilem quendam fratrum amorem, hic æquo animo esse potuit, belli dissidio distractus à fratribus? Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. L. signum alienæ à te voluntatis; cujus ego causam animadverte, quæso, quâ fide defendam, cùm prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua se ipsum confitetur fuisse; nec mas-

tacitas cogitationes extimescit, nec quid tibi de alio audienti, de ipso occurrat, reformidat. Vide, quam non reformidem: vide quanta lux liberalitatis & sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti obloriatur: quantum potero voce contendam, ut hoc populus Ro. exaudiat. Suscepto bello Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nullâ vi coactus, judicio meo ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cùm hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui ad me ex Ægypto litteras misit, ut essem idem, qui fuissem: qui cùm ipse imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est: à quo, hoc ipso C. Pansa mihi nuntium perferente concessos fasces laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique se salutem putavit reddere, si eum nullis spoliatum ornamentis redderem.

Vide quæso, Tubero, ut qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero,

cùm de se eadem dicerem, ignosceret Cujus ego industriæ gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quòd ejus ingenio studiisque delector, vel quòd laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro: quis putet fuisse crimen, esse in Africa Ligarium? nempe is, qui & ipse in eadem Africa esse voluit, & prohibitum se à Ligario queritur, & certè contra ipsum Cæsarem est congressus armatus. Quid enim, Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adolescens: ad me revertar, iisdem in armis sui. Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi ut, quod hic potest, nos possemus? Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac causa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multò magis patris tui prudentiam desidero: quòd homo cùm ingenio,

nio, tum etiamsi doctrinâ excellens, genus hoc causæ, quod esset, non viderit. Nam si vidisset, quovis profectò, quam isto modo à te agi maluisset. Arguis fatentem, non est satis: accusas eum qui causam habet, aut, ut ego dico, meliorem quàm tu: aut, ut tu vis, parem. Hæc non modò mirabilia sunt, sed prodigiis similia, quæ dicam. Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi isti mores usque ad sanguinem incitare solent odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum. Nam quid aliud agis? ut Romæ ne sit? ut domo careat? nè cum optimis fratribus, nè cum hoc T. Brocho avunculo suo, nè cum ejus filio consobrino suo, nè nobiscum vivat? nè sit in patria? num est? num potest magis carere his omnibus, quàm caret? Italiâ prohibetur, exsulat. Non tu ergò hunc patriâ privare, quâ caret, sed vitâ vis. At istud nè apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo. Ipse jubebat occidi, nullo postulante: præmiis

etiam invitabat. Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis pòst, quem tu nunc crudelem esse, vis vindicata est. Ego verò istud non postulo, inquies. Ità me hercule existimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem tuum, novi domum, nomênque vestrum: studia denique generis ac familiæ vestræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque opeimarum, nota sunt mihi omnia. Itaque certò scio, vos non petere sanguinem: sed parùm attenditis. Res enim eò spectat, ut eâ pœna, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quæ est igitur alia, præter mortem? si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis? annè ignoscatur? hoc verò multò acerbius, multóque est gravius. Quod nos domi perimus precibus, & lacrymis prostrati ad pedes, non tam nôstræ causæ fidentes, quàm hujus humanitati: id nè impetremus, pugnabis? & in nostrum fletum irrumpes? & nos jacentes ad pedes supplicum voce prohibebis? Si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus, & ut spero, non frustrà fecimus, tu derepente irrupisses,

irrupisses, & clamare cœpisses, C. Cæsar, cave credas, cave ignoscas, cave te fratrum, pro fratris salute obsecrantium, misereat: nonne omnem humanitatem exuisses, quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari? & in tali miseria multorum perfugium misericordiæ tollere? Dicam plane, C. Cæsar, quod sentio, si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines (intelligo quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria: quam multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cùm etiam de victis reperiantur quàm multi, qui, cùm à te nemini ignosci vellent, impediren clementiam tuam, cùm etiam ii, quibus ipse ignovisti, nolint te in alios esse misericordem? Quod si probare Cæsari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse: si honesto, & misericordi mendacio, salutî civis calamitosi consultum esse vellemus; tamen hominis non esset, in tanto discrimine & periculo civis refellere & coarguere nostrum mendacium. & si esset alicujus, ejus certe non esset, qui

in eadem causa & fortuna fuisset. Sed tamen aliud est, errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. Tum diceres, Cave Cæsar credas; fuit in Africa Ligarius; tulit arma contra te. Nunc quid dicis? Cave ignoscas. Hæc neq; hominis, neq; ad hominem vox est; quâ qui apud te, C. Cæsar, utetur, suam citiùs abjiciet humanitatem, quàm extorquebit tuam. Ac primus aditus, & postulatio Tuberonis hæc, ut opinor, fuit, vellé se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quòd is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur isto enim nomine illa adhuc causa caruit: alii errorem appellant, alii timorem; qui duriùs, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam; qui gravissimè, temeritatem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium & verum nomen nostri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, & improvidas hominum mentes occupavisse: ut nemo mirari debeat humana consilia, divinâ necessitate esse superata. Iaceat

esse miseros, quanquam, hoc victore, esse non possumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt: fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris verò crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quisquam ex te, Cæsar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi à te contumeliam propulsare? quid egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum jus tueretur & dignitatem tuam? quid? tu, cùm pacem esse cupiebas, idne agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi verò, Cæsar, tua in me maxima merita, tanta certe non viderentur, si me ut sceleratum à te conservatum putarem. Quomodo autem tu de rep. bene meritus esses, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Successionem tu illam existimavisti, Cæsar, initio, non bellum, non hostile odium, sed civile dissidium utrisque cupientibus rempubl. salvam, sed partim consiliis, partim studiis à communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat pene par, non par fortasse eorum, qui sequebantur:

bantur: causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset: nunc melior certè ea judicanda est, quam etiam dii adjuverint. Cognitâ verò clementiâ tuâ, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus? Sed, ut omittam communem causam, veniamus ad nostram. Utrùm tandem existimas facilius fuisse, Tubero, Ligarium ex Africa exire, an vos in Africam non venire? poteramusne, inquies, cum senatus censuisset? Si me consulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium senatus idem legaverat: atque ille eo tempore paruit, cùm parere senatui necesse erat: vos tunc paruistis, cùm paruit nemo, qui noluit, reprehendo igitur? minimè verò, neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis. Tuberonis sors conjecta est ex S. C. cùm ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat se excusare. Hæc ego novi, propter communes necessitudines, quæ mihi sunt cum L. Tuberone: domi unà eruditi, militiæ contuber-

tubernales, post affines, in omni denique vita familiares; magnum etiam vinculum, quod iisdem semper studiis usi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse. Sed ita quidam agebant, ita resp. sanctissimum nomen opponebant, ut, etiamsi aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posset. Cessit auctoritati amplissimi viri, vel potius paruit: una est profectus cum iis, quorum erat una causa: tardius iter fecit: itaque in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius; nam, si crimen est prohibere illum voluisse, non minus magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluisse, quàm aliquem se imperatorem esse maluisse. Atque is tamen aliquis Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat: fasces certe habebat. Sed quoque modo sese illud habet, haec querela vestra, Tubero, quid valet? recepti in provinciam non sumus. Quid, si effectis? Caesarine eam tradituri fuistis, an contra eum retenturi? Vide quid liceat,

tiæ, Cæsar, nobis tua liberalitas des, vel potiùs audaciæ. Si responderit Tubero, Africam, quò senatus, cum forsque miserat, tibi patrem suum tradidisse; non dubitabo apud ipsum te, cujus id cum facere interfuit, gravissimis verbis ejus consilium reprehendere. Non enim, si tibi ea res grata fuisset, esset etiam probata. Sed jam hoc totum quæro, non tam ut ne offendam tuas patientissimas aures, quàm ne Tubero, quod nunquam cogitavit, factum fuisse videatur. Veniebatis igitur in Africam Provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maximè infestam, in qua erat rex potentissimus, inimicus huic causæ, aliena voluntas, conventus firmi atque magni. Quæro, quid facturi fuissetis? quinquam quid facturi fuerimus, non dubitem, cum videam, quid fecerimus. Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere: & prohibiti, ut perhibetis, summa cum injuria. Quomodo id tulistis? & acceptæ injuriæ querelam ad quem detulistis? nempe ad eum, cujus auctoritatem secuti in societatem belli venerant? quod si Cæsaris causa in provinciam veniebatis, ad eum pro-

profectò exclusi provinciâ venissetis. Venistis ad Pompeium: Quæ est ergò apud Cæsarem querela, cùm eum accusetis, à quo queramini vos prohibitos contra Cæsarem bellum gerere? Atque, in hoc quidem vel cùm mendacio, si vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuisse Cæsari tradituros, etiamsi à Varo se quibusdam aliis prohibiti essetis. Ego autem confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantæ laudis occasione privaverit. Sed vide quæso, C. Cæsar, constantiam ornatissimi viri L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipse probarem, ut probo, tamen non commemorarem, nisi à te cognovissem in primis eam virtutem solem laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta constantia? constantiam dico? nescio an meliùs patientiam possem dicere. Quotus enim istud quisque fecisset, ut à quibus partibus in dissensione civili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate ejectus, ad eas ipsas rediret? magni cujusdam animi, atque ejus viri est, quem de suscepta causa, propositáque sententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum posset depellere.

Ut

Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuissent, honos, nobilitas, splendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt; hoc certè præcipuum Tuberonis fuit, quod justo cum imperio ex Sicilia in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus non ad Cæsarem, ne iratus; non domum, ne iners; non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur: in Macedoniam, in Cn. Pompeii castra venit, invenit ipsam causam, à qua erat rejectus cum injuria. Quid? cum ista res nihil commovisset ejus animum, ad quem veneratis, langaidiore, credo, studio in causa fuistis. Tantummodo in præsidiis eratis; animi verò à causa abhorrebant, an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quàm in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur; pacis equidem semper auctor fui, sed tam sero, ut enim amentis, cùm aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus, tu certè præcipuè, qui in eum locum venisses, ubi tibi esset peremundum, nisi vicisses: quanquam, ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriæ, quæ

ergò

ergò non dicerem Tubero, si aut vos constantiæ vestræ, aut Cæsarem beneficii sui pœniteret. Nunc quæro, utrùm vestras injurias, an reip. persequamini? si reipub. quid de vestra in ea causa perseverantia respondebitis? si vestras, videte nè erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cùm ignoverit suis. Itaque num tibi videor, Cæsar, in causa Ligarii occupatus esse? num de ejus facto dicere? quicquid dixi, ad unam summam referri volo, vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ. Causas, Cæsar, egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certè nunquam hoc modo, Ignoscite, judices, erravit, lapsus est, non putavit, si unquam posthac, ad parentem sic agi solet. Ad judices, Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fictum crimen. Dicte, Cæsar, de facto Ligarii judicem esse: quibus in præsidiis fuerit, quære. Taceo: nè hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud judicem: legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus. Tum etiam fuit totus animo & studio tuus. Ad judi-

judicem sic agi solet; sed ego ad parentem loquor. Erravi, temere feci, pœnitet. Ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto, ut ignoscas oro, si nemo impetravit, arroganter: si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti. An sperandi Ligario causa non sit, cùm mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quamquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui à te pro Ligario petunt; tu necessarii. Vidi enim, & cognovi, quid maximè spectares, cùm pro alicujus salute multi laborarent: causas apud te rogantium gratiores esse, quàm preces: neque spectare, quàm tuus esset necessarius is, qui te oraret; sed quàm illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tuâ liberalitate fruuntur, quàm tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen apud te causas, ut dixi, rogantium valere plus, quàm preces: ab illisque te moveri, maximè, quorum justissimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conservando, multis tu quidem gratum facies necessariis tuis:

tuis: sed hoc quæso considera, quod soles: possum fortissimos viros Sabinos, tibi probatissimos, totúmque agrum Sabinum florem Italiæ, robur reipubl. proponere; nôsti optimè homines. Animadverte horum omnium mœstitiam & dolorem. hujus T. Brochi, de quo non dubito quid existimes, lacrymas squalorémque ipsius & filii vides. Quid de fratribus dicam? noli, Cæsar, putare de unius capite nos agere. Aut tres Ligarii in civitate retinendi sunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exsilium his est optatius, quàm patria, quàm domus, quàm dii penates, uno illo exsulante. Si fraternè, si piè, si cum dolore faciunt, moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit: te enim dicere audiebamus, nos omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te, omnes, qui contra te non essent. Videsne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brochorum domum, hunc L. Marcium, C. Cesetium, L. Coruficium, hosce omnes equites Rom. qui adsunt veste mutatâ, non solùm notos tibi, verùm etiam probatos

viros, qui tecum fuerunt? Atque his maxime irascebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conserva igitur tuis suos, ut, quæmadmodum cætera, quæ dicta sunt à te, sic hoc verissimum reperiatur. Quod si penitùs perspicere posses concordiam Ligariorum, omnes fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem, & penè conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quàm ut hi fratres diversas sententias fortunasque sequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempestate abreptus est unus: qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti. Sed ictus ad bellum: dissensit non à te solùm verùm etiam à fratribus: hi sunt tui. Equidem, cum tuis omnibus negotiis interessem, memoria teneo qualis tum T. Ligarius quæstor urbanus fuerit erga te & dignitatem tuam:

sed

ſed parum eſt, me hoc meminiſſe: ſpero etiam te, qui obliviſci nihil ſoles, niſi injurias, quoniam hoc eſt animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus quæſtoris officio cogitantem, etiam de aliis quibuſdam quæſtoribus reminiſcentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tam nihil egit aliud (neque enim hæc diſſimulabat) niſi, ut tu eum tui ſtudioſum & bonum virum judicares, nunc à te ſuppex fratris ſalutem petit: quam hujus admonitu officio eum utriſque his dederis, tres fratres optimos, & integerrimos, non ſolùm ſibi ipſos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis neceſſariis ſuis, ſed etiam reipublicæ condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobiliſſimo & clariſſimo M. Marcello reſtituto feciſti nuper in curia, nunc quidem in foro de optimis & huic omni frequentiæ probatiſſimis fratribus; ut conceſſiſti illum ſenatui, ſic da hunc populo, cujus voluntatem cariſſimam ſemper habuiſti. Et ſi ille dies tibi glorioſiſſimus, populo Romano gratiſſimus fuit? noli obſecro, dubitare, C. Cæſar, ſimilem illi gloriæ laudem quàm ſæpiſſi

sæpissime quærere. Nihil est enim tam populare, quàm bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior misericordia est. Homines enim ad deos nullâ re propiùs accedunt, quàm salutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus, quam ut possis; nec natura tua melius, quàm ut velis conservare quamplurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certè natura breviorem. Quare, cum utilius esse arbitrer te ipsum, quàm me aut quemquam loqui tecum, finem jam faciam: tantùm te ipsum admonebo, si illi absenti salutem dederis, præsentibus his omnibus te daturum.

ORATIO

ORATIO IV.

Quæ est pro

REGE DEIOTARO.

Argumentum.

Deiotarus *rex amicissimus populo Roman. bello civili cum* Pompeio *fuit, & post pugnam Pharsalicam se contulit domum, atque deinde* C. Cæsarem *bella gerentem subsidiis adjuvat. Quare ab ipso* Cæsare *relictus rex fuit in regno suo aliquantulum ab eo, quia sibi* Pompeium *in amicitia prætulisset, rerum suarum parte mulctatus. Is* Deiotarus *post per Philippum medicum, servum suum (quem Romam cum legatis suis miserat) accusatus est apud* Cæsarem, *quia cùm ipse* Cæsar *diversaretur in hospitio apud* Deiotarum *in castello Luceio, eum rex interficere per insidias voluerit, collocatis primùm armatis in loco ubi erat regia dona daturus* Cæsari. *Deinde in balneo compositis insidiatoribus, cùm* Cæsar *ire percu-*

percuravisset, dicitur ab accusatore non voluntate Deiotari, *sed suâ fortunâ esse servatus, etiam accusatus* Deiotarus *ab eodem; quòd fuisset semper adversus* Cæsarem *animo impio atque alieno, quòdque exercitum contra ipsum comparavisset, quòdque nuncios ad Cælium quendam inimicum* Cæsaris *destinare voluisset, quòdque equites non bonos* Cæsari *misisset, & in his servum quendam judicatum: quòdque bello Africano audiens Domitium periisse naufragio,* Cæsarem *obsideri, versum Græcum dixisset diræ, atque suspectæ sententiæ, quòdque præ lætitia vino obrutus in convivio saltavisset: quòdque Blesamius legatus & amicus regius, regi scripsisset probra de* Cæsare. *Has accusationes Philippus ille servus & medicus intendit contra* Deiotarum, *Dominum suum, ut dicit hic* Cicero, *corruptus & subornatus a Castore quodam, adolescente,* Deiotari *ex filia nepote, & avo suo inimicissimo. Contra quas accusationes inductas,* Cicero *coram* Cæsare *hanc orationem habuit.*

Cum

CUm in omnibus cauſis gravioribus, C. Cæſar, initio dicendi commoveri ſoleam. vehementiùs, quàm videtur vel uſus, vel ætas mea poſtulare: tum in hac cauſa ità me multa perturbant, ut, quantum mea fides ſtudii mihi adferat ad ſalutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite, fortuniſque regis: quod ipſum, etſi non iniquum eſt, in tuo duntaxat periculo; tamen eſt ità inuſitatum, regem capitis reum eſſe, ut ante hoc tempus non ſit auditum. Deinde eum regem, quem ornare antea cuncto cum ſenatu ſolebamus pro perpetuis ejus in noſtram remp. meritis, nunc contra atrociſſimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accuſatorum alterius crudelitate, alterius indignitate perturber. Crudelis Caſtor, nè dicam ſceleratum, & impium, qui nepos avum in diſcrimen capitis adduxerit, adoleſcentiæque ſuæ terrorem intulerit ei, cujus ſenectutem tueri & tegere debebat, commendationémque ineuntis ætatis ab impietate & ſcelere duxerit, avi ſervum corruptum præmiis ad accuſandum dominum impulerit, & à

legatorum pedibus abduxerit. Fugiùvi autem dominum accusantis, & dominum absentem, & dominum amicissimum nostræ reip, cùm os videbam, cùm verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quàm de fortunis communibus extimescebam. Nam, cùm more majorum de servo in dominum nè tormentis quidem quæri liceat, in qua quæstione dolor veram vocem elicere possit etiam ab invito; exortus est servus, qui, quem in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus. Perturbat me, C. Cæsar, etiam illud interdum: quod tamen cùm te penitùs recognovi, timere desino: res enim iniquum est, sed tuâ sapientiâ fit æquissimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam consilium facinoris imisse arguere, si per sepsum consideres, grave, est. Nemo enim ferè est, qui sui periculi judex, non sibi se æquiorem, quàm reo præbeat. Sed tua, C. Cæsar, præstans singularisque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Deiotaro, quàm intelligo quid de te cæteros velis judicare. Move-

or etiam loci ipſius intolentiâ, quòd tantam cauſam, quanta nulla unquam in diſceptatione verſata eſt, dico intra domeſticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum ſtudia niti ſolent. In tuis oculis, in tuo ore, vultúque acquieſco: te unum intueor; ad te unum omnis mea ſpectat oratio: quæ mihi ad ſpem obtinendæ veritatis graviſſima ſunt, ad motum animi, & ad omnem impetum dicendi, contentionémque leviora. Hanc enim, C. Cæſar, cauſam ſi in foro dicerem, eodem audiente & diſceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concurſus adferret; quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani bellis conſumptam eſſe meminiſſet? ſpectarem curiam, intuerer forum, cœlum denique teſtarer ipſum. Sic cum deorum immortalium, & populi Romani, & ſenatûs beneficia in regem Deiotarum recordarer, nullo modo mihi deeſſe poſſet oratio. Quæ quoniam anguſtiora parietes faciunt, actióque cauſæ maximè debilitatur loco: tuum eſt, Cæſar: qui pro multis ſæpe dixiſti,

quid nunc mihi animi ſit, ad te ipſum referre: quo faciliùs tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed, antequam de accuſatione ipſa dico, de accuſatorum ſpe pauca dicam: qui, cùm videantur neque ingenio, neque uſu, atque exercitatione rerum valere: tamen ad hanc cauſam non ſine aliqua ſpe & cogitatione venerunt. Iratum te regi Deiotaro fuiſſe non erant neſcii: afflictum illum quibuſdam incommodis & detrimentis propter offenſionem animi tui meminerant: téque cùm huic iratum, tum ſibi amicum cognoverant: cúmque apud ipſum de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facilè fictum crimen inſideret. Quamobrem hoc nos primùm metu, C. Cæſar, per fidem, & conſtantiam, & clementiam tuam libera, nè reſidere in te ullam partem iracundiæ ſuſpicemur. Per dexteram te iſtam oro, quam regi Deiotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti: iſtam, inquam, dexteram, non tam in bellis, neque in prælis, quàm in promiſſis & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hoſpitium revocare

care voluisti: te ejus dii penates acceperunt: te amicum, & placatum Deiotari regis aræ focique viderunt. Cùm facilè exorari, Cæsar, tum semel exorari soles. Nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas resediſſe in te simultatis reliquias senserit. Quamquam cui sunt inauditæ cum Deiotaro querelæ tuæ? nunquam tu illum accusaviſti, ut hostem, sed ut amici officio parùm functum, quòd propensior in Cn. Pompeii amicitiam fuisset, quàm in tuam: cui tamen ipsi regi veniam te daturum fuisse dicebas, si, cum auxilia Pompeio, vel si etiam filium misisset, ipse tamen excusatione ætatis usus esset. Itaque, cum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinquebas. Itaque non solùm in eum non animadvertiſti, sed omni metu liberaviſti, hospitem agnoviſti, regem reliquiſti. Neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. Is Rex, quem Senatus hoc nomine sæpe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum sanctissimúmque duxisset,

iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus, & alienigena, quibus nos in media republica nati sempérque versati. Cùm audisset senatûs consentientis auctoritate arma sumpta, consulibus, prætoribus, tribunis plebis, novis imperatoribus rempublicam defendendam datam, movebatur animo, & vir huic imperio amicissimus de salute populi Romani extimescebat, in qua etiam suam inclusam esse videbat: summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur. Maximè verò perturbatus est, ut audivit consules ex Italia profugisse, omnésque consulares, (sic enim nuntiabatur) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. Talibus enim nuntiis & rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri subsequebantur: nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordiæ, & pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. Quæ cùm ità essent, tamen usque eò se tenuit, quoad à Cn. Pompeio ad eum legati literæque venerunt. Ignosce, ignosce, Cæsar, si ejus viri auctoritate rex Deiotarus cessit, quem

quem nos omnes ſecuti ſumus: in quem cùm dii atque homines omnia ornamenta congeſſiſſent, tum tu ipſe plurima & maxima. Neque enim ſi tuæ res geſtæ cæterorum laudibus obſcuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeii memoriam amiſimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti ſenatûs, quanti tui, quis ignorat? tantò ille ſuperiores vicerat gloriâ, quantò tu omnibus præſtitiſti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, conſulatus, admirantes numerabamus: tuos enumerare non poſſumus. Ad eum igitur rex Deiotarus venit hoc miſero fatalique bello, quem antè juſtis hoſtilibuſque bellis adjuverat, quocum erat non hoſpitio ſolùm, verùm etiam familiaritate conjunctus: & venit vel rogatus ut amicus, vel accerſitus ut ſocius, vel evocatus ut is qui ſenatui parere diciſſet: poſtremò venit ut ad fugientem, non ut ad inſequentem, id eſt, ad periculi, non ad victoriæ ſocietatem. Itaque, Pharſalico prælio facto, à Pompeio diſceſſit: ſpem infinitam

perſequi noluit: vel officio, ſi quid debuerat, vel errori, ſi quid neſcierat, ſatisfactum eſſe duxit: domum ſe contulit: téque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domitii ampliſſimi viri ſuis tectis & copiis ſuſtentavit: ille Epheſum ad eum, quem tu ex tuis fideliſſimum, & probatiſſimum, omnibus delegiſti, pecuniam miſit: ille iterum, ille tertiò auctionibus factis, pecuniam dedit, quâ ad bellum uteretur: ille corpus ſuum periculo objecit, tecúmque in acie contra Pharnacem fuit, tuúmque hoſtem eſſe dixit ſuum. Quæ quidem à te in eam partem accepta ſunt, C. Cæſar, ut eum ampliſſimo regis honore & nomine affeceris. Is igitur non modò à te periculo liberatus, ſed etiam honore ampliſſimo ornatus, arguitur domi te ſuæ interficere voluiſſe. Quod tu, niſi eum furioſiſſimum judicas, ſuſpicari profectò non potes. Ut enim omittam, cujus tanti ſceleris fuerit, in conſpectu deorum penatium necare hoſpitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium atque omnis memoriæ clariſſimum lumen extinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem

rem orbis terrarum non extimeſcere: cujus tam inhumani & ingrati animi, à quo rex appellatus eſſet, in eum tyrannum inveniri: ut hæc omittam: cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes ſocios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra ſe unum excitare? quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum cariſſimo filio diſtractus eſſet, tanto ſcelere non modò perfecto, ſed etiam cogitato? At, credo hæc homo inconſultus & temerarius non videbat. Quis conſideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quanquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio, & prudentiâ, quàm fide, & religione vitæ, defendendum puto. Nota tibi eſt, C. Cæſar, hominis probitas, noti mores, nota conſtantia, Cui porrò, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari probitas, integritas, gravitas, virtus, fides non fit audita? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere poſſet, propter metum præſentis exitii, nec in facinoroſum, niſi eſſet

idem amentiſſimus, id vos & à viro optimo, & ab homine minimè ſtulto cogitatum eſſe confingitis. At quem non modò non credibiliter, ſed ne ſuſpiciosè quidem! Cùm, inquit, in caſtellum Luceium veniſſes, & domum regis hoſpitis tui divertiſſes, locus erat quidam, in quo erant ea compoſita, quibus rex te munerare conſtituerat: huc te à balneo, priùs quàm accumberes, ducere volebat, ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipſo loco collocati. En crimen, en cauſa, cur regem fugitivus, dominum ſervus accuſet. Ego mehercule, C. Cæſar, initio, cùm eſt ad me iſta cauſa delata, Philippum medicum, ſervum regium, qui cum legatis miſſus eſſet, ab ipſo adoleſcente eſſe corruptum, hac ſuſpicione ſum perculſus: medicum indicem ſubornavit; finget videlicet aliquod crimen veneni, etſi à veritate longè, tamen à conſuetudine criminandi non multùm res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit. Primò occultiùs in potione, vel in cibo: deinde etiam impuniùs fit, quod, cùm eſt factum, negari poteſt.

poteſt. Si palam te interemiſſet, omnium in ſe gentium non ſolùm odia, ſed etiam arma convertiſſet; ſi veneno, Jovis illius quidem hoſpitalis numen nunquam celare potuiſſet, homines verò fortaſſe celaviſſet. Quod igitur & occultiùs conari, & efficere cautiùs potuit, id tibi, & medico callido, & ſervo, ut putabat, fideli non credidit: de armis, de ferro, de inſidiis celare te noluit? At quàm feſtivè crimen contexitur! tua te inquit, eadem, quæ ſemper, fortuna ſervavit. Negaviſti tum te inſpicere velle. Quid poſtea? an Deiotarus, re illo tempore non perfectâ, continuò dimiſit exercitum? nullus erat alius inſidiandi locus? At eodem te, cùm rænaviſſes, rediturum dixeras: itaque feciſti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? cùm in convivio comiter & jucundè fuiſſes, tum illuc iviſti, ut dixeras. Quo in loco Deiotarum talem erga te cognoviſti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentiſſima dona ut ſcriptum legimus, uſque ad Numantiam miſit ex Aſia: quæ Africanus, inſpectante

ſpectante exercitu, accepit. Quod cùm præſens Deiotarus regio & animo & more feciſſet, tu in cubiculum diſceſſiſti: Obſecro, C. Cæſar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, niſi moderatè, niſi quietè, niſi ex hominis graviſſimi & ſanctiſſimi diſciplina? Quid igitur cauſæ excogitari poteſt, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidère? in poſterum, inquit, diem diſtulit, ut, cùm in caſtellum Luceium ventum eſſet, ibi cogitata perficeret. Non video cauſam loci mutandi, ſed tamen acta res criminosè eſt. Cùm inquit, vomere poſt cœnam velle te dixiſſes, in balneum te ducere cœperunt: ibi enim erant inſidiæ. At te eadem tua fortuna ſervavit. In cubiculum te ire malle dixiſti. Dii te perdant, fugitive: ità non modò nequam, & improbus, ſed & fatuus, & amens es. Quid? ille ſigna ænea in inſidiis poſuerat, quæ è balneo in cubiculum transferri non poſſent? Habes crimina inſidiarum: nihil enim dixit amplius.

Horum,

Horum, inquis, eram conſcius. Quid tum? ità demens ille erat, ut eum, quem conſcium tanti ſceleris habebat, à ſe dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi & inimiciſſimum ſciret eſſe nepotem ſuum, & C. Cæſarem, cui feciſſet inſidias; præſertim cum is unus eſſet, qui poſſet de abſente ſe vindicare? & fratres meos, inquit, quòd erant conſcii, in vincula conjecit. Cùm igitur eos vinciret quos ſecum habebat, te ſolutum Romam mittebat, qui eadem ſcires, quæ illos ſcire dicis? Reliqua pars accuſationis duplex fuit: una, regem ſemper in ſpeculis fuiſſe, cùm à te animo eſſet alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparâſſe. De exercitu dicam breviter, ut cætera. Nunquam eas copias Rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Rom. poſſet; ſed quibus fines ſuos ab excurſionibus hoſtium & latrociniis tueretur, & imperatoribus noſtris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat, nunc exiguas vix tueri poteſt. At miſit ad Cælium neſcio quem. Sed eos, quos miſit, quòd ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quæro quàm veriſimile ſit, aut

aut non habuisse regem, quos mitteret: aut eos, quos misisset, non paruisse, aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos vinctos potius, quam necatos fuisse. Sed tamen, cùm ad Cælium mittebat, utrùm causam illam victam nesciebat, an Cælium istum magnum hominem putabat? quem profectò is, qui optimè nostros homines novit, vel quia non nosset, vel quia nosset, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos misisse tibi. Veteres, credo, Cæsar. Nihil ad tuum equitatum: sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo numero servum judicatum. Non arbitror: non audivi, sed in eo etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer. Alieno autem à te animo fuit? quomodo? speravit, credo, difficiles tibi Alexandriæ fore exitus, propter regionis naturam, & fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: quem Asiæ præfeceras, ei nulla in re defuit: tibi victori non solùm ad hospitium, sed ad periculum etiam atque ad acies præsto fuit. Secutum est bellum Africanum: graves de te rumores sparsi:

ſparſi: qui etiam furioſum illum Cælium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit, qui auctionatus ſit, ſeſéque & filium ſuum expoliare maluerit, quàm tibi pecuniam non ſubminiſtrare? At eo inquit, tempore ipſo Niceam Epheſúmque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad ſe referrent. Itaque, cùm eſſet ei nuntiatum, Domitium naufragio periiſſe, te in caſtello circumſideri: de Domitio dixit verſum Græcum eâdem ſententiâ, quâ etiam nos habemus Latinum, *Pereant amici, dum unà inimici intercidant.* Quod ille, ſi eſſet tibi inimiciſſimus, nunquam tamen dixiſſet. Ipſe enim manſuetus, verſus immanes. Qui autem Domitio poterat eſſe amicus, qui tibi eſſet inimicus? tibi porrò inimicus cur eſſet, à quo cùm vel interfici belli lege potuiſſet, regem, & ſe, & filium ſuum conſtitutos eſſe meminiſſet? Quid deinde furciſer? quò progreditur? ait hac lætitiâ Deiotarum elatum, vino ſe obruiſſe, in convivióque nudum ſaltaviſſe. Quæ crux huic fugitivo poteſt ſatis ſupplicii adferre? Deiotarum ſaltantem quis-

quam,

quam, aut ebrium vidit unquam? omnes ſunt in illo regiæ virtutes; quod te, Cæſar, ignorare non arbitror: ſed præcipuè ſingularis & admiranda frugalitas. Etſi hoc verbo ſcio laudari reges non ſolere. Frugi hominem dici non muſtum habet laudis in rege: fortem, juſtum, ſeverum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ ſunt regiæ laudes: illa privata eſt. Ut volet quiſque, accipiat: ego tamen frugalitatem, id eſt, modeſtiam, & temperantiam, virtutem eſſe maximam judico. Hæc in illo eſt ab ineunte ætate, tum à cuncta Aſia, tum à magiſtratibus legatiſque noſtris, tum ab equitibus Roman. qui in Aſia negotiati ſunt, perſpecta, & cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam noſtram ad hoc regium nomen aſcendit: ſed tamen quidquid à bellis populi Rom. vacabat, cum hominibus noſtris conſuetudines, amicitias, res, rationeſque jungebat: ut non ſolum tetrarcha nobilis, ſed optimus paterfamilias, & diligentiſſimus agricola, & pecuarius haberetur. Qui, igitur adoleſcens nondum tantâ gloriâ præditus nihil in-

unquam niſi ſeveriſſimè & graviſſimè fecerit; is eâ exiſtimatione, eâque ætate ſaltabit? Imitari potiùs, Caſtor, avi tui mores diſciplinámque debebas, quàm optimo & clariſſimo viro fugitivi ore maledicere. Quod ſi ſaltatorem avum habuiſſes, neque eum virum, unde pudoris pudicitiæque exempla peterentur, tamen hoc maledictum minimè in illam ætatem conveniret: quibus ille ſtudiis abeunte ætate ſe imbuerat, non ſaltandi, ſed bene ut armis, optimè ut equis uteretur: ea tamen illum cuncta jam ætate exacta deſeſerant. Itaque Deiotarum cum plures in equum fuſtuliſſent, quod hærere in eo ſenex poſſet, admirari ſolebamus. Hic verò adoleſcens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cùm in illo noſtro exercitu equitaret cum ſuis delectis equitibus, quos unà cum eo ad Pompeium pater miſerat, quos concurſus facere ſolebat? quàm ſe jactare? quàm ſe oſtentare? quàm nemini in illa cauſa, ſtudio, & cupiditate concedere? Cùm verò, exercitu amiſſo, ego, qui pacis auctor ſemper fui, poſt * Pharſalicum autem prælium ſuaſor fuiſſem

fuissem armorum non deponendorum, sed abiiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quòd & ipse ardebat studio ipsius belli, & patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quæ non impunitatem solùm adepta sit, sed * habet etiam accusandi licentiam *. Calamitosus Deiotarus, qui ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modò apud te, sed etiam à suis accusetur. Vos vestra secundâ fortunâ Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti. Sint sanè inimicitiæ, quæ esse non debebant. Rex enim Deiotarus vestram familiam abjectam & obscuram è tenebris in lucem vocavit. Quis tuum patrem antea, qui esset, quàm cujus gener esset, audivit? Sed, quamvis ingratè & impiè necessitudinis nomen repudiaretis, tamen inimicitias, hominum more gerere poteratis, non ficto crimine infectari, non expetere vitam, non capitis arcessere. Esto, concedatur hæc quoque acerbitatis & odii magnitudo: adeone, ut etiam omnia vitæ, salutisque communis atque etiam humanitatis jura violentur, servum solici-

tare

tare verbis, ſpe, promiſsiſque corrumpere, abducere domo, contra dominum armare, hoc eſt, non uni propinquo, ſed omnibus familiis bellum nefarium indicere? nam iſta corruptela ſervi, ſi non modò impunita fuerit, ſed etiam à tanta auctoritate approbata, nulli parietes noſtram ſalutem, nullæ leges, nulla jura cuſtodient. Ubi enim id, quod intus eſt, atque noſtrum, impunè evolare poteſt, contráque nos pugnare: fit in dominatu ſervitus, in ſervitute dominatus. O tempora! ô mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri conſulem, cenſorem, pontificem maximum vidimus, cùm tribunus plebis. M. Scaurum principem civitatis in judicium populi vocaviſſet, Scauríque ſervus ad eum clàm domum veniſſet, & crimina in dominum delaturum ſe eſſe dixiſſet, comprehendi hominem juſſit, ad Scaurúmque deduci. Vide, quid interſit; (etſi iniquè Caſtorem cum Domitio comparo.) Sed tamen ille inimico ſervum remiſit, tu ab avo abduxiſti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupiſti: ille adjutorem ſervum contra dominum repudiavit, tu etiam accu-

accusatorem adhibuisti. At semel iste est corruptus à vobis? nónne cùm esset productus testis, & eùm tecum fuisset, refugit ad legatos? nónne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nónne, audiente hoc Ser. Sulpitio clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium cœnabat, & hoc T. Torquato, optimo adolescente, se à te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsum esse confessus est? quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? idcirco in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura & exempla corrumperes, domesticáque tuâ inhumanitate nostræ civitatis humanitatem inquinares? At quàm acutè collecta crimina? Blesamius, inquit (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem scribere solebat, te invidiosè tyrannum existimari: statuâ inter reges positâ animos hominum vehementèr offensos: plaudi tibi non solere. Nónne intelligis, Cæsar, ex urbibus malevolorum sermunculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat:

viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas & eversas domos: armatis militibus refertum forum. Quæ semper in civili victoria sensimus, ea, te victore, non vidimus: solus, inquam, es, C. Cæsar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus, & quem nos liberi in summa reipublicæ libertate nati non modò non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria videmus ducem: is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? Nam de statua quis queritur, unâ præsertim, cùm tam multas videat? valdè enim invidendum est ejus statuæ, cujus trophæis non invidemus. Nam si locus adfert invidiam, nullus locus est, ad statuam quidem, rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus unquam à te est, & nonnunquam obstupefactis hominibus ipsâ admiratione compressus est: & fortasse eò prætermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest. Nihil à me arbitror prætermissum, sed aliquid ad extremam causæ partem reservatum. Id autem aliquid est, te ut planè Deiotaro reconciliet oratio

mea.

mea. Non enim jam metuo, nè tu illi succenseas: illud vereor, nè tibi illum succensere aliquid suspicere. Quod abest longissimè, mihi crede, Cæsar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit: neque se à te multatum arbitratur: sed, cùm existimaret, multis tibi multa esse tribuenda, quo minùs à se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. Etenim, si Antiochus magnus ille Rex Asiæ, cùm, posteaquàm à Scipione devictus, Taurotenus regnare jussus esset, omnémque hanc Asiam, quæ est nunc nostra provincia, amisisset, dicere est solitus, benignè sibi à populo Romano esse factum, quod nimis magnâ procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur; potest multò faciliùs se Deiotarus consolari. Ille enim furoris multùm sustinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Cæsar, tribuisti, cùm & ipsi, & filio, nomen regium concessisti. Hoc nomine retento, atque conservato, nullum beneficium populi Rom. nullum judicium de se senatus imminutum putat: magno animo & erecto est, nec unquam succumbet inimicis, nè fortunæ qui-

quidem. Multa se arbitratur & peperisse antea factis, & habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo possit amittere. Quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? ab omnibus enim est ornatus: qui, postquam in castris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt, Senatûs verò judicia de illo tam multa, támque honorifica, quæ publicis populi Romani literis monimentisque consignata sunt, quæ unquam vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantiâ? quæ omnes docti atque sapientes summa, quidam etiam sola bona esse dixerunt, hisque non modò ad bene, sed etiam ad beatè vivendum contentam virtutem esse. Hæc ille reputans, & diet, & noctes cogitans, non modò tibi non succenset, (esset enim non solùm ingratus, sed etiam amens) verùm omnem tranquillitatem & quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ. Quo quidem animo cùm antea fuerit, tum

tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarraconę huic Bleſamio dediſti, ſe magis etiam erexerit, ab omnique ſolicitudine abſtraxerit. Jubes enim eum bene ſperare, & bono eſſe animo. Quod ſcio te non fruſtrà ſcribere ſolere. Memini enim iiſdem ferè verbis ad me te ſcribere, meque tuis literis bene ſperare non fruſtrà eſſe juſſum. Laboro equidem regis Deiotari cauſâ, quocum mihi amicitiam reſpubl. conciliavit, hoſpitium voluntas utriuſque conjunxit, familiaritatem conſuetudo attulit, ſummam verò neceſſitudinem magna ejus officia in me & in exercitum meum effecerunt: ſed cùm de illo laboro, tum de multis ampliſſimis viris, quibus ſemel eſſe ignotum à te oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum ſolicitudinem ſempiternam, nec accidere, ut quiſquam te timere incipiat eorum, qui ſemel à te ſint liberati timore. Non debeo, C. Cæſar, quod fieri ſolet in tantis periculis, tentare, quonam modo dicendo miſericordiam tuam commovere poſſim. Nihil opus eſt:

occurrere

occurrere ipſa ſolet ſupplicibus, & calamitoſis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges, & id animo contemplare, quod oculis non potes: dabis profectò miſericordiæ, quod iracundiæ negaviſti. Multa ſunt tuæ clementiæ monimenta: ſed maximè eorum incolumitates, quibus ſalutem dediſti: Quæ ſi in privatis gloriosa ſunt, multò magis commemorabuntur in regibus, ſemper regium nomen in hac civitate ſanctum fuit: ſociorum verò regum, & amicorum, ſanctiſſimum. Quod nomen hi reges nè amitterent, te victore, timuerunt: retentum verò, & à te confirmatum, poſteris etiam ſuis tradituros eſſe confido. Corpora verò ſua, pro ſalute regum ſuorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Bleſamius, & Antigonus, tibi nobiſque omnibus jamdiu noti, eadémque fide & virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus eſt ad te miſſus: tum regum amiciſſimi, tum tibi etiam, ut ſpero, probati. Exquire de Bleſamio, nunquid ad regem contra dignitatem tuam ſcripſerit. Hieras quidem cauſam omnem ſuſcipit, & crimi-

nibus illis pro rege se supponit reum: memoriam tuam implorat, quâ vales plurimum: negat unquam se à te in Deiotari tetrarchia pedem discessisse: in primis finibus tibi se præsto fuisse dicit, usque ad ultimos prosecutum: cùm à balneo exisses, tecum se fuisse: cùm illa munera inspexisses cœnatus: cùm in cubiculo recubuisses: eandémque assiduitatem tibi se præbuisse postridie. Quamobrem, si quid eorum, quæ objecta sunt, cogitatum sit: non recusat, quin id facinus suum judices. Quocirca, C. Cæsar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis est: alterum conservare, clementiæ tuæ.

ORATIO

ORATIO V.

Quæ eſt prima in

L. CATILINAM.

Argumentum ſuper quatuor *Catilinariis.*

Lucius Catilina, *teſte* Saluſtio Criſpo, *qui conjurationem hujuſmodi ſcripſit, nobili genere natus fuit, magnâ vi animi & corporis, ſed ingenio malo pravóque. Huic ab adoleſcentiâ bella inteſtina, rapinæ, cædes, diſcordia civilis, grata fuere; ibique juventutem exercuit. Corpus patiens inediæ, algoris, vigiliæ fuit, ſuprà quàm credibile eſt. Animus audax, ſubdolus, varius, cujuſlibet rei ſimulator, ac diſſimulator, alieni appetens, ſui profuſus, ardens cupiditatibus, ſatis eloquentiæ, ſapientiæ parùm, vaſtus animus, immoderata vel incredibilia, & nimis alta ſemper cupiebat. Hunc poſt dominationem* L. Syllæ *libido maxima invaſerat* R. P. *capiendæ:*

neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magis atque magis animus, indiesque ferox inopiâ familiaris rei, scelerum conscientiâ. Quæ utraque his artibus auxerat, quas suprà memoravi. Incitabant eum præterea corrupti mores civitatis, quos pessima ac diversa mala inter se luxuria atque avaritia vexabant. Corruptâ namque in civitate ratus est, id quod facillimum factu erat, omnium flagitiosorum atque facinorosorum circum se tanquam stipatorum catervas habere. His amicis sociisque confisus, opprimendæ reip. consilium cœpit: ad hoc quietis rebus ipsi consulatum petenti magna spes fuit. Sed pecuniarum repetundarum probatus reus, conjuravit de arripiendo dominium. Quod Fulvia nobilis mulier insolentiâ Q. Curii conscii cognitum propalavit. Quo accensis patrum studiis M. Tullius, Cn. Antonius Coss. declarantur. At Tullius, cui urbs evenerat, ad evitandum illius dolos & astutias, & perquirendum illius consilia vigilavit. Tandem manifestâ re apud P. C. publico in Senatu Catilinam præsentem invehit, monetque

ut

ut ex prima invectiva liquet, urbe diſcedat. Indè per ſecundam invectivam milites ſeu Quirites *in* Catilinam *hortatur: Monetque ſi qui ſunt conjurationis complices, abeant. Ad* Quirites *item per tertiam, Qualiter conſpirationem noverit, manifeſtat: rogatque grates agant diis, & is dies perpetuò celebretur. Demum, per quartam, Senatum conſulit, quid de complicibus captis agendum. Sunt itaque hæ quatuor invectivæ in genere demonſtrativo, in quantum* Catilinam *vituperat. Sunt etiam in genere deliberativo, in quantum conſulit. Conſtitutio videtur generaliter conjecturalis. Diſpoſitio verò eſt non ab artis inſtitutione profecta, ſed ad caſum temporis, oratoris judicio accommodata.*

QUouſque tandem abutere, Catilina, patientiâ noſtrâ? quamdiu nos etiam furor iſte tuus eludet? quem ad finem ſeſe effrænata jactabit audacia? nihilne te nocturnum præſidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil conſenſus bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus

habendi senatûs locus, nihil horum ora vultûsque moverunt? patere tua consilia non sentis? constrictam jam omnium horum conscientiâ teneri conjurationem tuam non vides? quid proximâ, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrûm ignorare arbitraris? O tempora, ô mores! Senatus hoc intelligit, Consul videt: hic tamen vivit. Vivit? imò verò etiam in Senatum venit: fit publici consilii particeps: notat & designat oculis ad cædem unumquemque nostrûm. Nos autem viri fortes satisfacere reipubl. videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, jussu Consulis, jam pridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An verò vir amplissimus P. Scipio pontifex maximus Tiberium Gracchum mediocriter labefactantem statum reipublicæ privatus interfecit? Catilinam verò orbem terræ cæde atque incendiis vastare cupientem nos consules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quòd Q. Servilius Ahala Sp. Melium novis rebus

rebus ſtudentem manu ſuâ occidit. Fuit, fuit iſta quondam in hac reſpub. virtus, ut viri fortes acrioribus ſuppliciis civem pernicioſum, quàm acerbiſſimum hoſtem coercerent. Habemus enim ſenatuſconſultum in te, Catilina, vehemens, & grave: non deeſt reipub. conſilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico apertè, conſules deſumus. Decrevit quondam ſenatus, ut L. Opimius Cos. videret, nè quid reſpub. detrimenti caperet. Nox nulla interceſſit: interfectus eſt propter quaſdam ſeditiones ſuſpiciones C. Gracchus, clariſſimo patre natus, avis, majoribus: occiſus eſt cum liberis M. Fulvius conſularis. Simili ſenatuſconſulto, C. Mario & L. Valerio Coss. permiſſa eſt reſpub. num unam diem poſtea L. Saturninum tribunum plebis, & C. Servilium mora à reipubl. poena remorata eſt? At nos vigeſimum jam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis: habemus enim hujuſmodi ſenatuſconſultum, veruntamen incluſum in tabulis, tanquam gladium in vagina reconditum, quo ex ſenatuſconſulto confeſtim interfectum te eſſe, Catilina, convenit.

Vivis, & vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, P. C. me esse clementem, cupio in tantis reipub. periculis non dissolutum videri: sed jam meipsum inertiæ nequitiæque condemno. Castra sunt in Italia contra rempub. in Etruriæ faucibus collocata: crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem imperatorem castrorum, ducémq; hostium, intra mœnia, atque adeò in senatu videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem reipub. molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici jussero: credo, erit verendum mihi, nè non hoc potiùs omnes boni seriùs à me, quàm quisquam, crudelius factum esse dicat. Verùm ego hoc, quod jampridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor ut faciam: tum denique interficiam te, cùm jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id non jure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit qui se defendere audeat, vives, & vives ità ut nunc vivis, multis meis & firmis præsidiis obsessus, nè commovere te contra rempubl. possis: multorum te etiam

oculi & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient. Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius expectes, si neque nox tenebris obscurare coetus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ potest? si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta jam istam mentem, mihi crede: obliviscere cædis, atque incendiorum. Teneris undique: luce sunt clariora nobis tua consilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoscas. Meministine me ante diem xii. Kalend. Novemb. dicere in senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante diem viii. Kal. Novemb. C. Manlium audaciæ satellitem atque administrum tuæ? num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verùm, id quod multò magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, cædem te optimatum contulisse in ante-diem v. Kal. Novemb. Tum cùm multi principes civitatis Roman. non tam sui conservandi, quàm tuorum consiliorum reprimendorum causâ profugerunt. Num inficiari potes, te illo ipso die meis præsidiis, meâ diligentiâ circumclusum,

commovere te contra rempub. non potuisse? cùm tu discessu cæterorum, nostrâ tamen, qui remansissemus, cæde contentum te esse dicebas. Quid? cum te Prænestæ Kalen. ipsis Novembris occupaturum nocturno impetu esse confideres? sensistine, illam coloniam meo jussu, meis præsidiis, custodiis, vigiliisque esse munitam? nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò audiam, sed etiam videam, planéque sentiam. Recognosce mecum tandem illam superiorem noctem: jam intelliges, multò me vigilare acriùs ad salutem, quàm te ad perniciem reipub. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscurè) in M. Leccæ domum: convenisse eódem complures ejusdem amentiæ scelerisque socios. Num negare audes? quid taces? convincam, si negas: video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum unà fuere. O dii immortales, ubinam gentium sumus? quam rempub. habemus? in qua urbe vivimus? hic, hic sunt in nostro numero, P. C. in hoc orbis terræ sanctissimo gravissimóque consilio, qui de meo, nostrûm omnium interitu,

teritu; qui de hujus urbis, atque adeò orbis terrarum exitio cogitent. Hoſce ego video Conſul, & de republica ſententiam rogo: & quos ferro trucidari oporteat, eos nondum voce vulnero. Fuiſti igitur apud Leccam eâ nocte Cetilina: diſtribuiſti partes Italiæ: ſtatuiſti quo quemque proficiſci placeret, delegiſti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: deſcripſiſti urbis partes ad incendia: confirmâſti te ipſum jam eſſe exitarum: dixiſti paululum tibi eſſe etiam tum moræ, quod ego viverem. Reperti ſunt duo equites Romani, qui te iſtâ curâ liberarent, & ſeſe illâ ipsâ nocte paulò ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu veſtro dimiſſo, comperi: domum meam majoribus præſidiis munivi, atque firmavi: excluſi eos, quos tu manè ad me ſalutatum miſeras, cùm illi ipſi veniſſent; quos ego jam multis viris, ad me venturos id temporis eſſe prædixeram. Quæ cùm ità ſint, Catilina perge quo cœpiſti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ, proficiſcere: nimiùm diu te imperatorem illa tua

Manliana

Manliana caſtra deſiderant: educ tecum etiam omnes tuos: ſi minùs, quàm plurimos: purga urbem: magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus interſit: nobiſcum verſari jam diutiùs non potes: non feram, non patiar, non ſinam. Magna diis immortalibus habenda eſt gratia, atque huic ipſi Jovi Statori antiquiſſimo cuſtodi hujus urbis, quòd hanc tam tetram, tam horribilem, támque infeſtam reipublicæ peſtem toties jam effugimus: non eſt ſæpius in uno homine ſalus ſummna periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi Conſuli deſignato Catilina inſidiatus es, non publico me præſidio, ſed privatâ diligentiâ defendi: cùm proximis comitiis conſularibus me Conſulem in campo & competitores tuos interficere voluiſti, compreſſi tuos nefarios conatus amicorum præſidio & copiis, nullo tumultu publicè concitato: denique quotieſcunque me petiſti, per me tibi obſtiti: quanquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipubl. eſſe conjunctam. Nunc jam aperte rempub. univerſam petis, templa deorum immortalium,

teſta

tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam ad exitium & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum atque hujus imperii disciplinæque majorum proprium est, facere non audeo: faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius. Nam si te interfici jussero, residebit in republica reliqua conjuratorum manus: sin (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & perniciosa sentina reipublicæ. Quid est, Catilina? num dubitas id, me impetrante, facere, quod jam tuâ sponte faciebas? exire ex urbe Consul hostem jubet: interrogas me, num in exilium? non jubeo: sed si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est, quod te jam in hac urbe delectare possit; in qua nemo est extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo qui te non oderit? Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore

pore abfuit? cui tu adoleſcentulo, quem corruptelarum illecebris irretiſſes, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætuliſti? Quid verò nuper? cum morte ſuperioris uxoris novis nuptiis domum vacuam feciſſes, nónne etiam alio incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulâſti? quod ego prætermitto, & facilè patior ſileri, nè in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitiſſe, aut non vindicata eſſe videatur. Prætermito ruinas fortunarum tuarum; quas omnes impendere tibi proximis idibus ſenties; ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domeſticam tuam difficultatem ac turpitudinem, ſed ad ſummam reipublicæ, atque ad omnium noſtrûm vitam ſalutémque pertinent. Potéſtne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cœli ſpiritus eſſe jucundus? cùm ſcias horum eſſe neminem, qui neſciat te pridie Kalend. Januar. Lepido & Tullo Coſs. ſtetiſſe in comitio cum telo? manum, Conſulum & principum civitatis interficiendorum cauſa, paraviſſe? ſceleri, ac furori tuo, non mentem aliquam,

aut

aut timorem tuum, ſed fortunam reipubl. obſtitiſſe? Ac jam illa omitto. Neque enim ſunt aut obſcura, aut non multò pòſt commiſſa. Quoties tu me deſignatum, quoties me Conſulem interficere voluiſti? quot ego tuas petitiones ità conjectas, ut vitari poſſe non viderentur, parvâ quadam declinatione, &, ut aiunt, corpore effugi? nihil agis, nihil aſſequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari ac velle deſiſtis. Quoties jam, quoties jam tibi extorta eſt ſica iſta de manibus? quoties verò excidit caſu aliquo, & elapſa eſt? tamen eâ carere diutiùs non potes: quæ quidem quibus abs te initiata ſacris ac devota ſit, neſcio, quod eam neceſſe putas conſulis in corpore defigere. Nunc verò, quæ tua eſt iſta vita: ſic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus eſſe videar, quo debeo, ſed ut miſericordiâ, quæ tibi nullo deberur. Veniſti paulò antè in Senatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac neceſſariis ſalutavit? ſi hoc poſt hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas, contumeliam, cùm ſis graviſſimo judicio

taci-

raciturnitatis oppressus? quid, quòd adventu tuo ista subsellia vacua facta sunt? quid, quòd omnes Consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simulatque assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? servi, mehercule, mei, si me isto pacto metuerent, ut te metunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? & si me meis civibus injuriâ suspectum tam graviter, atque infensum viderem, carere me aspectu civium, quàm infestis oculis omnium conspici mallem: tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum, & jam tibi diu debitum; dubitas, quorum mentes sensûsque vulneras, eorum aspectum præsentiámque vitare? Si te parentes timerent atque odissent tui, neque eos ullâ ratione placare posses, ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes: nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit ac metuit, & jamdiu te nihil judicat, nisi de parricidio suo, cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere,

bere, neque judicium ſequere, neque vim pertimeſces? quæ tecum, Catilina, ſic agit, & quodammodo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus exſtitit, niſi per te: nullum flagitium ſine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio, direptióque ſociorum impunita fuit ac libera: tu non ſolùm ad negligendas leges & quæſtiones, verùm etiam ad evertendas perfringendáſque valuiſti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt: tamen, ut potui, tuli: nunc verò, me totam eſſe in metu propter te unum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me conſilium iniri poſſe, quod à tuo ſcelere abhorreat, non eſt ferendum. Quamobrem diſcede, atque hunc mihi timorem eripe: ſi verus, ne opprimar; ſin falſus, ut tandem aliquando timere deſinam. Hæc ſi tecum, ut dixi, patria loquatur, nónne impetrare debeat, etiamſi vim adhibere non poſſit; Quid: quod tu te ipſe in cuſtodiam dediſti? quid quod vitandæ ſuſpicionis causâ, apud M. Lepidum te habitare velle dixiſti? à quo non receptus, etiam ad me venire auſus es, atque

ut

ut domi meæ te asservarem rogâsti? Cùm à me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tutò esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem veniſti; à quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum M. Marcellum demigrâsti: quem tu videlicet & ad custodiendum te diligentissimum, & ad suspicandum sagacissimum, & ad vindicandum fortissimum fore putasti: sed quàm longè videtur à carcere atque à vinculis abesse debere, qui seipsum jam dignum custodiâ judicaverit? Quæ cùm ità sint, Catilina, dubitas, si hic emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam, multis supplicîis justis debitisque ereptam, fugæ solitudinique mandare? Refer, inquis, ad Senatum. Id enim postulas: &, si hic ordo sibi placere decreverit te ire in exsilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam id, quod abhorret à meis moribus; & tamen faciam, ut intelligas quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe Catilina: libera rempublicam metu: in exsilium,

si

ſi hanc vocem exſpectas, proficiſcere. Quid eſt, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum ſilentium? patiuntur: tacent. Quid exſpectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perſpicis? At ſi hoc idem huic, adoleſcenti optimo P. Sextio, ſi fortiſſimo viro M. Marcello dixiſſem, jam mihi Conſuli hoc ipſo in templo jure optimo ſenatus vim & manus intuliſſet: de te autem, Catilina, cùm quieſcunt, probant: cùm patiuntur, decernunt cùm tacent, clamant. Neque hi ſolùm quorum tibi auctoritas eſt videlicet chara, vita viliſſima: ſed etiam illi equites Romani, honeſtiſſimi atque optimi viri, cæteríque fortiſſimi cives qui circumſtant Senatum: quorum tu & frequentiam videre, & ſtudia perſpicere, & voces paulò antè exaudire potuiſti. Quorum ego vix abs te jamdiu manus ac tela contineo, eoſdem facilè adducam, ut te hæc, quæ jampridem vaſtare ſtudes, relinquentem uſque ad portas proſequantur. Quanquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere?

tu

tu ullum ut exilium cogites? utinam tibi istam mentem dii immortales darent. Tametsi video, si meâ voce perterritus ire in exilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minùs in præsens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem, impendeat. Sed est mihi tanti, dummodo ista privata sit calamitas, & à reipubl. periculis sejungatur. Sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus reipubl. concedas, non est postulandum. Neque enim, Catilina, is es, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocârit. Quamobrem, ut sæpe jam dixi, proficiscere. Ac si mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam, rectà perge in exilium: vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem istius invidiæ: si in exsilium ieris jussu consulis, substinebo. Sin autem servire meæ laudi & gloriæ mavis, egredere cum importuna scelératorum manu: confer te ad Manlium, concita perditos cives, feceme te à bonis, infer patriæ bellum, exsulta impio latrocinio; ut à me non ejectus

ad

ad alienos, ſed invitatus ad tuos iſſe videaris. Quanquam quid ego te invitem, à quo jam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad Forum Aurelium præſtolarentur armati? ſciam pactam & conſtitutam eſſe cum Manlio diem? à quo etiam Aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus perniciosam eſſe confido, & funeſtam futuram, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe præmiſſam? Tu ut illâ diutiùs carere poſſis, quam venerari, ad cædem proficiſcens, ſolebas? à cujus altaribus ſæpe iſtam dextram impiam ad necem civium tranſtuliſti? Ibis tandem aliquando, quò te jampridem tua iſta cupiditas eſtrænata ac furioſa rapiebat. Neque enim tibi hæc res affert dolorem, ſed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna ſervavit. Nunquam tu non modò otium, ſe nè bellum quidem, niſi nefarium concupiſti. Nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiam ſpe derelictis conflatam improborum manum. Hic tu quâ lætitiâ perfruere? quibus

quibus gaudiis exſultabis? quanta in voluptate bacchabere? cùm in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quenquam, neque vibebis? Ad hujus vitæ ſtudium meditati illi ſunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modò ad obſidendum ſtuprum, verùm etiam ad facinus obeundum: vigilare non ſolùm ad inſidiandum ſomno maritorum, verùm etiam bonis occiſorum. Habes ubi oſtentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus te brevi tempore confectum eſſe ſenties. Tantum profecitum, cùm te à conſulatu repuli, ut exul potiùs tentare, quàm conſul vexare rempubl. poſſes; atque ut id quod eſſet à te ſceleratè ſuſceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur. Nunc ut à me P. C. quandam prope juſtam patriæ querimoniam deteſter ac deprecer, percipite, quæſo, diligenter quæ dicam, & ea penitùs animis veſtris mentibuſque mandate. Etenim ſi mecum patria, quæ mihi vitâ meâ multò eſt carior, ſi cuncta Italia, ſi omnis reſpublica loquatur: M. Tulli, quid agis? tûne eum, quem

quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem exspectari imperatorem in castra hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? nónne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? mósne majorum? at persæpe etiam privati in hac repub. perniciosos cives morte multârunt. An leges, quæ de civium Romanorum supplicio rogatæ sunt? At nunquam in hac urbe ii, qui à republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? præclaram verò populo Romano refers gratiam, qui te hominem per te cognitum, nullâ commendatione majorum, tam maturè ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit; si propter invidiam aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed si quis est invidiæ metus, num est vehementiùs severitatis, ac fortitudinis invidia, quàm inertiæ ac nequitiæ

nequitiæ pertimeſcenda? An cum bello vaſtabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, cum te non exiſtimas invidiæ incendio conflagraturum? His ergò ſanctiſſimis reipublicæ vocibus, & eorum hominum, quid idem ſentiunt, mentibus pauca reſpondebo. Ego, ſi hoc optimum factu judicarem, P. C. Catilinam morte multari, unius uſuram horæ gladiatori iſti ad vivendum non dediſſem. Etenim ſi ſummi viri, & clariſſimi cives Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & ſuperiorum complurium ſanguine non modò ſe non contaminârunt, ſed etiam honeſtârunt: certè verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricidâ civium interfecto, invidiæ mihi in poſteritatem redundaret. Quod ſi ea mihi maximè impenderet; tamen hoc animo ſemper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem. Quanquam nonnulli ſunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea quæ vident, diſſimulant: qui ſpem Catilinæ mollibus ſententiis aluerunt, conjurationémque naſcentem non credendo corroboraverunt: quorum auctoritatem

tatem ſecuti multi, non ſolùm improbi, verùm etiam imperiti, ſi in hunc animadvertiſſem, crudeliter & regiè factum eſſe dicerent. Nunc intelligo, ſi iſte, quò intendit, in Manliana caſtra pervenerit, neminem tam ſtultum fore, qui non videat conjurationem eſſe factam; neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipubl. peſtem pauliſper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe. Quod ſi ſe ejecerit, ſecúmque ſuos eduxerit, & eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit; extinguetur atque delebitur non modò hæc tam adulta reip. peſtis, verùm etiam ſtirps ac ſemen malorum omnium. Etenim jamdiu P. C. in his periculis conjurationis inſidiiſque verſamur: ſed neſcio quo pacto omnium ſcelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in noſtri Conſulatûs tempus erupit. Quod ſi ex tanto latrocinio iſte unus tolletur, videbimur fortaſſe ad breve quoddam tempus curâ & metu eſſe relevati: periculum autem reſidebit & erit incluſum penitùs in venis atque in viſceribus reipublicæ. Ut ſæpe homines ægri

morbo gravi cum æſtu, febrique jactantur, ſi aquam gelidam biberint, primò relevari videntur; deinde multò graviùs vehementiúſque affictantur: ſic hic morbus, qui eſt in republica, relevatus iſtius pœnâ, vehementiùs, vivis reliquis, ingraveſcet. Quare, P. C. ſecedant improbi, ſecernant ſe à bonis, unum in locum congregentur; muro denique, id quod ſæpe jam dixi, ſecernantur à nobis: deſinant inſideari domi ſuæ Conſuli, circumſtare tribunal prætoris urbani, obſidere cum gladiis curiam, malleolos ad incendendam urbem, facéſque comparare: ſit denique inſcriptum in fronte uniuſcujuſque civis, quid de republ. ſentiat. Polliceor vobis hoc P. C. tantam in nobis COSS. fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Roman. virtutem, tantam in omnibus bonis conſenſionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illuſtrata, oppreſſa, vindicata eſſe videatis. Hiſce omnibus, Catilina, cum ſumma reipubl. ſalute & cum tua peſte, ac pernicie, cúmque eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere parricidióque junxerunt, proficiſcere ad

impium

impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auſpiciis à Romulo es conſtitutus, quem Statorem hujus urbis atque imperii verè nominamus, hunc & hujus ſocios à tuis aris cæteriſque templis, à tectis urbis, ac mœnibus, à vita fortuniſque civium omnium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hoſtes patriæ, latrones Italiæ, ſcelerum fœdere inter ſe, ac nefariâ ſocietate conjunctos, æternis ſuppliciis vivos mortuóſque mactabis.

ORATIO VI.

Quæ eſt ſecunda in

L. CATILINAM.

TAndem aliquando, Quirites, L. Catilinam furentem audaciâ, ſcelus anhelantem, peſtem patriæ nefariè molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emiſimus, vel ipſum egredientem urbe proſecuti ſumus. Abiit, exceſſit, evaſit, erupit. Nulla jam pernicies à monſtro illo atque prodigio mœnibus ipſis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domeſtici ducem ſine controverſia vicimus. Non enim jam inter latera noſtra ſica illa verſabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domeſticos parietes pertimeſcemus. Loco ille motus eſt, cùm eſt ex urbe depulſus: palàm jam cum hoſte, nullo impediente bellum juſtum geremus. Sine dubio

dubio perdidimus hominem, magnificéque vicimus, cùm illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quòd verò non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quòd vivis nobis egressus est, quòd ei ferrum de manibus extorsimus, quòd incolumes cives, quòd stantem urbem reliquit: quantò tandem illum mœrore afflictum esse & prostratum putatis? Jacet ille nunc prostratus, Quirites, & se perculsum atque abjectum esse sentit, & retorquet oculos profectò sæpe ad hanc urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget: quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam pestem evomuerit, forásque projecerit. At siquis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, in quo exsultat & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quòd tam capitalem hostem non comprehenderim potiùs quàm emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, & gravissimo supplicio affectum jampridem oportebat: idque à me & mos majorum & hujus imperii severitas, & respublica postulabat. Sed quàm mul-

tos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter stultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem fèverent? Ac si sublato illo, depelli à vobis omne periculum judicarem, jampridem ego L. Catilinam non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo sustulissem. Sed cùm viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probatâ, si illum, ut erat meritus, morte multâssem, fore, ut ejus socios invidiâ oppressus persequi non possem: rem huc deduxi, ut tum palàm pugnare possetis, cùm hostem apertè videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quàm vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam molestè fero, quòd ex urbe parùm comitatus exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta cœperat: Publicium, & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ metum afferre poterat. Reliquit quos viros? quanto alieno ære? quàm valentes? quàm nobiles

vos

vos videtis? Itaque ego illum exercitum, ex Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis mendiculis, ex decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deserere quàm illum exercitum maluerunt. Quibus ego non modò si aciem exercitûs nostri, verùm etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpurâ, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote, non tam exercitum illum esse nobis, quàm hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque etiam hoc magis sunt timendi, quòd quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permoventur. Video cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorum depoposcerit: omnia superioris noctis

Consilia ad me perfata esse sentiunt: patefeci in Senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid expectant? næ illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram: quod exspectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse apertè conjurationem contra remp. videretis. Nisi verò si quis est, qui Catilinæ similis cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus; severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, nè patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere: demonstrabo iter: Aureliâ viâ profectus est: si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam remp. siquidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit. Uno mehercule Catilinâ exhausto, relevata mihi, & recreata respubl. videtur. Quid enim mali aut sceleris fingi aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis totâ Italiâ veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subjector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter? quæ mulier infamis,

mis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſe cum Catilina non familiariſſimè vixiſſe fateatur: quæ cædes per hoſce annos ſine illo facta eſt? quod nefarium ſtuprum non per illum? Jam verò quæ tanta in ullo unquam homine Juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipſe amabat turpiſſimè; aliorum amori flagitioſiſſimè ſerviebat: aliis fructum libidinum; aliis mortem parentum non modò impellendo verùm etiam adjuvando pollicebatur. Nunc verò quàm ſubitò non ſolùm ex urbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo non modò Romæ, ſed nec ullo in angulo totius Italiæ oppreſſus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile ſceleris fœdus aſciverit. Atque ut ejus diverſa ſtudia in diſſimili ratione perſpicere poſſitis; nemo eſt in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinæ eſſe fateatur: nemo in cœna levior & nequior, qui ſe non ejuſdem prope ſodalem fuiſſe commemoret. Atque idem tamen ſtuprorum & ſcelerum exercitatione,

assuefactus frigore, & fame, & siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab istis suis sociis prædicabatur, cùm industriæ subsidia, atque instrumenta virtutis in libidinem audaciamque consumerentur. Hunc verò si sui fuerint comites secuti, si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges, ô nos beatos, ô rempubl. fortunatam, ô præclaram laudem Consulatûs mei! Non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas. Patrimonia sua profuderunt: fortunas suas abligurierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod si in vino & alea comessationes solùm & scorta quærerent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi: hoc verò quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, confecti cibo, sertis redimiti, unguen-

unguentis obliti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod; & pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, ſceleri, libidini debitas, aut inſtare jam planè, aut certè jam appropinquare. Quos ſi meus Conſulatus, quoniam ſanare non poteſt, ſuſtulerit; non breve neſcio quod tempus, ſed multa ſecula propagârit reipublicæ. Nulla eſt enim natio, quem pertimeſcamus: nullus rex, qui bellum populo Romano inferre poſſit: omnia ſunt externa, unius virtute, terrâ marique pacata. Domeſticum bellum manet: intus inſidiæ ſunt: intus incluſum periculum eſt: intus eſt hoſtis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum ſcelere certandum eſt. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: ſuſcipio inimicitias hominum perditorum. Quæ ſenari poterunt, quacunque ratione ſanabo: quæ reſecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manere. Proinde aut exeant, aut quieſcant, aut, ſi & in urbe, & in eadem mente permanent, ea quæ merentur, expectent. At etiam ſunt, Quirites, qui dicant à

me

me in exilium ejectum esse Catili-
nam. Quod ego si verbo assequi
possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc
loquuntur. Homo enim videlicet ti-
midus, & permodestus, vocem Consu-
lis ferre non potuit: simulatque ire in
exilium jussus est, paruit. Quid, quòd
hesterno die cum domi meæ pene in-
terfectus essem, Senatum in ædem Jo-
vis Statoris vocavi; rem omnem ad
patres conscriptos detuli? quò cùm
Catalina venisset, quis eum Senator
appellavit? quis salutavit? quis deni-
que ità aspexit ut perditum civem, ac
non potiùs ut importunissimum ho-
stem? quin etiam principes ejus ordinis
partem illam subselliorum, ad quam
ille accesserat, nudam atque inanem
reliquerunt. Hic ego vehemens ille
Consul, qui verbo cives in exilium
ejicio, quæsivi à Catalina an nocturno
conventu apud M. Leccam fuisset,
nécne: cùm ille homo audacissimus,
conscientiâ convictus, primò reticuis-
set, patefeci cætera; quid eâ nocte e-
gisset, ubi fuisset, quid in proxima con-
stituisset, quemadmodum esset ei ratio
totius belli descripta, docui. Cùm
hæsitaret, cùm cunctaretur; quæsivi,

quid

quid dubitaret proficiſci eò, quò jampridem parârat: cùm arma, cum fecures, cùm faſces, cùm tubas, cùm ſigna militaria, cùm aquilam illam argenteam, cui ille etiam ſacrarium ſcelerum domi ſuæ fecerat, ſcirem eſſe præmiſſam. In exilium ejiciebam, quem jam ingreſſum in bellum eſſe videbam? etenim credo, Manlius iſte centurio, qui in agro Fæſulano caſtra poſuit, bellum populo Romano ſuo nomine indixit; & illa Caſtra nunc non Catilinam ducem exſpectant; & ille ejectus in exilium, ſe Maſſiliam, ut aiunt, non in hæc caſtra conferet! O conditionem miſeram non modò adminiſtrandæ, verùm etiam conſervandæ reipublicæ! nunc ſi L. Catilina Conſiliis, laboribus, periculis meis circumcluſus, ac debilitatus, ſubitò pertimuerit, ſententiam mutaverit, deſeruerit ſuos, conſilium belli faciundi abjecerit, ex hoc curſu ſceleris, & belli, iter ad fugam atque exilium converterit; non ille à me ſpoliatus armis audaciæ, non obſtupefactus, ac perterritus meâ diligentiâ, non de ſpe conatuque depulſus, ſed indemnatus, innocens in exilium ejectus à Conſule,

vi

vi & minis esse dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed timidum; me non diligentissimum Consulem, sed crudelissimum Tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodo à vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sanè ejectus esse à me, dummodo eat in exilium: sed, mihi credite, non est iturus. Nunquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis: sed triduo tamen audietis: multòque magis illud timeo, nè mihi sit invidiosum aliquando, quòd illum emiserim potiùs, quàm quod ejecerim. Sed cùm sint homines, qui illum, cùm profectus sit, ejectum esse dicant, iidem, si interfectus esset, quid dicerent? Quanquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dicitant, non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quàm ad Massilienses ire malit. Ille autem, si, mehercules, hoc, quod

agit,

agit, nunquam antè cogitâſſet, tamen latrocinantem ſe interfici mallet, quàm exſulem vivere: nunc verò, cùm ei nihil adhuc præter ipſius voluntatem cogitationémque acciderit, niſi quòd vivis nobis Româ profectus eſt, optemus potiùs, ut eat in exilium, quàm queramur. Sed cur tamdiu de uno hoſte loquimur, & de eo hoſte, qui jam fatetur, ſe eſſe hoſtem, & quem, quia, quod ſemper volui, murus intereſt, non timeo; de his, qui diſſimulant, qui Romæ remanent, qui nobiſcum ſunt, nihil dicimus: quos quidem ego, ſi ullo modo fieri poſſet, non tam ulciſci ſtudeo, quàm ſanare, & ipſos placare reipublicæ: neque, id quare fieri non poſſit, ſi me audire voluerint, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum iſtæ copiæ comparentur: deinde ſingulis medicinam conſilii, atque orationis meæ, ſi quam potero, afferam. Primum genus eſt eorum, qui magno in ære alieno majores etiam poſſeſſiones habent, quarum amore adducti, diſſolvi nullo modo poſſunt. Horum hominum ſpecies eſt honeſtiſſima: ſunt enim locupletes;

pletes; voluntas verò, & causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus, ornatus, & copiosus sis; & dubites aliquid de possessione detrahere, ac fidem acquirere? Quid enim exspectas? bellum? quid? ergò in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui istas à Catilina exspectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferentur; verùm auctionariæ. Neque enim isti, qui possessiones habent, aliâ ratione ullâ salvi esse possunt. Quod si maturiùs facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum usuris, fructibus prædiorum, locupletioribus his & melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minimè puto pertimescendos, quòd aut deduci de sententia possunt; aut si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempubl. quàm arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expetunt: rerum potiri volunt: honores, quos quietâ republicâ desperant, perturbatâ consequi se posse arbitrantur.

Quibus

Quibus hoc præcipiendum videtur, unum ſcilicet & idem quod cæteris omnibus; ut deſperent, ſe id, quod conantur, conſequi poſſe. Primum omnium me ipſum vigilare, adeſſe, providere reipubl. deinde magnos animos eſſe in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum, deos denique immortales huic invicto populo, clariſſimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim ſceleris præſentis auxilium eſſe laturos. Quod ſi jam ſint id, quod cum ſummo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere urbis, & ſanguine civium, quæ mente conſceleratа ac nefaria concupierunt, ſe conſules, ac dictatores, aut etiam reges ſperant futuros? non vident ſe cupere id, quod ſi adepti fuerint, fugitivo alicui aut gladiatori concedi ſit neceſſe? Tertium genus eſt ætate jam confectum, exercitatione robuſtum. Quo ex genere eſt ipſe Manlius, cui nunc Catilina ſucceſſit. Hi ſunt homines ex his Coloniis, quas Feſulis Sulla conſtituit: quas ego univerſas civium eſſe optimorum & fortiſſimorum virorum ſentio: ſed tamen hi ſunt

coloni

coloni, qui se inſperatis repentiníſque pecuniis ſumptuoſiùs inſolentiúſque jactârunt. Hi dum ædificant tanquam beati, dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis, apparatibus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut ſi ſalvi eſſe velint, Sulla ſit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agreſtes homines tenues atque egentes in eandem illam ſpem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utróſque, Quirites, in eodem genere prædatorum direptorúmque pono. Sed eos hoc moneo, definant furere, & proſcriptiones & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inuſtus eſt civitati, ut jam iſta non modò homines, ſed nè pecudes quidem mihi paſſuræ eſt videantur. Quartum genus eſt ſanè varium, & miſtum, & turbulentum, qui jampridem premuntur: qui nunquam emergent: qui partim inertiâ, partim malè gerendo negotia, partim etiam ſumptibus in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris ſe in illa caſtra conferre dicuntur. Hoſce ego non tam

tam milites acres, quàm inficiatores lentos esse arbitror. Qui homines primùm, si stare non possunt, corruant: sed ità, ut non modò civitas, sed nè vicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem si vivere honestè non possunt, perire turpiter velint; aut cur minore dolore perituros se cum multis, quàm si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum: quos ego à Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo possunt: & pereant sanè in latrocinio, quoniam sunt ità multi, ut eos capere career non possit. Postremum autem genus est, non solùm numero, verùm etiam genere ipso, atque vitâ, quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, immo verò de complexu ejus ac sinu: quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis & talaribus ac tritis tunicis, velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique versantur. Hi pueri tam lepidi,

lepidi, ac delicati, non ſolùm amare, & amari, neque cantare, & ſaltare, ſed etiam ſicas vibrare, & ſpargere venena didicerunt; qui niſi exeunt, niſi pereunt, etiamſi Catilina perierit, ſcitote hoc in repub. ſeminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid ſibi iſti miſeri volunt? num ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præſertim jam noctibus? quo autem pacto illi Appenninum atque illas pruinas ac nives perferent? niſi idcirco ſe faciliùs hiemem toleraturos putant, quòd in conviviis nudi ſaltare didicerunt. O bellum magnopere pertimeſcendum, cùm hanc ſit habiturus Catilina ſcortatorum cohortem prætoriam. Inſtruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias veſtra præſidia, veſtróſque exercitus; & primum gladiatori illi confecto & ſaucio Conſules imperatoréſque veſtros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ ac robur educite. Jam verò urbes coloniarum ac municipiorum reſpondebunt Catilinæ tumulis ſilveſtribus.

veſtribus. Neque verò cæteras copias ornamenta, præſidia veſtra, cum illius latronis inopiâ atque egeſtate debeo conferre. Sed omiſſis his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamur, eget ille, Senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario vectigalibus, cunctâ Italiâ; provinciis omnibus, exteris nationibus: ſi inquam, his rebus omiſſis, ipſas cauſas, quæ inter ſe confligunt, contendere velimus: ex eo ipſo, quàm valdè illi jaceant, intelligere poſſumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc ſcelus: hinc conſtantia, illinc furor: hinc honeſtas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: poſtremò copiæ cum egeſtate, bona ratio cum perditâ, mens ſana cum amentiâ, bona denique ſpes cum omnium rerum deſperatione confligit. In hujuſcemodi certamine ac prælio, nónne, etiamſi hominum ſtudia deficiant, dii ipſi immortales

mortales cogent ab his præclariſſimis virtutibus tot & tanta vitia ſuperari? Quæ cùm ità ſint, Quirites, vos quemadmodum jam ante dixi, veſtra tecta cuſtodiis vigiliiſque defendite: mihi, ut urbi ſine veſtro metu ac ſine ullo tumultu ſatis eſſet præſidii, conſultum ac proviſum eſt. Coloni omnes, municipéſque veſtri, certiores à me facti, de hac nocturna excurſione Catilinæ, facilè urbes ſuas finéſque defendent; gladiatores, quam ſibi ille maximam manum & certiſſimam fore putavit, quanquam meliore animo ſunt, quàm pars patriciorum, poteſtate tamen in veſtra continebuntur. Q. Metellus, quem ego, proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenúmque præmiſi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatúſque prohibebit. Reliquis autem de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, jam ad Senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanſerunt, atque adeò qui contra urbis ſalutem, omniúmque veſtrúm, in urbe à Catilina relicti ſunt, quanquam ſunt hoſtes: tamen quia nati ſunt cives, monitos etiam atque etiam volo;

Mea

Mea lenitas adhuc ſi cui ſolutior viſa eſt, hoc exſpectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum eſt, jam non poſſum oblivíſci, meam hanc eſſe patriam, me horum eſſe Conſulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his eſſe moriendum. Nullus eſt portæ cuſtos, nullus inſidiator viæ: ſi qui exire volunt, conſulere ſibi poſſunt: qui verò in urbe ſe commoverit, cujus ego non modò factum, ſed incœptum ullum conatúmve contra patriam deprehendero, ſentiet, in hac urbe, eſſe Conſules vigilantes, eſſe egregios magiſtratus, eſſe fortem Senatum, eſſe arma, eſſe carcerem, quem vindicem nefariorum, ac manifeſtorum ſcelerum majores noſtri eſſe voluerunt. Atque hæc omnia ſic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula ſumma nullo tumultu, bellum inteſtinum, ac domeſticum, poſt hominum memoriam crudeliſſimum, ac maximum, me uno togato duce, & imperatore, ſedetur. Quod ego ſic adminiſtrabo, Quirites, ut ſi ullo modo fieri poterit, nè improbus quidem quiſquam in hac urbe pœnam ſui ſceleris ſufferat. Sed ſi vis manifeſtæ audaciæ,

audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſariò de hac animi lenitate deduxerint; illud profectò perficiam, quod in tanto & tam inſidioſo bello vix optandum videtur, ut nè quis bonus intereat, paucorúmque pœnâ vos omnes jam ſalvi eſſe poſſitis. Quæ quidem ego neque meâ prudentiâ, neque humanis conſiliis fretus polliceor vobis, Quirites, ſed multis & non dubiis deorum immortalium ſignificationibus: quibus ego ducibus in hanc ſpem ſententiámque ſum ingreſſus: qui jam non procul, ut quondam ſolebant, ab externo hoſte, atque longinquo, ſed hic præſentes, ſuo nomine atque auxilio ſua templa atque urbis tecta defundunt; quos vos, Quirites precari, venerari, atque implorare debetis: ut quam urbem pulcherrimam, florentiſſimam potentiſſimámque eſſe voluerunt, hanc omnibus hoſtium copiis terrâ marique ſuperatis, à perditiſſimorum civium nefario ſcelere defendant.

ORATIO

ORATIO VII.

Quæ eſt tertia in

L. CATILINAM.

REmpublicam, Quirites, vitamque omnium veſtrùm, bona, fortunas, conjuges, liberoſque veſtros, atque hoc domicilium clariſſimi imperii, fortunatiſſimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium ſummo erga vos amore, laboribus, conſiliis, periculíſque meis, ex flamma atque ferro, ac penè ex faucibus fati ereptam, & vobis conſervatam, ac reſtitutam videtis. Etſi non minùs nobis jucundi atque illuſtres ſunt ii dies, quibus conſervamur, quàm illi quibus naſcimur: quòd ſalutis certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio; & quòd ſine ſenſu naſcimur: cum voluptate conſervamur; profectò, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum ad deos immortales benevolentiâ famáque ſuſtu-

limus; eſſe apud vos poſterósque veſtros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatámque ſervavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis omnibus ſubjectos prope jam ignes circumdatósque reſtinximus: iidémque gladios in rempubl. diſtrictos retudimus, mucrónéſque eorum à jugulis veſtris rejecimus. Quæ quoniam in Senatu illuſtrata, pateſacta, compertáque ſunt per me; vobis jam exponam breviter, Quirites: ut & quanta, & quàm manifeſta, & quâ ratione inveſtigata & comprehenſa ſint, vos, qui ignoratis, ex actis ſcire poſſitis. Principio, ut Catilina paucis antè diebus erupit ex urbe, cum ſceleris ſui ſocios & hujuſce nefarii belli acerrimos duces Romæ reliquiſſet; ſemper vigilavi, & providi, Quirites quemadmodum in tantis & tam abſconditis inſidiis, ſalvi eſſe poſſemus. Nam tum, cùm ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cùm illa magis ſit timenda, quod vivus egreſſus eſt) ſed tum, cùm illum exterminari volebam, aut reliquam conjuratorum manum ſimul exituram, aut eos, qui remanſiſſent,

fiſſent, infirmos ſine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & ſcelere eſſe inflammatos ſciebam, eos eſſe noviſcum, & Romæ remanſiſſe: in eos omnes dies noctéſque conſumpſi, ut quid agerent, quid molirentur, ſentirem, ac viderem: ut, quoniam auribus veſtris, propter incredibilem magnitudinem ſceleris, minorem fidem faceret oratio mea; rem ità comprehenderem, ut tum demum animis, ſaluti veſtræ provideretis, cùm oculis maleficium ipſum videretis. Itaque ut comperi, legatos, Allobrogum, belli tranſalpini & tumultûs Gallici excitandi cauſâ, à P. Lentulo eſſe ſollicitatos, eóſque in Galliam ad ſuos cives, eodem itinere, cum literis mandatíſque ad Catilinam eſſe miſſos, comitémque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas eſſe ad Catilinam literas: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quódque ego ſemper optabam à diis immortalibus, tota res non ſolùm à me, ſed etiam à Senatu & à vobis manifeſtè deprehenderetur. Itaque heſterno die L. Flaccum, & C. Pontinium,

prætores fortiſſimos, atque amantiſſimos reipubl. viros, ad me vocavi: rem omnem expoſui: quid fieri placeret, oſtendi. Illi autem, qui omnia de republ. præclara atque egregia ſentirent, ſine recuſatione ac ſine ulla mora negotium ſuſceperunt, &, cùm adveſperaſceret, occultè ad pontem Milvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ità bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos & pons intereſſet; eodem autem & ipſi ſine cujuſquam ſuſpicione multos fortes viros eduxerunt, & ego de præfectura Reatina complures dilectos adoleſcentes, quorum operâ utor aſſiduè in reipublicæ præſidio, cum gladiis miſeram. Interim tertiâ ferè vigiliâ exactâ, cùm jam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unáque Vulturcius, ſit in eos impetus: educuntur & ab illis gladii, & à noſtris: res erat prætoribus nota ſolis: ignorabatur à cæteris. Tum interventu Pontinii, atque Flacci, pugna, quæ erat commiſſa, ſedatur: literæ quæcunque erant in eo commitatu, integris ſignis prætoribus traduntur: ipſi comprehenſi ad me, cùm jam diluceſceret,

ceſceret, deduntur. Atque horum omnium ſcelerum improbiſſimum machinatorem Cimbrum Galbinium ſtatim ad me nihil dum ſuſpicantem vocavi. Deinde item accerſitur P. Statilius, & poſt eum Cethegus: tardiſſimè autem Lentulus venit; credo, quod in literis dandis præter conſuetudinem proximâ nocte vigilaret. Cùm verò ſummis ac clariſſimis hujus civitatis viris, qui, auditâ re, frequentes ad me manè convenerant, literas à me priùs aperiri, quam ad Senatum referri placeret, nè, ſi nihil eſſet inventum; temere à me tantus tumultus injectus civitati videretur: negavi me eſſe facturum, ut de periculo publico, non ad conſilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, ſi ea, quæ erant ad me delata, reperta non eſſent, tamen ego non arbitrabar in tantis reipub. periculis eſſe mihi nimiam diligentiam pertimeſcendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidiſtis, coegi. Atque interea ſtatim admonitu Allobrogum C. Sulpicium prætorem fortem virum miſi, qui ex ædibus Cethegi, ſi quod telorum eſſet, efferret; ex quibus ille

maximum ſicarum numerum & gladiorum extulit. Introduxi Vulturtium ſine Gallis: fidem ei publicam juſſu Senatûs dedi, hortatus ſum ut ea quæ ſciret, ſine timore indicaret. Tum ille dixit, cùm vix ſe ex magno timore recreâſſet, à P. Lentulo ſe habere ad Catilinam mandata, & literas, ut ſervorum præſidio uteretur, & ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo conſilio, ut, cùm urbem omnibus ex partibus, quemadmodum deſcriptum diſtributúmq; erat, incendiſſent, cædémq; infinitam civium feciſſent, præſtò eſſet ille, qui & fugientes exciperet, & ſe cum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli jusjurandum ſibi, & literas à P. Lentulo. Cethego, Statilio ad ſuam gentem datas eſſe dixerunt: atque ita ſibi ab his & à L. Caſſio eſſe præſcriptum, ut equitatum in Italiam quamprimum mitterent; pedeſtres ſibi copias non defuturas: Lentulum autem ſibi confirmâſſe ex fatis Sibyllinis Haruſpicúmque reſponſis, ſe eſſe tertium illum Cornelium, ad quem regnum urbis hujus atque imperium pervenire eſſet

eſſet neceſſe: Cinnam ante ſe, & Sullam fuiſſe; eundémque dixiſſe, fatalem hunc eſſe annum ad interitum hujus urbis atque imperii; qui eſſet decimus annus poſt virginum abſolutionem, poſt Capitolii autem incenſionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controverſiam fuiſſe dixerunt, quòd, cum Lentulo, & cæteris, Saturnalibus cædem fieri atque urbem incendi placeret: Cethego nimiùm id longum videretur. Ac nè longum ſit, Quirites, tabellas proferri juſſimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primùm oſtendimus Cethego: ſignum cognovit: nos linum incidimus: legimus: erat ſcriptum ipſius manu, Allobrogum Senatui, & populo, ſeſe, quæ eorum legatis confirmâſſet, eſſe facturum: orare, ut item illi facerent, quæ ſibi legati eorum præcepiſſent. Tum Cethegus qui paulò antè aliquid de gladiis, ac ſicis, quæ apud illum itidem erant deprehenſæ, reſpondiſſet, dixiſſétque ſe ſemper bonorum ferramentorum ſtudioſum fuiſſe, recitatis literis debilitatus, atque objectus, conſcientiâ convictus, repentè conticuit. Introductus Statilius, cognovit manum

& ſignum ſuum: recitatæ ſunt tabellæ in eandem ferè ſententiam: confeſſus eſt. Tum oſtendi tabellas Lentulo. Et quæſivi cognoſcerétne ſignum. annuit. Eſt verò, inquam, ſignum quidem notum, imago avi tui clariſſimi viri, qui amavit unicè patriam, & cives ſuos: quæ quidem te à tanto ſcelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eâdem ratione ad Senatum Allobrogum populúmque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem. Atque ille quidem primò negavit: pòſt autem aliquantò, toto indicio expoſito, atque edito, ſurrexit: quæſivit à Gallis, quid ſibi eſſet cum iis, quamobrem domum ſuam veniſſent; itémque à Vulturcio; qui, cùm illi breviter conſtantérque reſpondiſſent, per quem ad eum quotiéſque veniſſent, quæſiſſéntque ab eo, nihílne ſecum eſſet de fatis Sibyllinis locutus: tum ſubito ille ſcelere demens: quanta vis conſcientiæ eſſet, oſtendit. Nam cùm id poſſet inficiari, repentè præter opinionem omnium confeſſus eſt: ità eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, quâ ſemper valuit; ſed etiam propter vim ſceleris

ris manifeſtis, atque deprehenſi, impudentia, quâ ſuperabat omnes, improbitáſque defecit. Vulturcius verò ſubitò proferri litteras, atque aperiri juſſit, quas ſibi à Lentulo ad Catilinam datas eſſe dicebat. Atque ibi vehementiſſimè perturbatus Lentulus, tamen ſignum & manum ſuam cognovit, erant autem ſcriptæ ſine nomine, ſed ità: *Qui ſim, ex eo, quem ad te miſi, cognoſces. Cura ut vir ſis, & cogita, quem in locum ſis progreſſus: & vide, quid jam tibi ſit neceſſe. Cura ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Galbinius deinde itroductus, cum primo impudenter reſpondere cœpiſſet; ad extremum nihil ex iis, quæ Galli inſimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cùm illa certiſſima ſunt viſa argumenta atque indicia ſceleris, tabellæ, ſigna, manus, denique uniuſcujúſque confeſſio: tum multò illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obſtupuerant, ſic terram intuebantur, ſic furtim nonnunquam inter ſe aſpiciebant, ut non jam ab aliis indicari, ſed ipſi à ſe viderentur. In-

diciis expoſitis, atque editis, Quirites, Senatum Conſului de ſumma republica, quid fieri placeret. Dictæ ſunt à principibus acerrimæ ac fortiſſimæ ſententiæ, quas Senatus ſine ulla varietate eſt conſecutus. Et quoniam nondum eſt perſcriptum S.C. ex memoria vobis, Quirites, quid Senatus cenſuerit, exponam. Primùm mihi gratiæ verbis ampliſſimis aguntur, quòd virtute, conſilio, prudentiâ mea, reſpubl. periculis ſit maximis liberata: deinde L. Flaccus & C. Pontinius prætores, quòd eorum operâ forti fidelique uſus eſſem, meritò ac jure laudantur: atque etiam viro forti collegæ meo C. Antonio laus impertitur, quòd eos, qui hujus conjurationis participes fuiſſent, à ſuis & reipublicæ conſiliis removiſſet. Atque ità cenſuerunt, ut P. Lentulus, cùm ſe prætura abdicâſſet, tum in cuſtodiam traderetur: itèmque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Galbinius, qui omnes præſentes erant, in cuſtodiam traderentur. Atque idem hoc decretum eſt in L. Caſſium, qui ſibi procurationem incendendæ urbis depoposcerat: in M. Cæparium, cui ad ſolicitandos paſtores

paſtores Apuliam eſſe attributam erat indicatum: in P. Furium, qui eſt ex his colonis quos Feſulas L. Sulla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui unà cum hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogum ſolicitatione verſatus: in P. Umbrenum libertinum hominem, à quo primùm Gallos ad Gabinium perductos eſſe conſtabat. Atque eâ lenitate Senatus eſt uſus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domeſticorum hoſtium, novem hominum perditiſſimorum pœnâ, republ. conſervatâ, reliquorum mentes ſanari poſſe arbitraretur. Atque etiam ſupplicatio diis immortalibus pro ſingulari eorum merito, meo nomine decreta eſt, Quirites: quod mihi primùm poſt hanc urbem conditam togato contigit: & his decreta verbis eſt, quòd urbem incendiis, cæde civis, Italiam bello liberâſſem. Quæ ſupplicatio, ſi cum cæteris conferatur, Quirites, hoc interſit, quòd cæteræ, bene geſtâ, hæc una, conſervatâ republ. conſtituta eſt. Atque illud quod faciendum, primum fuit factum, atque tranſactum eſt. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indiciis, &

confeſſionibus ſuis, judicio Senatûs non modò prætoris jus, verùm etiam civis amiſerat; tamen magiſtratu ſe abdicavit: ut quæ religio C. Mario clariſſimo viro non fuerat, quo minùs C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, eâ nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc quoniam, Quirites, ſceleratiſſimi periculoſiſſimíque belli nefarios duces captos jam & comprehenſos tenetis; exiſtimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes ſpes atq; opes, his depulſis urbis periculis, concidiſſe. Quem quidem ego cùm ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilinâ, nec mihi eſſe P. Lentuli ſomnium, nec L. Caſſii adipem, nec C. Cethegi furioſam temeritatem pertimeſcendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, ſed tamdiu dum mœnibus urbis continebatur. Omnia nôrat: omnium aditus tenebat: appellare, tentare, ſolicitare poterat, audebat: erat ei conſilium ad facinus aptum; conſilio autem neq; lingua neq; manus deerat. Jam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos ac deſcriptos

ſcriptos habebat: neque verò cùm aliquid mandaverat, confectum putabat: nihil erat, quod non ipſe obiret, occurreret, vigilaret, laboraret; frigus, ſitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in ſcelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, niſi ex domeſticis inſidiis in caſtrenſe latrocinium compuliſſem, (dicam id quod ſentio, Quirites) non facilè hanc tantam molem mali à cervicibus veſtris depuliſſem. Non ille vobis Saturnalia conſtituiſſet, neque tanto ante exitium ac fati diem reipubl. denuntiâſſet, neque commiſiſſet, ut ſignum, ut literæ ſuæ, teſtes denique manifeſti ſceleris deprehenderentur. Quæ nunc, illo abſente, ſic geſta ſunt, ut nullum in privata domo furtum unquam ſit tam palàm inventum, quàm hæc tanta in rempubl. conjuratio manifeſtò inventa atque deprehenſa eſt. Quod ſi Catilina in urbe ad hanc diem remanſiſſet; quanquam, quoad fuit, omnibus ejus conſiliis occurri, atque obſtiti: tamen, ut leviſſimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuiſſet, neque nos unquam,

quam, dum ille in urbe hoſtis fuiſſet, tantis periculis, rempub. tantâ pace, tanto otio, tanto ſilentio, liberâſſemus. Quanquam hæc omnia, Quirites, ità ſunt à me adminiſtrata, ut deorum immortalium nutu atque conſilio, & geſta & proviſa eſſe videantur. Idque cùm conjecturâ conſequi poſſumus, quod vix videtur humani conſilii tantarum rerum gubernatio eſſe potuiſſe; tum verò ità præſentes his temporibus opem & auxilium nobis tulerunt, ut eos pæne oculis videre poſſemus. Nam ut illa omittam, viſas nocturno tempore ab occidente faces, ardorémque cœli, fulminum jactus, ut terræmotus, cæteráque quæ tam multa, nobis Conſulibus, facta ſunt, ut hæc quæ nunc fiunt canere dii immortales viderentur: hoc certè, Quirites, quod ſum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum eſt. Nam profectò memoriâ tenetis, Cotta & Torquato COSS. complures in Capitolio turres de cœlo eſſe percuſſas, cùm & ſimulacra deorum immortalium depulſa ſunt, & ſtatuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta. Tactus eſt etiam ille, qui

qui hanc urbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio parvum, atque lactantem, uberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore, cùm haruspices ex tota Etruria convenissent; cædes atque incendia, & legum interitum & bellum civile ac domesticum, & totius urbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt; nisi dii immortales omni ratione placati suo numine prope fata ipsa flexissent. Itaque illorum responsis tunc & ludi decem per dies facti sunt, neque res ulla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermissa est, iidémque jusserunt simulacrum Jovis facere majus, & in excelso collocare, & contrà, atque ante fuerat, ad orientem convertere: ac se sperare dixerunt, si illum signum, quod videtis, solis ortui, & forum curiámque conspiceret, fore, ut ea consilia, quæ clam essent inita contra salutem urbis atque imperii, illustrarentur, ut à S.P.Q.R. perspici possent. Atque illud ità collocandum Consules illi statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut neque à superioribus Consulibus, neque à nobis

ante

ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis poteſt eſſe, Quirites, tam averſus à vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia quæ videmus, præcipuéque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque poteſtate adminiſtrari? Etenim cùm eſſet ità reſponſum, cædes, incendia interitúmque reipublicæ comparari, & ea perditis civibus: quæ tum propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia videbantur, ea non modò cogitata à nefariis civibus, verùm etiam ſuſcepta eſſe ſenſiſtis. Illud verò nónne ità præſens eſt, ut nutu Jovis optimi maximi factum eſſe videatur? ut, cùm hodierno die manè per forum meo juſſu & conjurati & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur; eo ipſo tempore ſignum ſtatueretur; quo collocato, atque ad vos Senatúmque converſo, omnia & Senatus, & vos, quæ erant contra ſalutem omnium cogitata, illuſtrata, & patefacta, vidiſtis. Quo etiam majore ſunt iſti odio ſupplicióque digni: qui non ſolùm veſtris domiciliis, atque tectis, ſed etiam deorum templis, atque delubris ſunt funeſtos ac nefarios ignes inferre

ferre conati: quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam, nimium mihi ſumam, & non ſim ferendus: ille, ille Jupiter reſtitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes ſalvos eſſe voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatémque ſuſcepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam verò illa Allobrogum ſolicitatio ſic à Lentulo cæteriſque domeſticis hoſtibus, tanta res tam dementer credita & ignotis & barbaris, commiſſæque literæ nunquam eſſent profectò, niſi à diis immortalibus huic tantæ audaciæ conſilium eſſet ereptum. Quid verò, ut homines Galli ex civitate malè pacata, quæ gens una reſtat, quæ populo Rom. bellum facere & poſſe, & non nolle videatur, ſpem imperii, & rerum ampliſſimarum ultro ſibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, veſtrámque ſalutem ſuis opibus anteponerent: id nónne divinitus factum eſſe putaris? præſertim qui nos non pugnando, ſed tacendo ſuperare potuerunt. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum conjugibus

ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus justi habiti sunt, ac debiti, sed profectò justiores nunquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, & erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, me uno togato duce & imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones; neque solùm eas quas audistis; sed & has quas vosmetipsi meministis & vidistis. L. Sulla P. Sulpitium oppressit: C. Marium custodem hujus urbis, multósque fortes viros, partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius COS. armis ex urbe collegam suam expulit: omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario. Tum verò clarissimis viris interfectis, lumina civitatis extincta sunt. Ultus est hujus victoriæ crudelitatem postea Sulla. Nè dici ... idem opus est, quantâ diminutione ...ium, & quantâ calamitate reipub. dissensit M. Lepidus à clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo. Attulit non tam ipsius interitus reipublicæ luctum, quàm cæterorum. Atque illæ

illæ diſſenſiones erant hujuſmodi, Quirites, quæ non ad delendam, ſed ad commutandam rempubl. pertinerent. Non illi nullam eſſe rempub. ſed in ea, quæ eſſet, ſe eſſe principes; neque hanc urbem conflagrare, ſed ſe in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes diſſenſiones, quarum nulla exitium reipubl. quæſivit, ejuſmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, ſed internecione civium dijudicatæ ſint. In hoc autem uno poſt hominum memoriam maximo crudeliſſimóque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum ſua gente geſſit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, C. Caſſio, Cethego conſtituta, ut omnes, qui ſalvâ urbe ſalvi eſſe poſſent, in hoſtium numero ducerentur; ità me geſſi, Quirites, ut omnes ſalvi conſervaremini. Et cùm hoſtes veſtri tantum civium ſuperfuturum putâſſent, quantum infinitæ cædi reſtitiſſet; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuiſſet: & urbem, & cives integros incoluméſque ſervavi. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum inſigne honoris,

noris, nullum monumentum laudis poſtulo, præterquam hujus diei memoriam ſempiternam. In animis ego veſtris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honores, monumenta gloriæ, laudis inſignia, condi & collocari volo. Nihil me mutum poteſt delectare, nihil tacitum, nihil denique hujuſmodi, quod etiam minùs digni aſſequi poſſint. Memoriâ veſtrâ, Quirites, noſtræ res alentur, ſermonibus creſcent, literarum monumentis inveteraſcent & corroborabuntur: eandémque diem intelligo, quam ſpero æternam fore, & ad ſalutem urbis, & ad memoriam Conſulatus mei propagatam: unóque tempore in hac republ. duos cives exſtitiſſe, quorum alter fines veſtri imperii, non terræ ſed cœli regionibus terminaret; alter ejuſdem imperii domicilium ſedémque ſervaret. Sed quoniam earum rerum, quas ego geſſi, non eſt eadem fortuna, atque conditio, quæ illorum, qui externa bella geſſerunt; quod mihi vivendum ſit cum illis quos vici ac ſubegi; illi hoſtes aut interfectos aut oppreſſos reliquerunt: veſtrûm eſt, Quirites, ſi cæteris recta ſua facta proſunt, mihi

mihi mea nequando obſint, providere. Mentes enim hominum audaciſſimorum ſceleratæ ac nefariæ nè vobis nocere poſſent, ego providi; ne mihi noceant, veſtrùm eſt providere. Quanquam, Quirites, mihi quidem ipſi nihil jam ab iſtis noceri poteſt. Magnum enim eſt in vobis præſidium; quod mihi in perpetuum comparatum eſt: magna in republ. dignitas, quæ me ſemper tacita defendet: magna vis eſt conſcientiæ; quam qui negligent, eam me violare volent, ſe ipſi indicabunt. Eſt etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modò nullius audaciæ cedamus, ſed etiam omnes improbos ultro ſemper laceſſamus. Quod ſi omnis impetus domeſticorum hoſtium depulſi à vobis ſe in me unum converterint: vobis erit providendum, Quirites, quâ conditione poſthac eos eſſe velitis, qui ſe pro ſalute veſtra obtulerint invidiæ periculiſque omnibus. Mihi quidem ipſi quid eſt quod jam ad vitæ fructum poſſit acquiri? præſertim cùm neque in honore veſtro, neque in gloria virtutis quidquam videam altius, quò quidem mihi libeat aſcendere. Illud perficiam Profectò

Quiri-

Quirites, ut ea, quæ gessi in Consulatu, privatus tuear atque ornem: ut si qua est invidia in conservanda republ. suscepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ità me in republ. tractabo, ut meminerim semper quæ gesserim, curémque ut ea, virtute, non casu gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus urbis, ac vestram, atque in vestra tecta discedite, & ea, quanquam jam periculum est depulsum, tamen æquè, ac priori nocte fecistis, custodiis vigiliisque defendite. Id nè vobis diutiùs faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, providebo.

ORATIO VIII.

Quæ eſt quarta in

L. CATILINAM.

VIdeo, P. C. in me omnium veſtrûm ora atque oculos eſſe converſos: video, vos non ſolùm de veſtro, ac reipublicæ, verùm etiam, ſi id depulſum ſit, de meo periculo eſſe ſolicitos. Eſt mihi jucunda in malis, & grata in dolore, veſtra erga me voluntas: ſed eam, per deos immortales, quæſo, deponite, atque obliti ſalutis meæ, de vobis ac de liberis veſtris cogitate. Mihi quidem ſi hæc conditio Conſulatûs data eſt, ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatúſque perferrem; feram non ſolùm fortiter, ſed etiam libenter; dummodo meis laboribus, vobis populóque Romano, dignitas ſalúſque pariatur. Ego ſum ille Conſul, [illegible] non forum, in quo omnis æquitas continetur; non campus, Conſulum auſpiciis conſecratus;

ius; non curia, ſummum auxilium omnium gentium; non domus, commune [illegible]gium; non lectus, ad quietem [illegible]tus; non denique hæc ſedes honoris, ſella curulis, unquam vacua periculo atque inſidiis fuit. [illegible]ui, multa perculi, multa [illegible]lta meo quodam dolore, in [illegible]o timore ſanavi. Nunc ſi hunc exitum Conſulatûs mei dii immortales eſſe voluerunt, ut vos P. C. populúmque Romanum ex cæde miſera, conjuges liberóſque veſtros virginéſque Veſtales ex acerbiſſima vexatione, templa, atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium noſtrûm ex fœdiſſima flamma, totam Italiam ex bello & vaſtitate eriperem: quæcunque mihi uni proponetur fortuna, ſubeatur. Etenim ſi P. Lentulus ſuum nomen, inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipubl. fore putavit; cur ego non læter, meum Conſulatum ad ſalutem reipub. prope fatalem exſtitiſſe? Quare, P. C. Conſulite vobis, proſpicite patriæ, conſervate vos, conjuges, liberos, fortunáſque veſtras, populi Romani nomen, ſalutémque defendite, mihi parcere, ac de me cogitare deſinite.

definite. Nam primùm debeo ſperare, omnes deos, qui huic urbi præſident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam eſſe: deinde ſi quid obtigerit, æquo animo paratóque moriar; neque enim turpis mors forti viro poteſt accidere; neque immatura Conſulari, nec miſera ſapienti. Nec tamen ego ſum ille ferreus, qui fratris cariſſimi atque amantiſſimi præſentis mœrore non movear, horúmque omnium lacrymis, à quibus me circumſeſſum videtis: neque meam mentem non domum ſæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius; quem mihi videtur amplecti reſpublica tanquam obſidem Conſulatûs mei: neque ille, qui exſpectans hujus exitum diei aſtat in conſpectu meo gener. Moveor his rebus omnibus, ſed in eam partem, ut ſalvi ſint vobiſcum omnes, etiamſi vis aliqua me oppreſſerit, potiùs quàm ut, & illi, & nos, unà cum republ. pereamus. Quare P. C. incumbite ad reipublicæ ſalutem: circumſpicite omnes procellas, quæ impendent, niſi providetis. Non Tiber. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri vo-

luit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestræ severitatis judicium adducitur: sed tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad vestrum omnium cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ restiterunt. Tenentur litteræ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: solicitantur Allobroges: servitia excitantur: Catilina accersitur: id est initum consilium, ut interfectis omnibus, nemo nè ad deplorandum quidem reipub. nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem, relinquatur. Hæc omnia indices detulerunt, rei confessi sunt, vos multis jam judiciis judicavistis: primùm, quod mihi gratias egistis singularibus verbis, & meâ virtute atque diligentiâ perditorum hominum patefactam esse conjurationem decrevistis: deinde, quòd P. Lentulum, ut se abdicaret præturâ, coegistis: tum, quòd eum, & cæteros, de quibus judicavistis, in custodiam dandos censuistis: maximéque, quòd meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus

ante me est nemini: postremò, hesterno die præmia legatis Allobrogum, Titóque Vulturcio dedistis amplissima. Quæ sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione à vobis damnati esse videantur. Sed ego institui referre ad vos, P. C. tanquam integrum, & de facto, quid judicatis; & de pœna, quid censeatis. Illa prædicam, quæ sunt Consulis. Ego magnum in republica versari furorem, & nova quædam misceri, & concitari mala jampridem videbam: sed hanc tantam, tam exitiosam haberi conjurationem à civibus, nunquam putavi. Nunc quicquid est, quocunque vestræ mentes inclinant, atque sententiæ, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus ad nos delatum sit, videtis. Huic si paucos putatis affines esse, vehementer erratis. Latiùs opinione disseminatum est hoc malum, manavit non solùm per Italiam, verùm etiam transcendit Alpes, & obscurè serpens multas jam provincias occupavit. Id opprimi sustentando ac prolatando nullo pacto potest. Quacunque ratione placet, celeriter vobis

bis vindicandum est. Video duas adhuc esse sententias: unam D. Silani, qui censet, eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse multandos: alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam removet, cæterorum supplicíorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque & pro sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vitâ privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exstinguere, punctô temporis frui vitâ, & hoc communi spiritu non putat oportere; atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos cives in hac republica esse usurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem à diis immortalibus non esse supplicii causâ constitutam: sed aut necessitatem naturæ, aut laborum ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes nunquam inviti, fortes etiam sæpe libenter oppetiverunt. Vincula verò, & ea sempiterna, certa ad singularem pœnam nefarii sceleris inventa sunt. Itaque municipiis dispertiri jubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis: difficultatem, si rogare:

rogare: decernatur tamen ſi placet. Ego enim ſuſcipiam, & ut ſpero, reperiam, qui id quod ſalutis omnium causâ ſtatueritis, non putet eſſe ſuæ dignitatis recuſare. Adjungit gravem pœnam municipibus, ſi quis eorum vincula ruperit: horribiles cuſtodias circumdat; & digna ſcelere hominum perditorum ſancit: nè quis, eorum pœnam, quos condemnat, aut per ſe natum, aut per populum levare poſſit: eripit etiam ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet: bona præterea publicari jubet: vitam ſolam relinquit nefariis hominibus: quam ſi eripuiſſet multas uno dolore animi, ac corporis, & omnes ſcelerum pœnas ademiſſet. Itaque ut aliqua in vita formido improbis eſſet poſita, apud inferos ejuſmodi quædam illi antiqui ſupplicia impiis conſtituta eſſe voluerunt: quòd videlicet intelligebant, his remotis, non eſſe mortem ipſam pertimeſcendam. Nunc P. C. ego meâ videò quid interſit: ſi eritis ſecuti ſententiam Cæſaris, quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, ſecutus eſt, fortaſſe minùs erunt hoc monitore & auctore

hujuſce ſententiæ mihi populares impetus pertimeſcendi: ſin illam alteram ſecuti eritis, neſcio an amplius mihi negotii contrahatur: ſed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipub. vendicat. Habemus enim à C. Cæſare, ſicut ipſius dignitas & majorum ejus amplitudo poſtulabat, ſententiam, tanquam obſidem perpetuæ in rempublicam voluntatis: intellectum eſt, quid interſit inter levitatem concionatorum, & animum verè popularem, ſaluti populi conſulentem. Video, de iſtis, qui ſe populares haberi volunt, abeſſe non neminem, nè de capite videlicet civium Romanorum ſententiam ferat. Is & nudius tertius in cuſtodiam cives Romanos Cethegum & P. Lentulum dedit; & ſupplicationem mihi decrevit; & indices heſterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium eſt, qui reo cuſtodiam, quæſtori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re & cauſa judicârit. At verò C. Cæſar intelligit, legem Semproniam eſſe de civibus Romanis conſtitutam: qui autem reipublicæ ſit hoſtis, eum civem eſſe nullo modo

posse: denique ipsum latorem legis Semproniæ jussu populi poenas reipublicæ dependisse. Idem etiam ipsum latorem Lentulum & prodigum non putat, cùm de pernicie reipubl. & exitio hujus urbis tam acerbè támque crudeliter cogitaret, appellare posse popularem. Itaque homo mitissimus atque levissimus, non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculisque mandare: & sancit in posterum, nè quis hujus supplicio levando se jactare, & in perniciem reipubl. posthac popularis esse possit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, & corporis etiam egestas ac mendicitas consequatur. Quamobrem sive hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem populo Romano carum atqua jucundum: sive illam Silani sententiam sequi malueritis, facile me atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis: atque obtinebo, eam multò leniorem fuisse. Quanquam P. C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim do meo sensu judico. Nam ità mihi salvâ republ. vobiscum pertrui liceat, ut

ego quòd in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate & misericordiâ. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subitò, uno incendio concidentem: cerno animo sepultam patriam, miseros, atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi & furor in vestra cæde baechantis. Cùm verò mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperâsse confessus est: purpuratum esse hunc Gabinium; cum exercitu venisse Catilinam; tum lamentationem matrumfamiliâs; tum fugam virginum, atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium, perhorresco. Et quia mihi vehementer hæc videntur misera, atque miseranda, idcirco in eos qui ea perficere voluerunt, me severum vehementémque præbeo. Etenim quæro, si quis patersamiliâs, liberis suis à servo interfectis, uxore occisâ, incensâ domo, supplicium de servis non quàm acerbissimum sumpserit, utrùm is clemens, ac misericors, an inhumanus

mus & crudeliſſimus eſſe videatur? mihi verò importunus, ac ferreus, qui non dolorem ſuum & cruciatum dolore nocentis & cruciatu lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos noſtros trucidare voluerunt; qui ſingulas uniuſcujuſque noſtrûm domos, & hoc univerſum reipubl. domicilium delere conati ſunt; qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in veſtigiis hujus urbis atque in cinere deflagrati imperii collocarent, ſi vehementiſſimi fuerimus, miſericordes habebimur: ſin remiſſiores eſſe voluerimus, ſummæ nobis crudelitatis in patriæ civiúmque pernicie fama ſubeunda eſt. Niſi verò, cuipiam L. Cæſar vir fortiſſimus & amantiſſimus reipubl. crudelior nudiuſtertius eſt viſus, cùm ſororis ſuæ, fœminæ lectiſſimæ, virum præſentem & audientem, vitâ privandum eſſe dixit; cùm avum juſſu Coss. interfectum, filiúmque ejus impuberem legatum à patre miſſum, in carcere necatum eſſe dixit. Quorum quod ſimile fuit factum? quod initum delendæ reipubl. conſilium? Largitionis voluntas tum in reipubl. verſata eſt, & partium quædam

contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus & graveum vulnus accepit, nè quid de summa dignitate reipubl. minueretur: hic ad evertenda fundamenta reipubl. Gallos accersivit, servitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam, diripiendámque Catilinæ. Vereamini, censeo, nè in hoc scelere tam immani, ac nefario, nimis aliquid severè statuisse videamini! cùm multò magis sit verendum, nè remissione pœnæ crudeles magis in patriam, quàm nè severitate animadversionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamini. Sed quæ exaudio, P.C. dissimulare non possum. Jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam satis præsidii ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, transigenda. Omnia provisa, parata, & constituta sunt, P.C. cùm meâ summâ curâ atque diligentiâ; tum multò etiam majore populi Romani, ad summum imperium

perium retinendum, & ad communes fortunas conſervandas voluntate. Omnes adſunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum eſt forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Cauſa enim eſt poſt urbem conditam hæc inventa, ſola in qua omnes ſentiunt unum atque idem, præter eos, qui cùm ſibi viderent eſſe pereundum, cum omnibus potiùs, quàm ſoli perire voluerunt. Hoſce ego homines excipio, & ſecerno libenter. Neque enim in improborum civium, ſed in acerbiſſimorum hoſtium numero habendos puto. Cæteri verò, dii immortales, quâ frequentiâ, quo ſtudio, quâ virtute ad communem dignitatem ſalutémque conſentiunt? Quid ego hic equites Rom. commemorem? qui vobis ità ſumma ordinis conſiliique concedunt, ut vobiſcum de amore reipub. certent: quos, ex multorum annorum diſſenſione, ad hujus ordinis ſocietatem concordiámque revocatos hodiernus dies vobiſcum atque hæc cauſa conjunxit; quam conjunctionem ſi in Conſulatu confirmatam meo, perpetuam in republ. tenuerimus; confirmo vobis,

bis, nullum posthac malum civile ac domesticum ad ullam reip. partem venturum esse. Pari studio defendendæ reip. conveniſſe video tribunos ærarios fortiſſimos viros, ſcribas item universos: quos cum casu hic dies ad ærarium frequentes advocâſſet, video ab expectatione ſortis ad communem ſalutem esse conversos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuiſſimorum. Quis est enim, cui non hæc templa, aſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique hæc ipſa, & hoc commune patriæ ſolum, cùm ſit carum, tum verò dulce, atque jucundum? Operæ pretium est, P. C. libertinorum hominum ſtudia cognoſcere; qui ſuâ virtute fortunam civitatis conſecuti, hanc verè ſuam patriam esse judicant; quàm quidam hinc nati, & ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed urbem hoſtium esse judicaverunt. Sed quid ego hujuſce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis reſpublica, quos denique libertas ea, quæ dulciſſima est, ad ſalutem patriæ defendendam excitavit? ſervus est nemo, qui modò tolerabili conditione ſit ſervitutis, qui non

audaciam civium perditorum perhorreſcat, qui non obſtare cupiat, qui non tantum, quantum audet, & quantum poteſt, conferat ad communem ſalutem voluntatis. Quare ſi quem veſtrûm fortè commovet hoc, quod auditum eſt, lenonem quendam Lentuli concurſare circum tabernas, pretio ſperantem ſolicitari poſſe animos egentium atque imperitorum; eſt id quidem cœptum atque tentatum; ſed nulli ſunt inventi tam aut fortunâ miſeri, aut voluntate perditi, qui non ipſum illum ſellæ, atque operis, & quæſtûs quotidiani locum, qui non cubile ac lectulum ſuum, qui denique non curſum hunc otioſum vitæ ſuæ ſalvum eſſe velit. Multò verò maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt, immo verò (id enim potiùs eſt dicendum) genus hoc univerſum amantiſſimum eſt otii. Etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera, ac quæſtus, frequentiâ civium ſuſtinetur, alitur otio. Quorum ſi quæſtus, occluſis tabernis, minui ſolet; quid tandem incenſis futurum eſt? Quæ cùm ità ſint; P. C. vobis populi Romani præſidia non deſunt: vos nè populo

Romano

Romano deesse videamini, providete. Habetis Consulem ex plurimis periculis, & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatam: omnes ordines ad conservandam rempubl. mente, voluntate, studio, virtute, voce consentiunt: obsessa facibus & telis impiæ conjurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, & Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum, atque delubra, vobis muros atque urbis tecta, commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis judicandum est. Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui: quæ non semper facultas datur. Habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum (id quod in civili causa hodierno die primum videmus) unum atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quantâ virtute stabilitam

tam libertatem, quantâ deorum benignitate auctas exaggeratásque fortunas una nox pænè delerit. Id nè unquam posthac non modò confici, sed nè cogitari quidem possit, vobis hodierno die providendum est. Atque hæc, non ut vos, qui mihi studio pænè præcurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quæ debet esse in republica princeps, officio functa Consulari videretur. Nunc antequam ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse judicio turpem, & infirmam, contemptam, & abjectam. Quod si aliquando alicujus furore & scelere concitata manus ista plus valuerit, quàm vestra ac reipublicæ dignitas, me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam, P. C. pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem, quantâ vos me vestris decretis honestâstis, nemo est assecutus. Cæteris enim semper bene gestæ, mihi uni conservatæ reipublicæ gratulationem decrevistis.

victis. Sit Scipio clarus; ille cujus consilio atque virtute Hannibal in Africam redire atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximiâ laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas Carthaginem Numantiámque delevit: habeatur vir egregius L. Paulus ille, cujus currum rex potentissimus quondam & nobilissimus Perses honestavit: sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione & metu servitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius, cujus res gestæ atque virtutes iisdem, quibus solis currus, regionibus ac terminis continentur. Erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ. Nisi fortè majus est, patefacere nobis provincias, quò exire possimus, quàm curare, ut etiam illi qui absunt, habeant quò victores revertantur. Quanquam est in uno loco conditio melior externæ victoriæ, quàm domesticæ: quòd hostes alienigenæ aut oppressi serviunt, aut recepti in amicitiam beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium dementiâ aliquâ depravati, hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cùm

à

à pernicie reipubl. repulerís, neque vi coercere, neque beneficio placare poſſis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum ſuſceptum eſſe video: quod ego veſtro bonorúmque omnium auxilio, memoriáque tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui ſervatus eſt, ſed etiam in omnium gentium ſermonibus ac mentibus ſemper hærebit, à me atque à meis facilè propulſari poſſe, confido. Neque ulla profectò tanta vis reperietur, quæ conjunctionem veſtram equitúmque Romanorum, & tantam conſpirationem bonorum omnium, perfringere & labefactare poſſit. Quæ cùm ità ſint, Patres conſcripti, pro imperio, pro exercitu, pro Provincia, quam neglexi, pro triumpho, cæteríſque laudis inſignibus, quæ ſunt à me propter urbis veſtræque ſalutis cuſtodiam repudiata, pro clientelis, hoſpitiíſque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quàm comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos ſingularibus ſtudiis, próque hac, quam conſpicitis, ad conſervandam rempubl. diligentia, nihil aliud

aliud vobis, nisi hujus temporis totiúsque mei Consulatûs memoriam postulo, quæ dum erit vestris mentibus infixa, firmissimo me muro septum esse arbitrabor. Quod si meam spem vis improborum fefellerit, atque superaverit; commendo vobis parvum meum filium: cui profectò satis erit præsidii, non solùm ad salutem, verùm etiam ad dignitatem, si ejus, qui hæc omnia suo solius periculo conservaverit, illum esse filium memineritis. Quapropter de summa salute vestra populique Romani, P.C. de vestris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis; de totius urbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiæ, déque universa republica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter. Habetis enim Consulem, qui & parere vestris decretis non dubitet; & ea quæ statueritis, quoad vivet, defendere, & per se ipsum præstare possit.

ORATIO

ORATIO IX.

Quæ est in

MARCUM ANTONIUM, PHILIPPICA SECUNDA.

Barth. Latomi Argumentum.

Postquam Cicero *libertis de republ. & de* Antonio *dixerat, offensus illi graviter, venit post aliquot dies in Senatum, & meditatâ Oratione conquestus de injuriâ* Ciceronis, *multis maledictis in personam ejus invectus est. Non respondit illo die* Cicero, *prohibitus ab amicis, propter arma* Antonii, *quibus ad manifestam vim spectare videbatur. Sed aliquantum post confirmatus opibus* Octavii, *qui hæres* Cæsaris *erat, & offensus* Antonio, *gratiâque & autoritate Senatûs veteranorumque præsidio ad parem potentiam provectus respondit hac ornatissimâ oratione, & quidem præsenti in Senatu. In qua primò objecta*

diluit:

diluit: deinde insectatur vitam hominis: & per omnes gradus ætatis vitia colligens, criminosè commemorat, quæ ab illo unquam privatim aut publicè commissa fuerant. Hæc est secunda illa Philippica; quæ M. Antonium *priore Oratione vehementer commovit, sic in* Ciceronem *ascendit, ut leniri odii atrocitas postea nunquam potuerit. Extitit autem exitii, & mortis* Ciceroni *causa, dicente etiam Satyrico Poeta:*

——— *Ridenda poemata malo*
Quàm te conspicuæ divina Philippica famæ
Volveris à prima quæ proxima. ———

Juvenal. Sat. 10. v. 124.

QUonam meo fato P. C. fieri dicam ut nemo his annis viginti Reipub. hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec verò necesse est à me quenquam nominari vobis, cùm ipsi recordemini. Mihi pœnarum illi, plus quàm optarem, dederunt. Te miror Antoni, quorum facta imitêre, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minùs mirabar.

mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes à me reipub. causa lacessiti. Tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior quàm L. Catilina, furiosior quàm P. Clodius viderere, ultrò maledictis me lacessisti, tuámque à me alienationem commendationem ad cives impios tibi gloriæ fore putavisti. Quid putem? contemtúmne me? non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii quid despicere possit Antonius. An in Senatu facillimè detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ Reipub. testimonium multis, mihi uni conservatæ dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est. Quid enim plenius, quid uberius, quàm mihi & pro me, & contra Antonium dicere? Illud profectò est: non existimavit sui similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus. Cui priùs quàm de cæteris rebus respondeo, de amicitia, quam à me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen judico, pauca dicam. Contra rem

suam

suam veniſſe me neſcio quando, queſtus eſt. An ego non venirem contra alienum pro familiari & neceſſario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis ſpecie, ſed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iſte interceſſoris iniquiſſimi beneficio obtinuit, non jure Prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum à te puto, ut te infimo ordini commendares, cùm te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos nepotes Qu. Fadii libertini hominis fuiſſe. At enim te in diſciplinam meam tradideras (nam ità dixiſti) domum meam ventitàras. Næ tu, ſi id feciſſes, meliùs famæ, meliùs pudicitiæ tuæ conſuluiſſes: ſed nec feciſti, nec ſi cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuiſſet. Auguratus petitionem mihi te conceſſiſſe dixiſti. O incredibilem audaciam! ô impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me Augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius & Qu. Hortenſius nominaverunt (neque enim licebat à pluribus nominari) tu nec ſolvendo eras, nec te ullo modo, niſi everſâ repub. incolumem

fore

fore putabas. Poteras autem eo tempore Auguratum petere, cùm in Italia Curio non esset? aut tum, cùm ex factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quòd tui nimis studiosi fuissent. At beneficio sum usus tuo. Quo? quanquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli: malui me tibi debere confiteri, quàm cuiquam minùs prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio, quòd me Brundusii non occideris? quem ipse victor, qui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire jussisset, cum tu occideres? fac potuisse: quod est aliud P. C. beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, à quo erant servati, quos tu ipse viros clarissimos appellare soles, tantam essent gloriam consecuti. Quale autem beneficium est, quòd te abstinueris nefario scelere? quæ in re non tam jucundam videri mihi debuit, non interfectum à

te,

te, quam miserum, id te impunè facere potuisse. Sed sit beneficium: quandoquidem majus accipi à latrone nullum potuit. In quo potes me dicere ingratum? an de interitu reipub. queri non debui, né de te ingratus viderer? Nam in illa querela miserâ quidem & luctuosâ, sed mihi pro hoc gradu, in quo me Senatus populúsque Roman. collocavit, necessariâ, quid est dictum à me cum contumelia? quid non moderatè? quid non amicè? Et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abstinere maledicto? præsertim cùm tu reliquias reipub. dissipâsses: cùm domi tuæ turpissimo mercatu omnia essent venalia: cùm leges eas, quæ nunquam promulgatæ essent, & de te, & à te latas confiterere: cum auspicia Augur, intercessionem Consul sustulisses: cùm esses fœdissimè stipatus armatis: cùm omnes impuritates pudica in domo quotidie susciperes, vino lustrisque confectus. At ego tanquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocum multæ & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de repub. graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque hodie

hodie perficiam, ut intelligat, quantum tu à me beneficium acceperis. At etiam literas, quas me sibi misisse diceret, recitavit homo & humanitatis expers, & vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulùm modò bonorum consuetudinem nosset, literas ad se ab amico missas, offensione aliquâ interpositâ in medium protulit, palámque recitavit? Quid hoc est aliud, quàm tollere è vita vitæ societatem? tollere amicorum colloquia absentium? quàm multa joca solent esse in epistolis, quæ prolata si sint, inepta esse videantur? quàm multa seria, neque tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuæ: stultitiam incredibilem videre. Quid habes, quod mihi opponas homo diserte, ut mustelæ Tamisio, & Tironi Numisio videris? qui cùm hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu Senatûs, ego quoque te disertùm putabo, si ostenderis quomodo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid oppones tandem, si negem me unquam istas literas ad te misisse? quo me teste convinces? an chirographo? in quo habes scientiam

quæsuosam: qui possis? sunt enim librarii manu. Jam invideo magistro tuo, qui te tantâ mercede, quantam jam proferam, nihil sapere docuit. Quid enim est minus non dico oratoris, sed hominis, quàm id objicere adversario, quod ille si verbo negârit, longius progredi non possit, qui objecerit? At ego non nego: tèque in isto ipso convinco non inhumanitatis solùm, sed etiam amentiæ. Quod enim verbum in istis literis est non plenum humanitatis, officii, benevolentiæ? omne autem crimen tuum est, quòd de te, in his literis non malè existimem: quòd scribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum, non tanquam ad sceleratum, & latronem. At ego tuas literas, etsi jure poteram à te lacessitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere: adjurásque id te invito me non esse facturum? idque à me impetras: quid enim me interponerem audaciæ tuæ; quam neque autoritas hujus ordinis, neque existimatio populi Rom. neque leges ullæ possent coercere? veruntamèn quid erat,

quod me rogares, si erat is, de quo rogabas, Cæsaris lege reductus? sed videlicet meam gratiam voluit esse: in quo nè ipsius quidem ulla potestas esse lege latâ. Sed cùm mihi Patres conscripti & pro me aliquid, & in M. Ant. multa dicenda sint: alterum petò à vobis, ut pro me dicentem benignè, alterum ipse efficiam, ut contra illum cùm dicam, attentè audiatis. Simul illud oro: si meam cùm in omni vita, tum in dicendo moderationem, modestiamque cognoscitis, nec me hodie cùm illi, ut provocavit, respondebo, obtutum esse parcis mei. Non tractabo ut Consulem: nè ille quidem me ut Consularem: etsi ille nullo modo Consul, vel quòd ità vivit, vel quòd ità rempub. gerit, vel quòd ità factus est Consul: ego sine ulla controversia Consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se Consularem profiteretur, objecit mihi consulatum meum. Qui Consulatus verbo meus P. C. re vester fuit: quid enim constitui, quid gessi, nisi ex hujus ordinis consilio, auctoritate, sententiâ? Fiet ut homo sapiens, non solùm eloquens,

apud eos, quorum consilio sapientiaque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem meum consulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem te fatum, sicuti C. Curionem manet: quoniam id domi tuæ est, quod fuit illorum utrique fatale. Non placet M. Antonio Consulatus meus: at placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis Consularibus, qui proximè est mortuus: placuit Qu. Luctatio Catulo, cujus semper in hac rep. vivet autoritas; placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Qu. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M. Labeoni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Syllano, L. Murenæ, qui tunc erant Consules designati: placuit idem, quod Consularibus, M. Catoni, qui cùm mulsa, vitâ excedens providit: tum quòd te consulem non vidit. Maxime verò Consulatum meum Cn. Pompeius probavit; qui ut me primùm decedens ex Syria vidit, complexus, & gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? frequentissimo Senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non ut parenti gratias

tias ageret: qui non mihi vitam ſuam, liberos, fortunas, reſp. referret acceptam. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot & talibus viris reſp. orbata eſt: veniamus ad eos, qui duo è conſulari numero reliqui ſunt; L. Cotta, vir ſummo ingenio, ſummâque prudentiâ, rebus his geſtis, quas tu reprehendis, ſupplicationem decrevit verbis amplissimis: eique illi ipſi quos modò nominavi, Conſulares, Senatúſque cunctus aſſenſus eſt. Qui honos poſt conditam hanc urbem habitus eſt togato ante me nemini. L. Cæſar avunculus tuus, quâ oratione, quâ conſtantiâ qua gravitate ſententiam dixit in ſororis ſuæ virum, vitricum tuum? hunc tu cùm autorem, & præceptorem omnium conſiliorum, totiúſque vitæ debuiſſes habere, vitrici te ſimilem, quàm avunculi eſſe maluiſti. Hujus ego conſiliis alienus Conſul uſus ſum: tu ſororis filius, ecquid ad eum unquam de repub. retuliſti? ad quos refert dii immortales? ad eos ſcilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi ſunt. Hodie non deſcendit Antonius: cur? dat natalitia in hoſtis: cui? neminem nominabo:

putatore cum Phormioni alicui, tum Gnatoni, tum Ballioni. O ſceditatem hominis flagitioſam? ô impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cum Principem Senatorem, civem ſingularem, tam propinquum habeas, ad eum de repub. nihil refers: ad eos refers, qui domum ſuam nullam habent, tuam exhauriunt. Tuus videlicet ſalutaris Conſulatus, pernicioſus meus? adeóne pudorem cum pudicitia perdidiſti, ut hoc in eo templo dicere auſus ſis, in quo ego Senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præſidebat, conſulebam: tu homines perditiſſimos cum gladiis collocaviſti? At etiam auſus es (quid autem eſt quod tu non audeas?) Clivum Capitolinum dicere, me Conſule, plenum ſervorum armatorum fuiſſe: ut illa credo nefaria ſenatuſconſ. tum fierent, vim afferebam Senatui. O miſerum, ſive illa tibi nota non ſunt (nihil enim boni nôſti) ſive ſunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare. Quis enim Eques Rom. quis præter te adoleſcens nobilis, quis ullius ordinis, qui ſe civem meminiſſet, cùm Senatus in hoc templo

templo esset, in Clivo Capitolino no fuit? quis nomen non dedit? quanquam nec scribæ sufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. Etenim cùm homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur, consciorum indiciis, suâ manu, voce penè literarum coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere rempub. consensisse: quis esset qui ad salutem communem defendendam non excitaretur? præsertim cùm Senatus populúsque Rom. haberet ducem, qualis siquidem nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici tui negat à me datum. Hoc verò nè P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei fui inimicus, dolco à te jam omnibus vitiis esse superatum. Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, nè non putaremus naturâ te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina? Tam autem eras excors, ut tota in oratione tecum ipse pugnares: ut non modò non cohærentia inter se dice-

diceres, sed maximè disjuncta atque contraria: ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio. Vitricum tuum in tanto fuisse scelere farebare, pœnâ affectum querebare. Ità, quod proprium meum est, laudâsti: quod totius Senatûs est, reprehendisti. Nam cùm comprehensio sontium mea, animadversio Senatûs fuerit: homo disertus non intelligit eum, quem contradicit, laudari à se, eos apud quos dicit, vituperari. Jam illud cujus est non dico audaciæ (cupit autem se audacem dici) sed, quod minimè vult, stultitiæ, quâ vincit omnes, Clivi Capitolini mentionem facere? cùm inter subsellia nostra versentur armati, cùm in hac cella concordiæ (ô dii immortales!) in qua me Consule salutares sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent. Accusa Senatum, accusa equestrem ordinem, qui tum cum Senatu copulatus fuit: accusa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyreis circumsederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed qui tantarum

rum rerum repugnantiam non videas nihil profectò ſapis. Quid eſt enim dementius, quàm cùm ipſe contra remp. perniciosa arma ceperis, obji-cere alteri ſalutaria? At etiam quo-dam loco facetus eſſe voluiſti: quàm id (dii boni) non decebat: in quo eſt tua culpa nonnulla: aliquid enim fa-lis ab uxore mimâ trahere potuiſti. *Cedant arma togæ*: quid? tum nónne ceſſerunt? at poſtea tuis armis ceſſit toga. Quæramus igitur utrum melius fuerit, libertati populi Rom. ſcelera-torum arma, an libertatem noſtram armis tuis cedere? Nec verò tibi de verſibus reſpondebo: tantùm dicam breviter: neque illos, neque illas te omnino literas nêſſe: me nec reip. nec amicis unquam defuiſſe, & tamen omni genere monimentorum meorum per-feciſſe operis ſubſecivis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ & juventuti utilitatis, & nomini Rom. laudis aliquid afferrent. Sed hæc non hujus temporis: ad majo-ra veniamus. Pub. Clodium meo con-ſilio interfectum eſſe dixiſti. Quidnam homines putarent, ſi tum occiſus eſſet, cùm tu illum in foro ſpectante po-pulo Rom. gladio ſtricto inſecutus

es, negotiúmque transegisses, nisi illesse sub scalas tabernæ librariæ conjecisset, hísque oppilatis impetum tuum compressisset? Sed quid? ego favisse me tibi fateor, suasisse me tu quidem dicis: at Miloni ne favere quidem potui: priùs enim rem transegit, quàm quisquam tum suspicaretur eum facturum esse. At ego suasi: scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reipub. sine suasore non posset? At lætatus sum: quid ergo? in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum tristem esse oportebat? Quanquam de morte P. Clodii fuit quæstio non satis prudenter illa quidem constituta: quid enim attinebat novâ lege quæri de eo, qui hominem occidisset, cùm esset legibus quæstio constituta? quæsitum est tamen. Quod ergo cùm res agebatur, nemo in me dixit: id tot annis post tu es inventus, qui diceres? Quod verò dicere ausus es, idque multis verbis, operâ meâ Pompeium à Cæsaris amicitia esse disjunctum, ob eámque causam meâ culpâ civile bellum esse natum: in eo non tu quidem totâ re, sed, quod maximum est, temporibus errâsti. Ego M. Bibulo

lo præstantissimo cive Consule, nihil prætermisi, quantum facere, enixique, ponti, quin Pompeium à Cæsaris conjunctione avocarem: in quo Cæsar fuit felicior; ipse enim Pompeium à meâ familiaritate disjunxit. Posteà verò quàm se totum Pompeius Cæsari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? stulti erat sperare, suadere impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompeio suaserim: ea velim reprehendas si potes: unum, nè quinquennii imperium Cæsari prorogaretur: alterum, nè paterentur fieri, ut absentis ejus ratio haberetur: quorum sit utrumvis persuasissem, in has miserias nunquam incidissemus. Atque idem cùm jam omnes opes & suas, & populi Rom. Pompeius ad Cæsarem detulisset, seróque eadem sentire cœpisset, quæ ego antè multò prævideram: inferríque patriæ bellum nefarium viderem: pacis, concordiæ, compositionis autor esse non destiti; meáque illa vox est nota multis, Utinam Cn. Pompei cum C. Cæsare societate aut nunquam coisses, aut nunquam diremisses.

Fuit

Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ. Hæc M. Antoni semper & de Pompeio, & de reipub. consilia fuerunt: quæ si valuissent, respublica staret: tu tuis flagitiis, egestate, infamiâ, concidisses. Sed hæc vetera: illud verò recens, Cæsarem meo consilio interfectum. Jam vereor, Patres conscripti, nè quod turpissimum est, prævaricatorem mihi adposuisse videar, qui me non solùm meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim mecum in istius societate gloriosissimi facti nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? occultatum dico? cujus non statim divulgatum? citiùs dixerim jactâsse se aliquos, ut fuisse in ista societate viderentur, qui socii non fuissent, quàm ut quisquam celare vellet. Quàm verisimile porrò est, in tot hominibus partim obscuris, partim adolescentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim si autores ad liberandam patriam desiderentur, illis autoribus, Brutos ego impellerem? quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Hala?

His

His igitur majoribus orti ab alienis potiùs consilium peterent, quàm à suis? & foris potius, quàm domo? Quid? C. Cassius in ea familia natus, quæ non modò dominatum, sed ne potentiam quidem cujusquam ferre potuit, me autorem, credo, desideravit; qui etiam sine his clarissimis viris, hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cyndi confeciſſet, si ille ad eandem ripam, quam constituerat, non ad contrariam, navim applicuisset. Cn. Domitium non patris interitus clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea autoritas excitavit? An C. Trebonio persuasi, cui ne suadere quidem ausus essem? quò etiam majorem ei respub. gratiam debet, qui libertatem populi Rom. unius amicitiæ proposuit: depulsórque dominatu, quam particeps esse maluit. An L. Tullius Cimber me est autorem secutus? quem ego magis feciſſe illam rem sum admiratus, quàm facturum putavi. Admiratus sum autem ob eam causam, quòd immemor beneficiorum, memor patriæ fuisset. Quid duos Servilios,

Cascas

Cascas dicam, an Halas? & hos auctoritate meâ censes excitatos potiùs, quàm charitate reipub. Longum est persequi cæteros: idque reipub. præclarum, fuisse tam multos, ipsis gloriosius est. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit, statim cruentum altè extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. Cur mihi potissimùm? quod sciebam? Vide nè illa causa fuerit appellandi me, quòd cùm rem gessisset consimilem rebus iis, quas ipse gesseram, me potissimùm restatus est, se æmulum mearum laudum extitisse. Tu autem omnium stultissime non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit; etiam lætatum esse morte Cæsaris, crimen esse? quid enim interest inter suasorem facti, & probatorem, aut quid refert, utrùm voluerim fieri, an gaudeam factum? ecquis est igitur, te excepto, qui illum regnare gaudebat, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbârit? omnes enim in culpa. Etenim omnes boni, quantum

in

in ipsis fuit, Cæsarem occiderunt: aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit: voluntas nomini. Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim dixit: M. Brutus, quem ego honoris causâ nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet, cum conscium fuisse. Ergò ego scelleratus appellor à te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris? ille, qui stillantem pr. se pugionem tulit, is à te honoris causâ nominatur? esto; sit in verbis tuis hic stupor: quantò in rebus sententiisque major: Constitue hoc Consul aliquando, Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, Cn. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam: edormi crapulam, inquam, & exhala. An faces admovendæ sunt, quæ te excitent tantæ causæ indormientem? nunquámne intelligis statuendum tibi esse, utrùm illi qui istam rem gesserunt, homicidii rei sint, an vindices libertatis? Attende enim paulisper, cogitationémque sobrii hominis ad punctum temporis suscipe: etenim ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris: ut à te arguor,

socius,

ſocius, nego quicquam eſſe medium: confiteor eos, niſi liberatores populi Romani, conſervatoreſque Reipublicæ ſint, plus quàm ſicarios, plus quàm homicidas, plus etiam quàm parricidas eſſe. Siquidem eſt atrocius patriæ parentem, quam ſuum occidere. Tu homo ſapiens & conſiderate quid dicis? ſi parricidæ, cur honoris cauſa à te ſunt & in hoc ordine, & apud populum Rom. ſemper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus eſt ſolutus, ſi ab urbe plus quàm decem dies abfuiſſet? cur Indi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Caſſio, & Bruto datæ? cur Quæſtores additi? cur Legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te: non igitur homicidæ. Sequitur ut liberatores tuo judicio ſint: quandoquidem tertium nihil poteſt eſſe. Quid eſt? num conturbo te? non enim fortaſſe ſatis, quæ diſtinctiùs dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc eſt ſumma concluſionis meæ: quoniam ſcelere à te liberati ſunt, ab eodem te ampliſſimis præmiis digniſſimi judicati ſunt. Itaque jam retexo orationem meam: ſcribam ad illos, ut ſi qui fortè

quod

quod à te mihi objectum est, quærens sitne verum, nè cui negent: etenim vereor, nè aut celatum me ab ipsis, illis non honestum: aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum. Quæ enim res unquam (proh sancte Jupiter!) non modò in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta major? quæ gloriosior? quæ commendatior hominum memoriæ sempiternæ? In hujus me consilii societatem, tanquam in equum Trojanum includi cum principibus non recuso. Ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res est, ut invidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulsos à te prædicas, & relegatos? qui locus est, aut tam desertus, aut tam inhumanus, qui illos, quò accesserint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui se, cùm eos aspexerint, non maximum cepisse vitæ fructum putent? quæ verò tam immemor posteritas, quæ tam ingratæ literæ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoriâ prosequantur? Tu verò

aſcribe me talem in numerum. Sed unam rem vereor nè non probes. Si enim fuiſſem, non ſolùm Regem, ſed regnum etiam de republ. ſuſtuliſſem: & ſi meus ſtylus ille fuiſſet (ut dicitur) mihi crede, non ſolùm unum actum, ſed totam fabulam confeciſſem. Quanquam ſi interfici Cæſarem voluiſſe crimen eſt, vide quæſo Antoni, quid tibi futurum ſit, quem & Narbone hoc conſilium cum C. Trebonio cepiſſe notiſſimum eſt, & ob ejus conſilii ſocietatem, cùm interficeretur Cæſar, tum te à Trebonio vidimus ſevocari. Ego autem (vide quàm tecum agam non inimicè) quòd bene cogitâſti aliquando, laudo: quòd non indicâſti, gratias ago: quòd non feciſti, ignoſco: virum nè illa quærebat. Quod ſi te in judicium quis adducat, uſurpétque illud Caſſianum, *Cui bono fuerit*: vide quæſo nè hæreas. Quanquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bonis, qui uni ſervire volebant: tibi tamen præcipuè, qui non modò non ſervis, ſed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberaſti: qui per eaſdem tabulas innumerabilem pecuniam diſſipaviſti:

ad

ad quem è domo Cæsaris tam multæ delatæ sunt: cujus domus quæstuosissima est falsorum commentariorum: & chirographorum officina: agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium, flagitiosissimæ nundinæ. Etenim quæ res egestati & æri alieno tuo præter mortem Cæsaris subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus mihi esse videris. Nunquid subtimes, nè ad te hoc crimen pertinere videatur? libero te metu, nemo credet unquam: non est tuum de repub. bene merèri: habet istius pulcherrimi facti clarissimos viros respub. autores: ego te tantùm gaudere dico, fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est. Castra mihi Pompei atque illud omne tempus, objecisti, quo quidem tempore, si, ut dixi, meum consilium autoritasque valuisset, tu hodie egeres, nos liberi essemus, respub. non tot duces, & exercitus amisisset. Fateor enim me, cùm ea, quæ acciderunt, providerem futura, tantâ in mœstitiâ fuisse, quantâ cæteri optimi cives, si idem providissent, fuissent.

Dole-

Dolebam, dolebam P. C. rempub. vestris quondam, meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram: neque verò eram tam indoctus, ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus, demissa molestiis omnibus liberasset. Illos ego præstantissimos viros, lumina reipub. vivere volebam, tot Consulares, tot Prætorios, tot honestissimos Senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniquâ conditione pacis (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempub. hodie teneremus. Quæ sententia si valuisset, ac non ii maximè mihi, quorum ego vitæ consulebam spe victoriæ elati obstitissent: ut alia omittam, tu certè nunquam in hoc ordine, vel potiùs nunquam in hac urbe mansisses. At verò Cn. Pompeii voluntatem à me abalienabat oratio mea. An ille quenquam plus dilexit? cum ullo aut sermones, aut consilia contulit sæpius? quod quidem erat magnum, de summa re dissentientes, in eadem con-

consuetudine amicitiæ permanere. Sed & ego quid ille, & contrà ille, quid & ego sentirem, & spectarem, videbat. Ego incolumitati civium primùm, & postea dignitati: ille præsenti dignitati potiùs consulebat. Quòd autem habebat uterque quod sequeretur, ideirco tolerabilior erat nostra dissensio. Quid verò ille Consularis vir ac pene divinus de me senserit, sciunt qui eum Pharsalica fuga Paphum prosecuti sunt, nunquam ab eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii, cùm me vidisse plus fateretur, se sperâsse meliora. Et ejus viri nomine me insectari audes, cujus me amicum, te sectorem esse fateare? Sed omnittatur bellum illud, in quo tu nimiùm felix fuisti. Nè jocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant illa quidem castra plena curæ: veruntamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen si modò homines sunt, interdum animis relaxantur. Quòd autem idem mœstitiam meum reprehendit, idem jocum: magno argumento est, me in utroque esse moderatum.

Hæc-

Hæreditates mihi negâsti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset: plures amici mei, & necessarii viverent, sed qui istuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H-S. ducenties accepium hæreditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor feliciorem esse te: me nemo nisi amicus fecit hæredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem nunquam vidisti, L. Rubrius Cassinas fecit hæredem; & quidem vide, quàm te amaret is, qui albus atérque fueris ignorans, fratris filium prætertit. Qu. Furii honestissimi Equitis Romani, suique amicissimi, quem palàm hæredem semper factitaret, ne nomen quidem perscripsit, quem nunquam viderat, ac nunquam salutaverat fecit hæredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est. L. Turserius quâ facie fuerit, quâ staturâ, quo municipio, quâ tribu: nihil scio, inquies, nisi quæ prædia habuerit: igitur fratrem exhæredans te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alienissimorum hominum, ejectis veris hæredibus, tanquam hæres esset, invasit. Quamquam hoc maximè

maxime admiratus ſum, mentionem te hæreditatum auſum eſſe facere, cùm ipſe hæreditatem patris non adiſſes. Hæc ut colligeres homo amentiſſime, tot dies in altera villa declamâſti? quamquam tu quidem (ut tui familiariſſimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi causâ declamitas. Et verò adhibes joci causâ magiſtrum ſuffragio tuo, & compotorum tuorum Rhetorem: cui conceſſiſti, ut non in te, quæ vellet, diceret, ſed in quem vellet, diceret. Falſum omnino hominem: ſed materia facilis, in te & in tuos dicta dicere. Vide autem inter te & avum tuum quid interſit, ille ſenſim dicebat, quod cauſæ prodeſſet: tu curſim dicis aliena. At quanta merces Rhetori data eſt? audite, audite P. C. & cognoſcite Reip. vulnera: duo milla jugerum campi Leontini Sex. Clodio Rhetori aſſignâſti, & quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil ſapere diſceres. Num etiam hoc homo audaciſſime ex Cæſaris commentariis? Sed dicam alio loco de Leontino agro, & de Campano: quod iſte agros ereptos Reipu. turpiſſimis poſſeſſoribus

inqui-

inquinavit. Jam enim quoniam criminibus ejus satis respondi, de ipso emendatore & correctore nostro quædam dicenda sunt. Nec enim omnia effundam, ut, si sæpius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum, peccatorúmque largitur. Visne igitur te inspiciamus à puero? sic opinor, à principio ordiamur. Tenésne memoriâ prætextatum te decoxisse? patris inquies ista culpa est; concedo: etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuæ, quòd tediſti in quatuordecim ordinibus, cùm esset lege Roscià decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non suo decoxisset. Sumsisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti. Primò vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea parva: sed citò Curio intervènit, qui te à meretricio quæstu abduxit: & tanquam stolam dedisset, in matrimonio stabili & certo locavit. Nemo unquam puer emptus libidinis causâ tam fuit in domini potestate, quàm tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo suâ ejecit?

quo-

quoties custodes posuit ne limen intrares? cum tamen tu nocte socià, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quæ flagitia domus illa diutiùs ferre non potuit. Scisne me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, cùm pater Curio mœrens jacebat in lecto; filius se ad pedes meos prosternens lacrymans te mihi commendabat: orabat ut te contra suum patrem, si sestertium sexagies peteret defenderem. Tantum enim se pro te intercessisse dicebat. Ipse autem amore ardens confirmabat, quòd desiderium tui dissidii ferre non posset, se in exilium esse iturum. Quo ego tempore tanta mala florentissimæ familiæ sedavi, vel potiùs sustuli. Patri persuasi ut æs alienum filii dissolveret: redimeret adolescentem summâ spe & animi, & ingenii præditum rei familiaris facultatibus: eúmque à tua non modò familiaritate, sed etiam congressione, patrio jure, & potestate prohiberet. Hæc tu cùm per me acta meminisses: nisi illis quos videmus, gladiis consideres, maledictis me provocare ausus esses? Sed jam stupra, & flagitia

omittam. Sunt quædam, quæ honestè non possum dicere: tu autem eò liberior, quòd ea in te admisisti, quæ à verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam; ad hæc enim, quæ in civili bello in maximis Reip. miseriis fecit, & ea quæ quotidie facit, festinat animus. Quæ peto, ut quanquam multò notiora vobis, quàm mihi sunt, tamen ut facitis, attente audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solùm rerum, sed etiam recordatio. Tametsi incidamus oportet media, nè nimis serò ad extrema veniamus. Intimus erat in Tribunatu Clodio. Qui sua erga me beneficia commemorat, ejus omnium incendiorum fax. Cujus etiam domi quiddam jam tum molitus esse. Quid dicam, ipse optimè intelligit. Indè item Alexandriam contra Senatûs autoritatem, contra religionem. Sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissimè facere posset. Qui tum indè reditus? aut qualis? prius in ultimam Galliam ex Ægypto, quàm domum. Quæ autem erat domus? suam enim quisque domum

tum

tum obtinebat, neque erat uſquam tua, Domum dico? quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Miſenum, quod cum ſociis tanquam Siſaponem tenebas? Veniſti à Gallia ad Quæſturam petendam. Aude dicere, te priùs ad patrem tuum veniſſe, quàm ad me. Acceperam enim jam antè Cæſaris literas, ut mihi ſatis fieri paterer à te. Itaque nè loqui quidem ſum te paſſus de gratia, poſtea cuſtoditus ſum à te, tu à me obſervatus in petitione Quæſturæ. Quo quidem tempore P. Clodium approbante populo Ro. in foro es conatus occidere: cùmque eam rem tuâ ſponte conarere, non impulſu meo: tamen ità prædicabas, te non exiſtimare, niſi illum interfeciſſes, unquam mihi pro tuis in me injuriis ſatis eſſe facturum. In quo demiror, cur Milonem impulſu meo rem illam egiſſe dicas, cùm te ultrò mihi idem illud deferentem nunquam ſim adhortatus. Quanquam, ſi in eo perſeverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quàm ad meam gratiam. Quæſtor es factus. Deinde continuò ſine Senatus-conſulto, ſine ſorte, ſine lege ad Cæſarem cucurriſti.

Id n. unum in terris egeſtatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium eſſe ducebas. Ibi te cùm & illius largitionibus, & tuis rapinis expleviſſes (ſi hoc eſt explere, quod ſtatim effundas) advolas egens ad Tribunatum, ut in eo magiſtratu, ſi poſſes, vitrici tui ſimilis eſſes. Accipite nunc quæſo non ea, quæ ipſa in ſe, atque in domeſticum dedecus impurè atque intemperanter, ſed quæ in nos, fortunáſque noſtras, id eſt, in univerſam Remp. impiè ac nefariè fecerit. Ab hujus enim ſcelere omnium malorum principium natum reperietis. Nâm cùm L. Lentulo, C. Marcello Conſulibus, Cal. Januæ labentem, & propè cadentem Remp. fulcire cuperetis, ipſíque C. Cæſari, ſi ſanâ mente eſſet, Conſulere velletis: tum iſte venditum, atque mancipatum Tribunatum, conſiliis veſtris oppoſuit, cervicéſque ſuas ei ſubjecit ſecuri, quâ multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem M. Antoni id decrevit. Senatus & quidem incolumis, nondum tot luminaribus extinctis, quod in hoſtem togatum decerni eſt ſolitum more majorum. Et tu apud Patres conſcri-

ſcriptos contra me dicere auſus es, cùm ab hoc ordine ego conſervator eſſem tu hoſtis Reip. judicatus? Commemoratio illius tui ſceleris intermiſſa eſt, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Rom. nomen extabit (quod quidem erit, ſi per te licuerit, ſempiternum) tua illa peſtifera interceſſio nominabitur. Quid cupidè à Senatu, quid temerè fiebat, cùm tu unus adoleſcens univerſum ordinem decernere de ſalute Reipub. prohibuiſti: neque id ſemel, ſed ſæpius. Neque tu tecum de Senatûs autoritate agi paſſus es, quid autem agebatur, niſi nè d lere & evertere Remp. funditus velles? cùm te neque principe civitatis rogando, neque majores natu monendo neque frequens Senatus agendo, de vendita atque addicta ſententia movere potuit. Tum illud, multis rebus antè tentatis, neceſſarió tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo, tum contra te dedit arma, hic ordo Conſulibus, reliquiſque imperiis & poteſtatibus: quæ non effugiſſes, niſi te ad arma Cæſaris contuliſſes. Tu, tu

inquam M. Antoni princeps C. Cæsari omnia perturbare cupienti, causam belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat, quàm causam dementissimi sui consilii & facti afferebat, nisi quòd intercessio neglecta, jus Tribunitium sublatum, circumscriptus esset Antonius? omitto quàm hæc falsa, quàm levia: præsertim cùm omnino nulla causa justa cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæsare: tibi certè confitendum est, causam pernicioſissimi belli in persona tua constitisse. O miserum te, si intelligis: miseriorem, si non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei nè posteritatem quidem omnium seculorum unquam immemorem fore; Consules ex Italia expulsos, cumque his Cn. Pompeium, qui imperii popu. Rom. dctus, ac lumen fuit: omnes Consulares, qui per valetudinem exequi fugam illam, cladémque potuissent: Prætores, Prætorios, Tribunos plebis, magnam partem Senatûs, omnem sobolem juventutis, unóque verbo Remp. expulsam, atque exterminatam suis sedibus. Ut igitur in semini-

bus

bus eſt cauſa arborum & ſtirpium, ſic hujus luctuoſiſſimi belli ſemen tu fuiſti. Doletis tres exercitus pop. Rom. interfectos: interfecit Antonius. Deſideratis clariſſimos cives; eos quoque eripuit vobis Antonius. Autoritas hujus ordinis afflicta eſt: afflixit Antonius. Omnia denique, quæ poſtea vidimus (quid autem mali non vidimus!) ſi recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, ſic iſte huic Reip. cauſa belli, cauſa peſtis, atque exitii fuit. Reliquæ partes Tribunatûs principio ſimiles. Omnia perfecit, quæ Senatus, ſalvâ Rep. nè fieri poſſent, perfecerat, cujus tamen ſcelus in ſcelere cognoſcite. Reſtituebat multos calamitoſos: in his patrui nulla mentio, ſi ſeverus, cur non in omnes? ſi miſericors, cur non in ſuos? ſed omitto cæteros, Licinium Lenticulam de alea condemnatum colluſorem ſuum reſtituit, quaſi verò ludere cum condemnato non liceret: ſed ut quod ille in alea perdiderat, beneficio legis diſſolveret. Quam attuliſti rationem populo Rom. cur eum reſtitui oporteret? abſentem, credo, in reos relatum, rem indictâ cauſâ judi-

catam: nullum fuisse de aleâ lege judicium, vi oppressum & armis; postremò quod de patrono dicebatur, pecuniâ judicium esse corruptum. Nihil horum. At vir bonus, & Rep. dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, si ità esset, ignoscerem. Hominem omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro aleâ ludere, lege quæ est de aleâ condemnatum, qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur? In eodem verò Tribunatu, cùm Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset, quæ fuit ejus peregratio itinerum? lustratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eáque quæ dico, dicturúsque sum, notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere quàm mihi, qui non fui. Notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium extitisse auditum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus? Vehebatur in essedo Tribunus pleb. Lictores laureati

reati antecedebant: inter quos aperta lectica mima portabatur; quam ex oppidis municipales homines honesti obviàm necessariò prodeuntes, non noto illo & mimico nomine, sed Volumniam consalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequissimi: rejecta mater amicam impuri filii tanquam nurum sequebatur. O miseræ mulieris fœcunditatem calamitosam! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impretlit. Reliquorum factorum ejus P. C. difficilis est sane repræsentatio, & lubrica. Versatus in bello est, saturavit se sanguine dissimilimorum sui civium: fuit felix, si potest ulla esse in scelere felicitas. Sed quoniam veteranis causam esse volumus, (quanquam dissimilis est militum causa & tua) illi secuti sunt: tu quæsisti ducem: tamen, nè apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor è Thessalia Brundusium cum legionibus revertisti: ibi me non occidisti. Magnum beneficium: potuisse enim fateor. Quanquam nemo erat eorum, qui

tunc tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere: Tanta enim est charitas patriæ, ut vestris etiam legionibus sanctus essem, quod eam à me servatam esse meminissent. Sed fac te dedisse mihi quod non ademisti: méque à te habere vitam, quia à te non sit erepta; liceat nunc mihi per tuas contumelias hoc beneficium tueri ut tuebar, præsertim cùm te hæc auditurum videres. Venisti Brundusium in sinum quidem & in complexum tuæ mimulæ. Quid est? num mentior? quàm miserum est id negare non posse quod sit turpissimum confiteri? si te municipiorum non pudebat: nè veterani quidem exercitus? quis enim miles fuit, qui Brundusii illam non viderit? quis, qui nesciret venisse eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit tam serò se, quem hominem secutus esset, cognoscere? Italiæ rursus percursatio eâdem comite mimâ: in oppido militum crudelis & misera deductio: in urbe auri & argenti maximéque vini fœda direptio. Accessit, ut Cæsare ignaro, cùm ille esset Alexandriæ, beneficio amicorum magister equitum constitueretur, tum exi-

existimavit se suo jure cum Hippia vivere, & equos vectigales Sergio mimo tradere. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? cogebat egestas? quò se verteret non habebat, nondum ei tanta à L. Rubrio, non à L. Turselio hæreditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum multorúmque aliorum, qui aberant, repentinus hæres successerit: erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuisset. Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potiùs de iniquissimo genere levitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, istâ gladiatoriâ totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in pop. Ro. conspectu vomere postridie. O rem non modò visu fœdam, sed etiam auditu! Si inter cœnam, in tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? in cœtu verò populi Rom. negotium publicum gerens. Magistet equitum, cui fustare turpe esset, is vomens fustis esculentis vinum redolentibus gremium suum, & totum tribunal

bunal implevit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis sordibus: veniamus ad splendida. Cæsar Alexandriam se recepit, felix, ut sibi quidem videbatur, meâ autem sententiâ, siquis Reip. sit infelix, felix esse non potest. Hastâ positâ pro æde Jovis Statoris, bona (miserum me! consumptis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni voci acerbissimæ subjecta præconis. Una illa re servitutis oblita civitas ingemuit, servientibusque animis gemitus tamen populi Rom. liber fuit. Expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam diis, hominibusque hostis qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo, præter Antonium, præsertim cùm tot essent circa hastam illam qui alia omnia auderent, unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset, & formidâsset audacia. Tantus igitur te stupor oppressit, vel, ut verùs dicam, tantus furor, ut primùm, cùm sector, sis isto loco natus, deinde cum Pompeii sector, non te execrandum pop. Rom. non detestabilem, non omnes tibi

deos,

deos, omnes homines, & esse inimicos & futuros scias? At quàm insolenter statim bellua invasit in ejus viri fortunas, cujus virtute terribilior erat populus Rom. exteris gentibus, justitiâ charior. In ejus igitur copias, cum se subitò ingurgitavisset, exultabat gaudio persona de mimo, modò egens, repentè dives, sed ut est apud poetam nescio quem, *Malè parta, malè dilabuntur*: incredibile ac simile portenti est, quonam modo illa tam multa, quàm paucis non dico mensibus, sed diebus effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis, multa & lauta supellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ si fuit, fuit animal unum: Oceanus medius fidius vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam citò absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum, apothecæ totæ nequissimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ

domus

domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: suggerebantur etiam sæpe (non enim semper iste felix) damna aleatoria, conchyliatis On. 5 Pompeii peristromatis servorum in cellis lectos stratos videres. Quamobrem desinite mirari hæc tam celeriter esse consumpta. Non modò unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud 10 fuit, sed urbes, & regna celeriter tanta nequitia devorare potuisset: At ejusdem ædes etiam & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum 15 limen intrare? tu illatum ædium diis penatibus os importunissimum ostendere? quam domum aliquandiu nemo aspicere poterat, nemo sine lacrymis præterire, hâc te in domo tandiu diversari 20 non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum. An tu illa vestibula, rostra, spolia cùm aspexisti, domum tuam te introire putas? fieri non potest. Quamvis enim sine 25 mente, sine sensu sis, ut es: tamen & te, & tua, & tuos nósti. Nec verò te unquam neque vigilantem, neque in somnis credo mente posse consistere. Ne-

cesse

ceſſe eſt, quamvis ſis, ut es, violentus & furens, cùm tibi objecta ſit ſpecies ſingularis viri, perterritum te de ſomno excitari, furere etiam ſæpe vigilantem. Me quidem miſeret parietum ipſorum, atque tectorum. Quid enim unquam domus illa viderat, niſi pudicum, niſi ex optimo more, & ſanctiſſimâ diſciplinâ? fuit enim ille vir P. C, ſicut ſcitis, cùm foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus exteris magis laudandus, quàm inſtitutis domeſticis. Hujus in ſedibus pro cubiculis ſtabula, pro tricliniis popinæ ſunt. Etſi jam negat. Nolite, nolite quærere. Frugi factus eſt. Mimam illam ſuam ſuas res ſibi habere juſſit, ex duodecim tabulis cauſam addidit, exegit, quam porrò ſpectatus civis, quàm probatus, cujus ex omni vita nihil eſt honeſtius, quàm quòd cùm mimâ fecit divortium? At quàm crebrò uſurpat, & Conſul, & Antonius? hoc eſt dicere, & Conſul, & impudiciſſimus: & Conſul, & homo nequiſſimus. Quid enim eſt aliud Antonius? nam ſi dignitas ſignificaretur in nomine, dixiſſet aliquando, credo, avus tuus & Conſul & Antonius, nunquam dixit, dixiſſet etiam colle-

gę meus, patruus tuus, nisi tu solus es Antonius, Sed omitto ea peccata, quæ non sunt eorum partium propria, quibus tu Remp. vexaviſti: ad ipsas tuas partes redeo, id est, ad civile bellum; quod natum, conflatum, susceptum, operâ tuâ est. Cur ei bello tum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuisti? Gustâras civilem sanguinem, vel potiùs exsorbueras: fueras in acie Pharsalica antesignanus: L. Domitium nobilissimum & clarissimum virum occideras: multos qui de prælio effugerant, quorum Cæsar ut nonnullos fortasse servâsset, crudelissime persecutus trucidâras, quibus rebus tantis talibus gestis quid fuit causæ, cur in Africam Cæsarem non sequerere, cùm præsertim belli pars tanta restaret? Itaque quem locum apud ipsum Cæsarem post ejus ex Africa reditum obtinuisti? quo numero fuisti? cujus tu imperatoris Quæstor fueras, Dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ socius, testamenti, ut ipse dicebat, filius appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebas. Primò respondisti plane ferociter: & nè omnia videar con-

contra te, propemodum æqua & justa dicebas. A me C. Cæsar pecuniam? cur potiùs quàm ego ab illo? an ille sine me vicit? at nè potuit quidem. Ego ad illum belli civilis causam attuli: ego leges pernicioſas rogavi: ego arma contra Consules, Imperatoréſque Pop. Rom. contra Senatum populúmque Romanum, contra Deos Patrios, aráſque & focos, contra patriam tuli. Num ſibi ſoli vicit? quorum facinus eſt commune, eur non ſit eorum præda communis: Jus poſtulabas: ſed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque excuſſis tuis vocibus, & ad te, & ad prædas tuas milites miſit: cùm repentè à te præclara illa tabula prolata, qui riſus hominum de te erat? tantam eſſe tabulam, tam varias tam multas poſſeſſiones, ex quibus præter partem Miſeni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, poſſet ſuum dicere. Auctionis verò miſerabilis aſpectus. Veſtis Pompeii non multa, eáque maculoſa: ejusdem quædam argentea vaſa colliſa, ſorditata mancipia: ut doleremus quicquam eſſe ex illis reliquiis, quod videre poſſemus. Hanc tamen auctionem hæredes L. Rubri decreto Cæſaris prohibuerunt. Hærebat nebulo:

nebulo: quò se verteret, non habeat. Quippe in his ipsis temporibus domi Cæsaris percussor ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum sica. De quo Cæsar in Senatu, apertè in te invehens, questus est. Proficiscitur in Hispaniam Cæsar, paucis tibi ad solvendum propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Nè tum quidem sequeris. Tam bonus gladiator rudem tam citò accepisti? hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est, in suis fortunis tam timidus fuerit, pertimescat? Profectus est tandem aliquando in Hispaniam: sed tutò, ut ait, pervenire non potuit. Quónam modo igitur Dolabella pervenit? aut non suscipienda fuit ista causa Antoni! aut cùm suscepisses, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Cæsar cum civibus in Thessalia, Africa, Hispania. Omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris, nollem: sed tamen consilium à principio reprehendendum, laudanda constantia. Tu verò quis es? Cn. Pompeii liberi primùm patriam repetebant. Esto: fuerit patrium hæc causa communis. Repete-

petebant præterea deos penates, patrios, aras, focos, larem ſuum familiarem, in quæ tu invaſeras. Hæc cùm repeterent armis ii, quorum erant legibus: etſi in rebus iniquiſſimis quid poteſt eſſe æqui? tamen erat æquiſſimum contra Cn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugnare ſectorem. An tu Narbone in Menſas hoſpitum cùm vomeres, Dolabella pro te in Hiſpania dimicaret? qui verò Narbone reditus? & tamen quærebat, cur ego ex ipſo curſu tam ſubitò revertiſſem. Expoſui nuper P. C. cauſam reditûs mei. Volui ſi poſſem, etiam ante Cal. Jan. prodeſſe Reip. nam quod quærebas quomodo rediſſem: primùm luce, non tenebris: deinde cum calceis, & togâ, nullis nec caligis, nec lacernâ. Ateti-am aſpicis me, & quidem, ut videris, iratus. Ne tu mecum jam in gratiam redeas, ſi ſcias, quam me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipſum non pudet. Ex omnium omnibus, flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi, quàm quod qui magiſter equitum fuiſſe tibi videretur, in proximum annum Conſulatum peteres, vel potiùs rogares, is per municipia, Coloniáſque Galliæ,

à qua,

à qua, cùm Consulatus noster peteba-
tur, non rogabatur, petere Consula-
tum solebamus, cum caligis & lacernâ
cucurristi. At videte levitatem. Cùm
hora diei decima ferè ad Saxa rubra ve-
nisset, delituit in quadam cauponula,
atque ibi se occultans, perpotavit ad
vesperum: inde cisio celeriter ad ur-
bem advectus, domum venit capite in-
voluto. Janitor, Quis tu? A Marco
tabellarius. Confestim ad eam, cujus
causâ venerat, deducitur, eique epistо-
lam tradit. Quam cùm illa legeret
flens (erat enim amatoriè scripta: ca-
put autem literarum, sibi cum illa mi-
ma posthac nihil futurum: omnem se
amorem abjecisse illinc, atque in hanc
transfudisse.) Cum mulier fleret ube-
rius, homo misericors ferre non po-
tuit, caput aperuit, in collum invasit.
O hominem nequam; (quid enim a-
liud dicam? magis propriè nihil pos-
sum dicere) ergò ut te caramitum,
nec opinato cùm ostendisses, præ-
ter spem mulier aspiceret, idcirco
urbem terrore nocturno, Italiam
multorum dierum metu perturbasti:
Et domi quidem causam amoris ha-
buit, foris etiam turpiorem, nè L. Plan-
cus.

cus prædes tuos venderet. Productus autem in concionem à Trib. pleb. cùm respondisses, te rei tuæ causâ venisse, populum in te diligentem etiam reddidisti. Sed nimis multa de nugis. Ad majora veniamus. Cæsari ex Hispania redeunti obviàm longissimè processisti, celeriter isti, & redisti, ut cognosceret te, si minùs fortem, attamen strenuum. Factus es ei rursus nescio quomodo familiaris. Habebat hoc omnino Cæsar, quem planè perditum ære alieno, egentémque, si eundem nequam hominem, audacémque cognoverat, hunc in familiaritatem libentissimè recipiebat. His igitur rebus præclarè commendatus, jussus es renuntiari Consul, & quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus, elusus. Qua in re quanta fuerit utriusque vestrûm perfidia in Dolabellam, quis ignorat? Ille induxit, ut peteret, promissum & receptum intervertit, ad sèque transtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam ascripsisti. Veniunt Cal. Jan. cogimur in Senatum: invectus est copiosus multò in istum, & paratiùs Dolabella quàm nunc ego. Hic autem iratus,

iratus, quæ dixit dii boni? cùm primùm Cæsar ostendisset, se, priùs quàm proficisceretur, Dolabellam Consulem esse jussurum, quem negant Regem, qui & faceret semper ejusmodi aliquid, & diceret: Sed cùm Cæsar ità dixisset, tum hic bonus Augur, eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitiare posset, idque se facturum esse asseveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite, quid enim istuc, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si Augur non esses, & Consul esses, minùs facere potuisses? vide nè etiam faciliùs, nos enim nuntiationem solàm habemus, Consules, & reliqui magistratus etiam inspectionem. Esto hoc imperitè (nec enim ab homine nunquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam, multis ante mensibus in Senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. Quisquam nè divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de cœlo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges, & si quis servavit, non habitis comitiis, sed pri-

priùs quàm habeantur, debet nuntiare. Verùm implicata inſcitiam impudentia eſt, ſi nec ſcit quod Augurem, nec facit quod prudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus uſque ad Idus Martias conſulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipſe poterat: omnia rogabat: caput in adverſam lecticam inferens, beneficii, quæ venderet, à collegâ petebat. Ecce Dolabellæ comitiorum dies, ſortitio prærogativæ: quieſcit, renuntiatur: tacet, prima claſſis vocatur: renunciatur: deinde, ut aſſolet, ſuffragia, tum ſecunda claſſis: quæ omnia citiùs ſunt facta, quàm dixi. Confecto negotio bonus Augur (Lælium diceres) alio die, inquit, ô impudentiam ſingularem! quid videras? quid ſenſeras? quid audieras? nec enim te de cœlo ſervâſſe dixiſti, neque hodie dicis. id igitur obvenit vitium, quod tu jam Cal. Janu. futurum eſſe prævideras, & tantò ante prædixeras. Ergò hercule magnâ, ut ſpero, tuâ potiùs, quam Reip. calamitate mentitus es auſpicia: obſtrinxiſti P. Rom. religione. Augur Auguri, Conſul Conſuli obnuntiaviſti. Nolo plura, ne acta Dolabel-

labellæ videar convellere, quæ neceſſe eſt aliquando ad noſtrum collegium deferantur. Sed arrogantiam hominis, inſolentiamque cognoſcite. Quamdiu tu, voles, vitioſus Conſul Dolabella: rurſus, cùm voles, ſalvis auſpiciis creatus, ſi nihil eſt, cùm Augur his verbis nunciat, quibus nuntiâſti: confitere te cùm alio die dixeris, ſobrium non fuiſſe, ſin eſt aliqua vis in iſtis verbis, ea quæ ſit, Augur à Collega requiro. Sed nè forte ex multis rebus geſtis, M. Antonii rem unam pulcherrimam tranſiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non diſſimulat P. C. apparet eſſe commotum: ſudat, pallet: quidlibet, modò nè nauſeet, faciat, quod in porticu Numitia fecit. Quæ poteſt eſſe turpitudinis tantæ defenſio? cupio audire: ut videam ubi Rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in roſtris collega tuus, amictus togâ purpureâ, in ſellâ aureâ, coronatus: aſcendis, accedis ad ſellam: ità eras Lupercus, ut te eſſe Conſulem meminiſſe deberes. Diadema oſtendis: gemitus toto foro, unde diadema? non enim abjectum ſuſtuleras, ſed attuleras

domo

domo meditatum, & cogitatum scelus. Tu diodema imponebas cum plangore populi, ille cum plausu rejiciebat. Tu ergò unus scelerate inventus es, qui cùm autor regni inventus esses, eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid Po. R. ferre & pati posset. At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut servires? tibi uni peteres, qui ità à puero vixeras, ut omnia pateretere, ut facilè servires: à nobis populoque Rom. mandatum id certè non habebas: ô præclaram illam eloquentiam tuam, cùm es nudus concionatus, quid hoc turpius? quid fœdius? quid suppliciis omnibus dignius? num expectas dum te stimulis fodiam? hæc te, si ullam partem habes sensûs, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor nè imminuam, virorum summorum gloriam: dicam tamen dolore commotus, quid indignius, quàm vivere eum, qui imposuerit diadema, cùm omnes fateantur jure interfectum esse, qui abjecerit? Ac etiam inscribi jussit in fastis, ad Lupercalia, C. Cæsari Dictatori perpetuo M. Ant. Consulem po-

puli jussu regnum detulisse, Cæsarem uri noluisse. Jamjam minimè miror, te otium perturbare, non modò urbem odisse, sed etiam lucem, cum perditissimis latronibus non solùm de die, sed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus, & judiciis esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustuliſti? Ideóne Lucius Tarquinius exactus: Spurius Cassius, Spurius Melius, Marcus Manlius necari, ut multis pòst seculis, à Marco Antonio, quod fas non est, Rex Romæ constitueretur? Sed ad auspicia redeamus, de quibus rebus Idibus Martiis fuit in Senatu Cæsar acturus. Quæro tum tu quid egisses? audiebam quidem te paratum venisse quòd me de etenditis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, parare esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna Populi Romani, num etiam tuum de auspiciis judicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis de rebus, in quas ingressa erat oratio, prætereundum non fuit, quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ? cùm

cùm ex illa fuga beneficio eorum, qui te, si sanus esse, salvum esse voluerunt, clàm te donum recepisti? ô mea semper frustrà veritissima auguris rerum futurarum, dicebam illis in capitolio liberatoribus nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam Rempub. te adhortarer: quoad metueres, omnia te permissurum, simulac timere desiisses, similem te futurum tui. Itaque cùm cateri Consulares irent, & redirent, in sententia mansi: neque te illo die, neque postero vidi: neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste fœdere illo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitus, cùm omnes aditus armati obsiderent. Qui tibi ille dies m. Antonii fuit? quanquam mihi subitò inimicus extitisti, tamen me tui miseret, quòd tibi invideris. Qui tu vir dii immortales, & quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses? pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem puerum nobilem M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem. Quanquam te bonum *timor* faciebat, *non diuturni magister officii*: improbum fecit ea,

quæ, dum timor abeſt, à te non diſceſſit audacia, etſi tum, cùm optimum te putabant, me quidem diſſentiente, funeri Tyranni illius ſceleratiſſimi præfuiſti. Tua illa pulchra laudatio, tua miſeratio, tua cohortatio, tu, tu illas faces incendiſti, & eas, quibus ſemiuſtum latus illius eſt, & eas, quibus incenſa L. Bellieni domus deflagravit. Tu illos impetus perditorum hominum, & ex maxima parte ſervorum, quos nos vi manúque repulimus, in noſtras domos immiſiſti. Idem tamen quaſi fuligine abſtersâ, reliquis diebus in Capitolio præclara Senatuſconſulta feciſti, né qua poſt Idus Martias immunitatis tabula, néve cujuſquam beneficii figeretur, meminiſti ipſe, de exulibus, ſcis, de immunitate, quid dixeris. Optimum verò quod Dictaturæ nomen in perpetuum de Repub. ſuſtuliſti, quo quidem facto tantum te cepiſſe odium regni videbatur, ut ejus omnem propter proximum Dictatorem tolleres metum. Conſtituta Reſp. videbatur aliis, mihi verò nullo modo, qui omnia te gubernante naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutiùs ſul

potuit

potuit esse dissimilis? inspectantibus vobis toto Capitolio tabulæ figebantur: neque solùm singulis veniebant immunitates, sed etiam populis universis: civitas non tum sigillatim, sed provinciis totis dabatur. Itaque si hæc manent, quæ stante Rep. manere non possunt, provincias universas P. C. perdidistis: neque vectigali solùm, sed etiam imperium Pop. Rom. hujus domesticis nundinis diminutum est. Ubi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat? funestæ illius quidem pecuniæ, sed tamen, si iis quorum erat, non redderentur, quæ nos à tributis posset vindicare. Tu autem H-S. quadringenties, quod Idibus Martiis debuisti, quonam modo ante Calend. Aprilis debere desiisti? quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? sunt ea quidem innumerabilia, quæ à diversis emebantur non insciente te: sed unum egregium de Rege Deiotaro Pop. Rom. amicissimo decretum in Capitolio fixum: quo proposito nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. Quis enim cuiquam inimicior, quàm Deiotaro Cæsar?

æquè atque huic ordini, ut Equestri, ut Massilienſibus, ut omnibus quibus Rempub. Po. Ro. charam esse sentiebat. Is igitur, à quo vivo, nec præsens, nec absens quicquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus est gratiosus. Compellârat hospitem præsens, computârat, pecuniam imperârat, in ejus tetrarchiam ex Græcis comitibus suis collocârat: Armeniam abstulerat à Senatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus, at quibus verbis? modò æquum sibi videri, modò non iniquum. Mira verborum complexio, at ille nunquam (semper enim absenti affui Deiotaro) quicquam sibi, quod nos pro illo postularemus, æquum dixit videri. Syngrapha H-S. senties per legatos viros bonos, sed timidos, & imperitos, sine reliquorum hospitum Regis sententiâ, factâ in gynæceo: quo in loco plurimæ res veniere, & venèunt. Quâ ex syngrapha quid is actarus, meditere censeo. Rex enim ipse suâ sponte nullis commentariis Cæsaris, simulâtque audivit ejus interitum, suo Marte res suas recuperavit. Sciebat homo sapiens jus semper hoc fuisse, ut quæ Tyranni eripuissent,

ea Tyrannis interfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur Jurisconsultus, nè iste quidem, qui tibi uni est Jurisconsultus, per quem hæc agis, est, qui ista syngrapha deberi dicet pro iis rebus, quæ erant ante syngraphan recuperatæ. Non enim à te emit: sed priùs quàm tu sinum sibi venderes, ipse possedit: Ille vir fuit: nos quidem contemnendi, qui autorem odimus, acta defendimus. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumeralibus chirographis loquar: quorum etiam imitatores sunt, qui ea tanquam gladiatorum libellos palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud istum constituuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniæ. At quàm cæca avaritia est? nuper fixa tabula est, quâ civitates locupletissimæ Cretensium vectigalibus liberantur: statuitúrque, nè post M. Brutum Proconsulem, sit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? an Cæsaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cùm Creta nihil ad Brutum Cæsare vivo pertineret? At hujus venditione decreti (nè nihil actum puteris)

provinciam Cretam perdidistis. Omnino ullius rei nemo fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exulibus legem quam fixisti, Cæsar tulit? nullius infector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum causam dissimilem Cæsar judicaverit: deinde nescio cur reliquis idem non tribuas. Neque enim plus quàm tres, aut quatuor reliqui sunt, qui simili in calamitate fuerint, cur tua misericordia similis non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, cùm de reliquis ferres noluisti: quem etiam ad Censuram petendam impulisti, eamque petitionem comparâsti, qua & risus hominum & querelas moveres. Cur autem ea comitia non habuisti? an quia Tribunus plebis fulmen sinistrum nuntiabit? tui quid interest? nulla auspicia sunt tuorum, cùm sis religiosus, quid? eundem in Septemviratu nónne destituisti? intervenit enim, quid metuisti? credo nè salvo capite negare non posses, omnibus eum contumeliis onerâsti, quem patris loco, si ulla pietas in te esset, colere debebas, filiam ejus, sororem tuam ejecisti falsâ conditione quæstiâ, & antè perspectâ; non est satis: probri

bri insimulásti pudicissimam fœminam, quid est, quod addi possit? contentus eo non fuisti, frequentissimo Senatu Cal. Jan. sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabella odii causam ausus es dicere, quòd ab ea sorori, & uxori tuæ stuprum oblatum esse comperisses. Quis interpretari potest, impudentiórne, qui in Senatu: an improbior, qui in Dolabellam: an impurior, qui patre audiente: an crudelior, qui in illam miseram tam spurcè, tam impiè dixeris? Sed ad chirographa redeamus, quæ fuit tua cognitio? acta enim Cæsaris pacis causâ confirmata sunt à Senatu, quæ quidem Cæsar egisset, non ea, quæ Cæsarem egisse dixisset Antonius. Unde ista erumpunt? quo autore proferuntur? si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veneunt? At sic placuerat, ut ex Calendis Junii de Cæsaris actis cum consilio cognoscerentis. Quod fuit consilium? quem unquam advocâsti: quas Calendas Junias exspectâsti: an eas, ad quas te peragratis veteranorum coloniis stipatum armis retulisti? ô præclaram illam percursationem tuam mense Aprili, atque Maio, tum, cùm etiam Capuam coloniam deducere conatus es, quemadmodum illam

adieris, vel potiùs penè non adieris, scimus, cui tu urbi minitaris, utinam concere, ut aliquando illud penè tollatur, atque nobilitata sit tua illa peregrinatio? quid prandiorum apparatus, quid furiosam vinolentiam tuam proferam? tua ista detrimenta sunt, illa nostra. Agrum Campanum, qui cùm de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum Reip. vulnus putabamus: hunc tu compransoribus tuis, & collusoribus dividebas, mimos dico, & mimas in agro P. C. Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes Campani, & Leontini in Po. Rom. patrimonio glandiferæ, & fructuosæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quasi te sanum fecisset: Rhetori duo, quasi disertum facere potuisset. Sed ad ista, Italiámque redeamus. Deduxisti coloniam Casilinum; quò Cæsar antè deduxerat. Consuluisti me per literas de Capua tu quidem, sed idem de Casilino respondissem: possémne ubi colonia esset, eò coloniam novam jure deducere? negavi in eam coloniam, quæ esset auspicatò deducta, dum esset incolu-

columis, coloniam novam jure deduci; colonos novos aſcribi poſſe reſcripſi: tu autem inſolentiâ elatus, omni auſpiciorum jure turbato, Caſſinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis annis antè deducta, vexillum videres, & aratrum circumduceres: cujus quidem vomere partem Capuæ penè perſtrinxiſti, ut florentis coloniæ territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis ſanctiſſimi, atque integerrimi viri fundum Caſſinatem; quo jure? quo ore? eodem, inquies, quo in hæredum L. Rubrii, quo in hæredum L. Turſelii prædia, quo in reliquas innumerabiles poſſeſſiones; & ſi ab haſta, valeant tabulæ, modò Cæſaris, non tuæ: quibus debuiſti, non quibus tu te liberaviſti. Varronis quidem Caſſinatem fundum quis venijſſe dicit? quis haſtam iſtius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? miſiſſe te dicis Alexandriam, qui emeret à Cæſare ipſum enim expectare magnum fuit; quis verò audivit unquam (nullius autem ſalus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam eſſe detractam? Quòd ſi eriam ſcripſit ad te Cæſar

sar ut redderes, quid satis potest dici de tanta impudentia? Remove gladios illos parumper, quos videmus: jam intelliges aliam causam esse hastis Cæsaris, aliam confidentiæ & temeritatis tuæ. Non enim te dominus modò illis sepibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator, arcebit. At quàm multos dies in ea villa turpissimè es perbacchatus? ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera, quàm dispari domino! quanquam quomodo iste dominus? Sed tamen quàm a dispari tenebantur. Studiorum enim suorum M. Varro noluit esse illud, non libidinum diversorium. Quæ in illa villa antè dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnisque doctrina. At verò te inquilino (non enim domino) personabant omnia voeibus ebriorum: madebant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis: scorta inter matres familiâs versabantur. Catilino salutatum veniebant, Aquino, Interamna: admissus est nemo, juré id quidem, in homine

ne enim turpissimo obsolebant dignitatis insignia. Cùm indè Romam proficiscens ad Aquinum accederet, obviàm ei processit (ut est frequens municipium) magna sanè multitudo, at iste opertâ lecticâ latus est per oppidum, ut mortuus. Stultè Aquinates: sed tamen in via habitabant, quid Anaguini? qui cùm essent devii, obviàm ei descenderunt, ut istum, tanquam si esset Consul, salutarent, incredibile dictu, sed tum minimè inter omnes constabat, neminem esse resalutatum: præsertim cùm duos secum Anaguinos haberet Mustellam, & Laconem: quorum alter gladiatorum est princeps, alter poculorum. Quid ego illas istius minas, contumeliásque commemorem, quibus invectus est in Sidicinos? vexavit Puteolanos, quòd C. Cassium, quòd Brutos patronos adoptâssent, magno quidem judicio, studio, benevolentiâ, charitate, non ut te, ut Basilium vi & armis, & alios vestri similes, quos clientes nemo habere velit, non modò esse illorum cliens. Interea dum tu abes, qui dies ille collegæ tui, cùm illud, quod tu venerari solebas, bustum in foro evertit: quâ re tibi nuntiatâ, ut constabat inter

qui nùs fuerunt, concidisti. Quid evenerit postea, nescio. Metum credo valuisse, & arma. Collegam quidem de cælo detraxisti: effecistique non ut quidem etiam nunc, ut sit similis tui; sed certè, ut dissimilis esset sui. Qui verò reditus inde Romam? quæ perturbatio totius urbis à memineramus Cinnam nimis potentem, Syllam postea dominantem, modò Cæsarem regnantem videramus: erant fortasse gladii, sed ii absconditi, nec ità multi: ista verò quæ & quanta barbaria est? agmine quadrato cum gladiis sequuntur scutati milites: lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis P. C. consuetudine obduruimus: Calend. Junii̇s cùm in Senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, motu perterriti repentè diffugimus. At iste, qui Senatu non egeret, neque desideravit quenquam, & potiùs discessu nostro lætatus est, statim illa mirabilia facinora effecit: qui chirographa Cæsaris defendisset lucri sui causâ, is leges Cæsaris, eásque præclaras, ut Rempub. concurere posset, everrit. Numerum annorum provinciis prorogavit: idémque, cùm actorum Cæsaris

ris defensor esse deberet, & in publicis, & in privatis rebus acta Cæsaris recidit. In publicis actis nihil est lege gravius: in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit, alias ut tolleret promulgatas promulgavit. Testamentum irritum fecit, quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Cæsar unà cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompei deportavit, partim in villam Scipionis. Et tu in Cæsaris memoria diligens? tu illum amas, mortuum? quem is majorem honorem consecutus erat, quàm ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius. Quid igitur cessas? cur non inaugurare? sume diem: vide, qui te inauguret: collegæ sumus: nemo negabit. O detestabilem hominem? sive quòd Tyranni sacerdos es, sive quòd mortui. Quæro deinceps, non hodiernus dies, quis sit, ignores: nescis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsar

sari tribueretur? cur non sumus prætextati? cur honorem Cæsari tuâ lege datum deferi patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es? pulvinaria noluisti? aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva. Quæres placeátne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem? mihi verò nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? nisi fortè vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? exspecto enim eloquentiam tuam. Disertissimum cognovi avum tuum, at te etiam apertiorem in dicendo. Ille nunquam est nudus concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebísne ad hæc? aut omnino hiscere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas? Sed, præterita omittamus: hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor defende, si potes. Cur armatorum coronâ Senatus septus est? cur me tui satellites, cum gladiis audiunt? cur valvæ concordiæ

diæ non patent? cur homines omnium gentium, maximè barbaros Ithyreos cum ſagittis deducis in forum? Præſidii ſui cauſâ ſe facere dicit. Nónne igitur millies perire eſt melius, quàm in ſua civitate ſine armatorum præſidio non poſſe vivere? Sed nullum eſt iſtuc, mihi crede, præſidium. Charitate, & benevolentiâ civium ſeptum oportet eſſe, non armis. Eripiet, extorquebit tibi iſta Po. Rom. utinam ſalvis nobis: ſed quoquo modo nobiſcum egeris, dum iſtis conſiliis uteris, non potes eſſe, mihi crede, diuturnus. Etenim iſta tua minimè avara conjux, quam ego ſine contumelia deſcribo, nimium debet diu Pop. Rom. penſionem tertiam. Habet Pop. Rom. ad quos gubernacula Reipub. deferat: qui ubicunque terrarum ſunt, ibi eſt omne Reipub. præſidium, vel potiùs ipſa Reſp. quæ ſe adhuc tantummodo ulta eſt, nondum recuperavit. Habet quidem certè Reſpub. adoleſcentes nobiliſſimos, paratos defenſores. Quum volent, illi cedant, otio conſulentes: tamen à Rep. revocabuntur. Et nomen pacis dulce eſt, & ipſa res ſalutaris. Sed inter pacem & ſervitutem plurimum intereſt. Pax

eſt

est tranquilla libertas: servitus, malorum omnium postremum, non modò bello, sed morte etiam repellendum. Quod si se ipsos illi nostri liberatores è conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt, illi quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus, qui tamen rex fuit, cùm esse Romæ Regem liceret. Spu. Cassius, Spurius Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. Quod cùm ipsum factum per se præclarum atque divinum est, tum expositum ad imitandum, præsertim cùm illi eam gloriam consecuti sunt, quæ vix cœlo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum M. Antoni diem, quo dictaturam sustulisti: pone ante oculos lætitiam Senatûs populique Romani: confer cum nummatione tuâ eorúmque: tum intelliges, quantum inter laudem & luerem interfit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo,

&

& ſenſûs ſtupore ſuavitatem cibi non ſentiunt: ſic libidinoſi, avari, facinoroſi, veræ laudis guſtum non habent. Sed ſi te laus allicere ad rectè faciendum non poteſt, nè metus quidem à fœdiſſimis factis poteſt avocare. Judicia non metuis? ſi propter innocentiam, laudo: ſi propter vim, non intelligis ei, qui iſto modo judicia non timeat, quid timendum ſit: Quod ſi non metuis viros fortes, egregioſque cives, quòd à corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutiùs non ferent. Quid eſt autem, multos dies & noctes timeri à ſuis? niſi verò aut majoribus habes beneficiis obligatos, quàm ille quoſdam habuit ex iis, à quibus eſt interfectus: aut tu es ullâ re cum eo comparandus? fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literatura, cogitatio, diligentia: res bello geſſerat, quamvis Reipub. calamitoſas, attamen magnas: multos annos regnare eſt meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitaverat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis epulis, multitudinem imperitam lenierat: ſuos præmiis, adverſarios clementiæ ſpecie devinxerat. Quid mul-

multa? attulerat jam liberæ civitati partim metu, partim patientiâ, consuetudinem serviendi. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum cæteris verò rebus nullo modo es comparandus. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo Reipub. sunt inusta, hoc tamen boni est, quòd didicit jam Pop. Rom quantum cuique crederet, quibus se committeret, à quibus caveret. Hæc igitur non cogitas? nec intelligis satis esse viris fortibus didicisse, quàm sit pulchrum, beneficio gratum, famâ glorioſum Tyrannum occidere? an cùm illum homines non tulerint, te ferent? certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occasionis tarditas exspectabitur. Respice quæso aliquando Rempub. M. Antoni quibus ortus sis, non quibusquam vivas considera: mecum ut voles, cum Repub. redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipso profitebor. Defendi Rempub. adolescens, non defetam senex: contempsi Catilinæ gladios, non pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repræsentari morte meâ libertas civitatis potest. Utinam aliquando dolor

Pop.

Pop. Rom. pariat, quod jamdiu parturit. Etenim ſi abhinc annos prope viginti hoc ipſo in templo negavi poſſe mortem immaturam eſſe Conſulari: quantò veriùs nunc negabo ſeni? Mihi verò P. C. jam etiam optanda mors eſt perfuncto rebus iis, quas adeptus ſum, quáſque geſſi. Duo modò hæc opto: unum, ut moriens Pop. Rom. liberum relinquam: hoc mihi majus à diis immortalibus dari nihil poteſt: alterum, ut ità cuique eveniat, ut de Rep. quiſque mereatur.

ORATIO

ORATIO XI.

Quæ est, pro

LEGE MANILIA.

Jac. Omphali Argumentum.

Quum Mithridates, *Ponti Rex, atrox & maximum bellum universo nomini Romano inferret, anno urbis conditæ* DCLXII. *quo tempore primum dissidium civile in Romani populi viscera gliscebat: eum* Sylla *primum magnis cladibus affectum oppressit. Conversum deinde, ac majoribus quàm antea copiis, adeóque totius regni sui mole, ceu quodam diluvio, totum penè orientem ac septentrionem invadentem,* L. Lucullus *incredibili superavit virtute: confecturus bellum universum, nisi militum suorum imperium omne detractantium virtute destitutus, aut à Senatu in urbem fuisset revocatus. Sæviente interea* Mithridate, *ac impunè grassante,* C. Manilius *Tribunus plebis legem tulit, ut Phrygia,*

Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, ac cæteræ Provinciæ, quas antè Lucullus obtinuit, cum exercitu & navali bello Cn. Pompeio mandaretur. Hâc lege quoniam Pompeii potentia, quæ multis formidolosa erat, nimium augeri, libertas publica unius hominis arbitrio occupari, & Lucullus sua quasi victoria ac triumphi gloria privari videbatur: Hortensius & Q. Catulus viri consulares, legis promulgationi intercedere conabantur, cæteris metu plebis conticentibus. Contra horum sententias Cicero mirè pererat, Magnum Pompeium non humanis, sed divinis laudibus extollendo, & numen ejus ad quatuor imperatoris necessariis commendando: scientiâ videlicet rei militaris, virtute, authoritate, felicitate. Quas res summas esse in Pompeio demonstrat. Et arguit etiam pro Gabinio, ut detur Legatus Pompeio, & exquisitis rationibus, divina penè ac cœlesti eloquentiâ contraria argumenta confutat.

Quan-

QUanquam mihi semper frequens conspectus vester multò jucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites; tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ prohibuerunt. Nam cùm antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem, statuerémque, nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratum industriâ afferri oportere omne meum tempus amicórum temporibus transmittendum putavi. Ità neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis qui vestram causam defenderent; & meus labor in privatorum periculis castè integréque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cùm propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus sum, facile intellexi, Quirites, & quid de me judicaretis, & quid aliis præscriberetis. Nunc cùm & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honori-

honoribus mandandum esse voluistis: & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certe & si quid etiam dicendo consequi possum; iis ostendam potissimùm, qui ei quoque rei fructum suo judicio tribuendum esse censuerunt. Atque illud imprimis mihi lætandum jure esse video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio nemini deesse potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiáque virtute. Hujus autem orationis difficilius est exitum, quàm principium invenire. Itaque non mihi tam copia, quàm modus in dicendo quærendus est. Atque ut indè oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa ducitur: Bellum grave & periculosum vestris vectigalibus, atque sociis, à duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane: quorum alter rectus, alter lacessitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis honestissimis viris afferuntur ex Asia quotidie literæ, quorum magnæ res agantur, in

vestris vectigalibus exercendis occupatæ, qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine, causam reipubl. periculaque rerum suarum detulerunt: Bythiniæ, quæ nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucullum magnis rebus gestis ab eo bello discedere: huic qui succurrerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: nam ab omnibus sociis & civibus ad id bellum imperatorem deposci atque expeti, eundem hunc unum ab hostibus metui, præterea neminem. Causa quæ sit videtis: nunc quid agendum sit considerate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim ejusmodi, quod maxime vestros animos excitare atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis à majoribus cùm magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro quâ multa majores vestri mag-

magna & gravia bella gesserunt: agun-
tur certissima pop. Romani vectigalia
& maxima; quibus amissis, & pacis
ornamenta, & subsidia belli require-
tis: agantur bona multorum civium,
quibus est, & à vobis, & ab impera-
toribus reipub. consulendum. Et quo-
niam semper appetentes gloriæ præ-
ter cæteras gentes atque avidi laudis
fuistis, deleuda est vobis illa macula
Mithridatico bello superiore suscepta,
quæ penitus jam insedit, atque inve-
teravit in populi Romani nomine:
quod is, qui unâ die, totâ Asiâ, tot in
civitatibus, uno nuntio, atque una li-
terarum significatione, cives Romanos
necandos trucidandosque denotavit,
non modo adhuc pœnam ullam suo
dignam scelere non suscepit; sed ab il-
lo tempore annum jam tertium & vige-
simum regnat; & ita regnat, ut se non
Ponto neque Cappadociæ latebris oc-
cultare velit; sed emergere è patrio
regno, atque in vestris vectigalibus,
hoc est in Asiæ luce, versari. Etenim
adhuc ita res est, cum illo rege concen-
derunt imperatores, ut ab illo insignia
victoriæ, non victoriam reportarint.
Triumphavit L. Sulla, triumphavit

L. Murena de Mithridate, duo fortiſſimi viri, & ſummi imperatores; ſed ità triumphârunt, ut ille pulſus ſuperarúſque regnaret. Veruntamen illis imperatoribus laus eſt tribuenda quòd egerunt: venia danda, quòd reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Sullam in Italiam reſpublica; Murenam Sulla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, ſed ad comparationem novi contulit. Qui poſtea quàm maximas ædificâſſet ornâſſetque claſſes, exercituſque permagnos, quibuſcúmque ex gentibus potuiſſet, comparâſſet, Boſporanis finitimis ſuis bellum inferre ſimulâſſet; uſque in Hiſpaniam legatos Ecbatanis miſit ad eos duces, quibuſcum tuum bellum gerebamus; ut, cum duobus in locis diſjunctiſſimis maximéque diverſis, uno conſilio, ab unis hoſtium copiis bellum terrâ marique gereretur, vos ancipiti contentione diſtracti de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertoriana atque Hiſpanienſis, quæ multò plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino conſilio ac ſingulari virtuti depulſum eſt: in altera parte

ità

ità res à Lucullo summo viro est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & ità dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione nostrâ, neque falsa afficta esse videatur. Sed pro vestri imperii dignitate atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte quem vobis animum, suscipiendum putetis. Majores vestri sæpe mercatoribus ac navicularis injuriosiùs tractatis, bella gesserunt: vos, tot civium Romanorum millibus uno nuncio atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? legati quod erunt appellati superbiùs, Corinthum patres vestri totius Græciæ lumen extinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse patiemini, qui legatum P. Romani Consularem, vinculis ac verberibus atque omni supplicio excruciatum necavit, illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum

populi Romani omni supplicio interfectum, multum relinquetis? Videte, nè, ut illis pulcherrimum fuit tantam vobis imperii gloriam relinquere; sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri & conservare non posse. Quid, quod salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes rex, socius populi Romani atque amicus: imminent duo reges toti Asiæ, non solùm vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia, atque Græcia, vestrum auxilium exspectare propter periculi magnitudinem coguntur: imperatorem à vobis certum deposcere, cùm præsertim vos alium miseritis, neque audent, neque se id facere summo sine periculo posse arbitrantur: vident & sentiunt hoc idem, quod & vos, unum virum esse, in quo summa sunt omnia, & eum prope esse quo etiam carent ægriùs: cujus adventu ipso, atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacitè rogant

rogant, ut se quoque, sicut cæterarum provinciarum socios, dignos existimetis quorum salutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis quàm cæteros, quod ejusmodi in provinciam homines cum imperio misimus, ut etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multùm ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præsentem vident, tantâ temperantiâ, tantâ mansuetudine, tantâ humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissimè commoratur. Quare si propter socios nullâ ipsi injuriâ lacessiti majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio convenit injuriis provocatos, sociorum salutem unà cum imperii vestri dignitate defendere? præsertim cum de vestris maximis vectigalibus agatur. Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia verò tam opima est, & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum,

quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modò à calamitate, sed etiam à metu calamitatis est defendenda. Nam cæteris in rebus cùm venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solùm adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cùm hostium copiæ non longè absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur; agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. Ità neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. Quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore, amittitur. Quo tandem animo esse existimatis, aut eos qui vectigalia vobis pensitant, aut eos qui exercent, atque exigunt, cùm uno reges cum maximis copiis prope adsint? cum una excursio equitatûs perbrevi tempore totius anni vectigal auferre possit: cùm publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur

Puta-

Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos qui vobis fructuosi sunt conservaveritis, non solùm (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac nè illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cùm essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & Publicani, homines & honestissimi, & ornatissimi, suas rationes, & copias, in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res & fortunæ curæ vobis esse debent. Etenim si vectigalia nervos esse reipublicæ semper duximus, eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum rectè esse dicemus. Deindè cæteris ex ordinibus homines gnavi, & industrii partim in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis: partim suas & suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: sapientiæ, videre multorum civium calamitatem à rep. sejunctam esse non posse.

Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoriâ recuperare. Neque enim iisdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neque aliis voluntas propter timorem; deinde quod nos eadem Asia atque idem iste Mithridates, initio belli Asiatici docuit, id certe calamitate docti memoriâ retinere debemus. Nam tum, cùm in Asia res magnas permulti amiserunt, scimus, Romæ solutione impediâ, idem concidisse. Non enim possunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempub. & mihi credite id quod ipsi videtis. Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohæret: quæ illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defundantur. Quoniam de genere belli dixi,

nunc

nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici, belli genus est ita necessarium, ut sit gerendum: non esse ita magnum, ut sit pertimescendum. In quo maximè laborandum est, nè fortè a vobis, quæ diligentissimè providenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro & sapientissimo homini, & magno Imperatori, debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas atque instructas, esse deletas, urbemque Asiæ clarissimam nobisque amicissimam Cyzicenorum obsessam esse ab ipso rege maximâ multitudine, & oppugnatam vehementissimè; L. Luculli virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberatam: ab eodem imperatore classem magnam, & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias multis præliis esse deletas, patefactúmque nostris legionibus esse pontum, qui antè populo Romano ex omni aditu clausus esset: Sinopem atque Amisum, qui-

quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, cæteraſque urbes Ponti & Cappadociæ permultas uno aditu atque adventu eſſe captas: regem ſpoliatum regno patrio, atque avito, ad alios ſe reges atque alias gentes ſupplicem contuliſſe: atque hæc omnia ſalvis populi Romani ſociis atque integris vectigalibus eſt geſta. Satis opinor hoc eſſe laudis: atque ità reputo, ut hoc vos intelligatis, à nullo iſtorum, qui huic obtrectant legi, atque cauſæ, L. Lucullum ſimiliter ex hoc loco eſſe laudatum. Requiretur fortaſſe nunc, quemadmodum, cùm hæc ità ſint, reliquum poſſit eſſe magnum bellum. Cognoſcite, Quirites non enim ſine cauſſa quæri videtur. Primùm ex ſuo regno ſic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugiſſe dicitur: quam prædicant in fuga, fratris ſui membra in iis locis, quà ſe parens perſequeretur, diſſipaviſſe; ut eorum collectio diſperſa, mœrórque patrius, celeritatem perſequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarúmque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat & ipſe bello

ſupe-

superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Hac dum nostri colligunt omnia diligetiùs, rex ipse è manibus effugit. Ità illum in persequendi studio mœror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore & fuga Tigranes rex Armenius excepit, diffidentemque rebus suis confirmavit, & afflictum erexit, perditumque recreavit. Cujus in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatæ sunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Rom. neque lacessandas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaserat, fani locupletissimi & religiosissimi diripiendi caussâ in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ità nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, etsi urbem ex Tigranis regno ceperat, & præliis usus erat secundis; tamen nimiâ longinquitate locorum, ac desiderio suorum commovebatur. Hic jam

jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus noſtris reditus magis maturus quàm proceſſus longior quæreretur. Mithridates autem & ſuam manum jam confirmârat; & eorum, qui ſe ex ejus regno collegerant, & magnis adventitiis multorum regum & nationum copiis juvabatur. Hoc jam ferè ſic fieri ſolere accepimus, ut regum affictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximéque eorum qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum & ſanctum eſſe videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam eſt auſus optare. Nam cùm ſe in regnum recepiſſet ſuum non fuit eo contentus, quod ei præter ſpem acciderat, ut eam, poſteaquam pulſus erat, terram unquam attingeret; ſed in exercitum veſtrum clarum atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites (ſicut poetæ ſolent, qui res Romanas ſcribunt) præterire me noſtram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuntius, ſed ex ſermone rumor afferret.

afferret. Hic in ipso illo malo gravissimáque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliquâ ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confectis erant, dimisit; partem Glabrioni tradidit. Multa præterea consultò: sed ea vos conjecturâ perspicitis, quantum illud bellum futurum putetis; quod conjungant reges potentissimi, renoveut agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, novus imperator vester accipiat, vetere expulso exercitu. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum: restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis esset, quèmnam potissimum tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc verò cum sit unus Cn. Pompeius, qui non modò eorum hominum, qui nunc sunt, glo-

gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superârit: quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causa dubium facere posset? ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit? qui è ludo, atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam, profectus est, qui extremâ pueritiâ miles fuit summi imperatoris; ineunte adolescentiâ maximi ipse exercitûs imperator: qui sæpius cum hoste conflixit, quàm quisquam cum inimico concertavit; plura bella gessit, quàm cæteri legerunt; plures provincias confecit, quam alii concupiverunt: cujus adolescentia ad scientiam rei militaris, non alienis præceptis, sed suis imperiis; non offensionibus belli, sed victoriis; non stipendiis, sed triumphis, est traducta. Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mistum ex

civitatibus, atque ex bellicosissimis nationibus, servile, navale bellum; varia & diversa genera, & bellorum, & hostium, non solùm gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant in usu militari positam, quæ hujus viri scientiam fugere possit. Jam verò virtuti Cn. Pompeii quæ potest par oratio inveniri? quid est quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit afferre? Non enim illæ sunt solæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò existimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo; quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor L. Sulla hujus virtute & consilio confessus est liberatam: testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit: testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit: testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter Gallorum internecione pate-

patefactum est: testis est Hispania, quæ sæpissimè plurimos hostes ab hoc superatos prostratosque conspexit; testis est iterum & sæpius Italia, quæ cùm servili bello tetro periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum exspectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est; adventu sublatum ac sepultum: testes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes; denique maria omnia tum universa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset? aut tam fuit abditus, ut lateret? quis negavit, qui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret? cum aut hieme, aut refecto prædonum mari navigaretur. Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè divisum, atque dispersum, quis unquam arbitraretur aut ab hominibus imperatoribus, uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam tenuistis à prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio

clas-

classibus vestris fuistis? quàm multas existimatis insulas esse desertas? quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes esse sociorum. Sed quid ego longinqua commemoro? fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longè à domo bellare, & propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis vestris ego mare clausum per hosce annos dicam fuisse: cum exercitus nostri Brundusio nunquam, nisi summâ hieme, transmiserint? Quid, ad nos cùm ab exteris nationibus venirent, captos querar, cùm legati populi Romani redempti sint? mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cùm duodecim fasces in prædonum potestatem pervenerint? Quid aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilésque alias, captas esse commemorem; cùm vestros portus, atque eos portus, quibus vitam & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestate sciatis? An verò ignoratis, portum Cajetæ, celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore à prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem ejus ipsius liberos, qui cum

cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipub. querar; cùm prope inspectantibus vobis, classis ea, cui Consul populi Romani præpositus esset, à prædonibus capta atque oppressa est. Prò dii immortales, tantá ne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipubl. potuit, ut vos, qui modò ante ostium Tyberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium prædonum navem esse audiatis? Atque hæc quâ celeritate gesta sint, quanquam videtis; tamen à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quæstûs studiò, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? qui Siciliam adiit, Africam exploravit, in Sardiniam cum classe venit, nondum tempestivo ad navigandum mari: atque hæc tria frumentaria subsidia reipubl. firmissimis præsidiis classibúsque munivit. Indè se, cùm in Italiam recepisset, duabus Hispaniis,

paniis, & Galliâ Ciſalpinâ, præſidiis ac navibus confirmatâ, miſſis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnémque Græciam, navibus, Italiæ duo maria maximis claſſibus firmiſſimiſq; præſidiis adornavit: ipſe autem, ut à Brunduſio profectus eſt, unde quinquageſſimo die totam ad imperium populi Romani Siciliam adjunxit: omnes qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique ſunt, partim unius hujus imperio ac poteſtati ſe dediderunt. Idem Cretenſibus, cùm ad eum uſque in Pamphyliam legatos deprecatoreſque miſiſſent, ſpem deditionis non ademit, obſidéſque imperavit. Ità tantum bellum, tam diuturnum, tam longè latéque diſperſum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extremâ hieme apparavit, ineunte vere ſuſcepit, mediâ æſtate confecit. Eſt hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid cæteræ, quas paulò antè commemorare cœperam? quantæ atque quàm multæ ſunt? non enim ſolùm bellandi virtus in ſummo atque perfecto imperatore quærenda eſt: ſed multæ ſunt artes eximiæ, hujus adminiſtræ comitéſque virtutis.

Ac

Ac primum quantâ innocentiâ debent esse imperatores! quantâ deinde omnibus in rebus temperantiâ! quantâ fide! quantâ felicitate! quanto ingenio! quantâ humanitate! quæ breviter, qualia sint in Cn. Pompeio, consideremus. Summa enim omnia sunt, Quirites, sed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipsa per sese, cognosci atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum aut amplum de republ. cogitare, qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem, provincias magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Romæ in quæstu reliquerit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino. Quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum quantus calamitates, quocumque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hosce annos in Italia per agros atque

oppida

oppida civium Romanorum noſtri imperatores fecerunt, recordamini: tum facilius ſtatuetis, quid apud exteras nationes fieri exiſtimetis. Utrum plures arbitramini per hoſce annos militum veſtrorum armis hoſtium urbes, an hibernis ſociorum civitates eſſe deletas? Neque enim poteſt exercitum is continere imperator, qui ſeipſum non continet, neque ſeverus eſſe in judicando, qui alios in ſe ſeveros eſſe judices non vult. Hinc miramur hunc hominem tantum excellere cæteris, cujus legiones ſic in Aſiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitûs, ſed nè veſtigium quidem cuiquam pacato nocuiſſe dicatur? jam verò quemadmodum milites hibernent, quotidie ſermones ac literæ perferuntur: non modò, ut ſumptum faciat in militem, nemini vis affertur; ſed nè cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores noſtri in ſociorum atque amicorum tectis eſſe voluerunt. Age verò, cæteris in rebus quali ſit temperantia, conſiderate. Unde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem cursum initum putatis? non enim illum eximia vis

remi-

remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in ultimas terras pertulerunt, ſed hæ res, quæ cæteros remorari ſolent, non retardârunt: non avaritia ab inſtituto curſu ad prædam aliquam revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipſe ad quietem; poſtremò, ſigna & tabulas cæteráque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda eſſe arbitrantur, ea ſibi ille nè viſenda quidem exiſtimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, ſicut aliquem non ex hac urbe miſſum, ſed de cœlo delapſum intuentur. Nunc denique incipiunt credere fuiſſe homines Romanos hac quondam abſtinentiâ: quod jam nationibus exteris incredibile ac falsò memoriæ proditum videbatur. Nunc imperii noſtri ſplendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non ſine cauſa majores ſuos tum cùm hac temperantiâ magiſtratus habebamus, ſervire populo Romano quàm imperare aliis maluiſſe. Jam verò ità faciles aditus ad eum privatorum, ità liberæ querimoniæ

moniæ de aliorum injuriis esse dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate & copiâ valeat, in quo ipso ineſt quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco ſæpe cognoviſtis. Eidem verò ejus inter ſocios quantum exiſtimari putatis, quam hoſtes omnium gentium ſanctiſſimum esse judicârint? Humanitate jam tantâ est, ut difficile dictu ſit, utrùm hoſtes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint: Et quiſquam dubitavit, quin huic tantum belli hoc tranſmittendum ſit, qui ad omnia veſtræ memoriæ bella conficienda, divino quodam conſilio natus esse videatur? Et quoniam auctoritas multum in bellis quoque adminiſtrandis atque imperio militari valet, certè nemini dubium est, quin ea in re idem ille imperator plurimum poſſit. Vehementer autem pertinere ad bella adminiſtranda, quid hoſtes, quid ſocii de imperatoribus veſtris, exiſtiment, quis ignorat? cùm ſciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint,

aut ament, opinione non minùs famæ, quàm aliquâ certâ ratione commoveri. Quod igitur homen unquam in urbe ferrarum clarius fuit? cujus res gestæ pares? de quo homine vos, id quod maximè facit auctoritatem, tanta & tam præclara judicia fecistis? An verò ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit; cùm universus populus Romanus referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic totus confici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur; qui quo die à vobis maximo bello præpositus est imperator, tanta repente vilitas annonæ ex summa inopia & caritate rei frumentariæ consecuta est, unius spe & nomine, quantum vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Jam verò acceptâ in Ponto calamitate ex eo prælio, de quo vos paulò antè invitus admonui, cùm omni pertimuis-

muissent, hostium opes animique crevissent, cùm satis firmum præsidium provincia non haberet, amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Hujus adventus & Mithridatem insolitâ inflammatum victoriâ continuit; & Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quàm facilè imperio atque exercitu socios & vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit? Agè verò, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quòd ex locis tam longinquis tamque diversis, tam brevi tempore, omnes unà huic se dediderunt? quòd Cretensium legati, cùm in eorum insula nostra imperator exercitusque esset, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipse Mithridates nonne ad eundum Cn. Pompeium legatum usque in Hispaniam misit; cumque Pompeius legatum

ſemper judicavit; ii, quibus ſemper erat moleſtum ad eum potiſſimum eſſe miſſum, ſpeculatorem quàm legatum judicare maluerunt? Poteſtis igitur jam conſtituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis poſtea rebus geſtis magnisque veſtris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram eſſe exiſtimetis. Reliquum eſt, ut de felicitate, quam præſtare de ſe ipſo nemo poteſt, meminiſſe & commemorare de altero poſſumus, ſicut æquum eſt homini de poteſtate deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim ſic exiſtimo, Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & cæteris magnis imperatoribus, non ſolùm propter virtutem, ſed etiam propter fortunam, ſæpius imperia, mandata atque exercitus eſſe commiſſos. Fuit enim profectò quibuſdam ſummis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas bene gerendas, divinitus adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius poteſtate fortunam poſitam eſſe dicam, ſed ut præterita meminiſſe, reliqua ſperare videamur: nè

aut

aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terrâ marique, quantâque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modò cives assenserint, socii obtemperârint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundârint. Hoc brevissimè dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui à diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium, ac perpetuum sit, Quirites, cùm communis salutis, atque imperii, tum ipsius hominis causâ, sicuti facitis, velle & optare debetis. Quare cum & bellum ità necessarium sit, ut negligi non possit: ità magnum sit, ut accuratissimè sit administrandum, & cùm ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod à diis immortalibus oblatum & datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis? Quod si Romæ C.

Pompeius privatus esset hoc tempore; tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus: nunc cùm ad cæteras summas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit, quid exspectamus? aut cur non ducibus diis immortalibus, eidem, cui cætera summâ cum salute reipublicæ commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus? At enim vir clarissimus, reip. & vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus, itémque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse & valere oportere confiteor: sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias fortissimorum virorum & clarissimorum; tamen, omissis auctoritatibus, ipsâ re & ratione exquirere possumus veritatem; atque hoc facilius, quòd ea omnia, quæ adhuc à me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum, & in uno Cn. Pompeio summa esse omnia.

Quid

Quid igitur ait Hortensius? si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompeium: sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multò magis, quàm verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia, ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabinium graviter ornatèque dixisti, cùm is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgâsset; & ex hoc ipso loco permulta idem contra legem verba feciſti. Quid tum, per deos immortales, si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quàm ipsius populi Romani salus & vera causa valuisset; hodie hanc gloriam atque hoc orbis terræ imperium teneremus? an tibi tum imperium esse hoc videbatur, cùm populi Romani legati, prætores, quæstoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu, & privato & publico, prohibebamur? cùm ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem maritimam, neque publicam jam obire possemus? Quæ civitas antea unquam fuit, non dico Athenienſium, quæ fatis latè quon-

dam mare tenuisse dicitur; non Carthaginiensium, qui permultum classe maritimisque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis & gloria remansit: quæ civitas antea unquam tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis atque oræ maritimæ, per se ipsa defenderet? At, hercle, aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus usque ad nostram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanserat, magna ac multò maxima parte, non modò utilitatis, sed dignitatis atque imperii, caruit. Nos, quorum majores Antiochum regem classe Persenque superarunt, omnibusque navalibus pugnis Carthaginienses homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimosque vicerunt: ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modò Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos præstare poteramus, tum, cum insula Delos, tam procul à nobis in Ægæo mari posita, quò omnes

nes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro nihil timebat: iidem non modò Provinciis, atque oris Italiæ maritimis, at portubus nostris, sed etiam Appia jam viâ carebamus; & his temporibus non pudebat magistratus populi Romani in hunc ipsum locum ascendere; cùm eum vobis majores vestri exuviis nauticis & classium spoliis ornatum reliquissent. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus Romanus, & cæteros, qui erant in eadem sententiâ, dicere existimavit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute communi idem populus Romanus dolori suo maluit quàm auctoritati vestræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modò nos illâ miseriâ ac turpitudine liberavit; sed etiam effecit, ut aliquando verè videremur omnibus gentibus ac nationibus terrâ marique imperare. Quò mihi etiam indignius videtur obtrectatum esse adhuc: Gabinio dicam, annè Pompeio, an utrique? (id quod est verius) nè legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti ac postulanti? Utrùm ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit,

idoneus non est, qui impetret, cùm cæteri ad expilandos socios, diripiendasque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint; an ipse, cujus lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui consilio ipsius atque periculo est constitutus? an Cn. Falcidius, Q. Metellus, Q. Callus Lariniensis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causâ nomino cum tribuni plebis fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabiniâ geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet? de quo legando spero Consules ad Senatum relaturos: qui si dubitabunt, aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum: neque me impediet cujusquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus, fretus vobis, vestrum jus beneficiumque defendam: neque præter intercessionem, quidquam audiam: de quâ (ut arbitror) isti ipsi qui minantur, etiam atque etiam, qui id liceat, con-

considerabunt. Mea quidem sententiâ, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi rerumque gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribitur: praeterea quòd alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis decrevit, alter delatum susceptumque confecit. Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate & sententia dicendum esse videatur: qui cùm ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompeio omnia ponerentis, si quid de eo factum esset, in quo spem essetis habituri; cepit magnum fructum virtutis, dignitatis, cùm omnes prope unâ voce in eo ipso vos spem habituros esse dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit, tam difficilis, quam ille non, & consilio regere, & integritate vitæ, & virtute efficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissimè dissentio, quòd quò minùs certa est hominum, eò minùs diuturna vita, hoc magis resp. dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vitâ atque virtute. A tenim nihil novi hac oratione exempla atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace consuetudini, in bello utilitati

pa-

paruisse: semper ad novos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodâsse; non dicam duo bella maxima, Punicum, & Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta: duas urbes potentissimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Carthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas; non commemorabo, nuper ità vobis patribúsque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum administraret: in ipso Cn. Pompeio, in quo novi constituti nihil vult Q. Catulus, quàm multa sint nova summáque, Catuli voluntate, constituta, recordamini. Quid tam novum, quàm adolescentulum privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit: huic præesse? præfuit: Rem optimè ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quàm homini peradolescenti, cujus à senatorio gradu ætas longè abesset, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellúmque in ea administrandum? Fuit in his Provinciis singulari innocentiâ, gravitate,

virtute, virtute bellum in Africâ maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum quàm equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, sed etiam studio omni visendam putavit. Quid tam inusitatum, quàm ut, cùm duo Consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimúmq; pro Consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cùm esset non nemo in Senatu, qui diceret non oportere mitti hominem privatum pro Consule; L. Philippus dixisse dicitur, non se illum suâ sententiâ pro Consule sed pro Consulibus mittere. Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ spes constituebatur, ut duorum Consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quàm ut ex Senatûs consulto legibus solutus, Consul antè fieret, quàm ullum alium magistratum per leges capere licuisset? quid tam incredibile, quàm ut iterum eques Romanus ex S. C. triumpharet? quæ in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quàm hæc, quæ in

hoc

hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à cæteris ejusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobatam semper esse, vestrum ab illis de eodem homine judicium populique Rom. auctoritatem improbari; præsertim cùm ipse populus Rom. in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiunt, possit defendere; propterea quòd istis reclamantibus vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temere fecistis, & reip. parùm consuluistis; recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur: sin autem vos plus tum in republica vidistis; vos, his repugnantibus, per vosmet ipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis; ut aliquando isti principes, & sibi, & cæteris, pop. Rom. universi auctoritati parendum esse, fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solùm mi-

militaris illa virtus, quæ est in C. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi, multæ & magnæ requiruntur. Difficile est, in Asia, Cilicia, Lycia, Syria, regnisque exterarum nationum, ità versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quàm de hoste ac de laude cogitet deinde, etiamsi qui sunt pudore ac temperantiâ moderatiores; tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes propter eorum, quos ad eas hoc anno cum imperio misimus injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris, nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? urbes jam locupletes, ac copiosæ, requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coràm cum Q. Catulo & Q. Hortensio disputarem, summis & clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera; vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis; an hostium simu-

simulatione, contra socios atque amicos? quæ civitas est in Asia, quæ non modò unius imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit? Quare, etiamsi quem habetis, qui collatis signis exercitus regios superare posse videatur; tamen nisi erit idem, qui se à pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus, ac liberis, qui ab auro, gazáque regia, manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum regiúmque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, C. Pompeium non solùm propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim populum Romanum non locupletari quotannis pecuniâ publicâ, præter paucos, neque eos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut detrimentis accipiendis majore affici turpitudine videremur. Nunc quâ cupiditate homines in Provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus, proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui

qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur. Quasi verò Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis, magnum esse videamus? Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatis hanc causam, Quirites, confirmandam putatis: est vobis auctor vir bellorum omnium, maximarum rerum peritissimus, P. Servilius, cujus tantæ res gestæ terrâ marique exstiterunt, ut, cùm de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio & prudentiâ præditus: est Cn. Lentulus, in quo omnes pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: est C. Cassius, integritate, virtute, constantiâ singulari. Quare videte, num horum auctoritatibus, illorum orationi qui dissentiunt, respondere posse videamur. Quæ, cùm ità sint, C. Manili, primum istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo,

laudo, vehementissimèque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano maneas in sententia; neve cujusquam vim aut minas pertimescas. Primùm in te satis esse animi constantiæque arbitror, deinde, cùm tantam multitudinem, cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus? quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætoriâ, quidquid auctoritate, fide, constantiâ possum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi, & populo Romano, polliceor & defero; testorque omnes deos, & eos maximè, qui huic loco templóque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maximè perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cujusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram: propterea quod pericula facile, ut hominem

minem præstare oportet, innocentiâ tecti pellemus: honores autem, neque ab uno neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissimâ ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem, quidquid in hac causâ mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ causâ suscepisse confirmo: tantúmque abest ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam simultates, partim obscuras, partim apertas, intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles suscepisse. Sed ego, me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & salutem provinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

ORATIO

ORATIO XII.

Quæ est, pro

T. ANNIO MILONE.

Argumentum.

Titus Annius Milo, *civis Romanus, sibi infestissimum, & infelicissimum Romanum civem* P. Clodium *habuit: multæq; inter hos duos altercationes in Republica sæpè fuerunt. Præcipuè verò, cum* Milo *Consulatum illius anni peteret, cujus anni Præturam* P. Clodius *adsectabat, adeo irâ & odio motus fuit ut* Milonis *competitores modis omnibus quibus posset juvaret, ad hoc, ut* Milone *repulso, eum Consulatum alii consequerentur. Nam, ut dicit* Cicero, *non potuit abuti Præturâ, ut cupiebat, Consule inimico suo* Milone, *qui ejus furores, & rabiem compressisset. Itaque summo studio nitebatur, ut* Milo *eo anno Consul non fieret, quod videns se ullo modo obtinere non posse, sed* Milonem *opinione*

om-

omnium Consulem esse futurum, statuit, si Ciceroni *credimus,* Milonem *ipsum occidere, & ità res gesta fuit.* Clodius *enim ex urbe recessit, antèquam* Milo, *& ad quandam suam villam accessit in Albanum, unde vesperi rediens versùs Romam, obviavit* Miloni *in via: ibat enim Lanubium, sive* [*ut quidam textus habent*] *Lavinium* Milo *ad prodendum ibi flaminem, nam erat illius loci dictator. Et ibat* Milo *penulatus in rheda cum uxore, ancillis, & pueris. Veniebat* Clodius *expeditus in equo, cum electa manu virorum. Itaque inter eos ante fundum* Clodii, *in via scilicet Appia, Congressio facta fuit, ut dicit* Cicero, *factòque in* Milonem *impetu à* Clodianis *& in illo certamine fuit* Clodius *interfectus. Ob quam cædem accusatus est* Milo, *& à fautoribus* Clodii *expetuntur ab eo pœnæ debitæ, quia contra leges hominem interfecerit.* Milo *non negabat occidisse: Sed jure se occidisse dicebat. Decrevitque* Pompeius *ut de morte* Clodii *quæreretur. Quare ab eo ex cunctis ordinibus electi sunt judices, qui in hac causa judicarent.* Pompeiusque *ipse armatis cohortibus forum*

com-

complevit, nè fortè in tanto judicio ulli populares motus exurgerent. Cicero ergò Milonis *amicissimus*, *inimicissimus* Clodiis, *pro* Milone *hanc Orationem habuit insignem atque notabilem, & summo artificio singularem.*

ETsi vereor, judices, nè turpe sit, pro fortissimo viro dicere, incipientem timere; minimèque deceat, cùm T. Annius Milo ipse magis de reipublicæ salute, quàm de sua perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse; tamen hæc novi, judicii nova forma terret oculos, qui, quocunque inciderint, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem judiciorum, minimè videnr. Non enim coronâ consessus vester cinctus est, ut solebat; non ufitatâ frequentiâ stipati sumus. Nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, afferunt, tamen oratori horroris aliquid; ut in foro & in judicio. Quamquam præsidiis salutaribus & necessariis septi sumus; tamen, ne non timere quidem sine aliquo timore possumus. Quæ si opposita Milonis potu-

rem;

rem; cederem tempori, judices, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse. Sed me recreat & reficit Cn. Pompeii, sapientissimi & justissimi viri, consilium: qui profectò nec justitiæ suæ putaret esse, quem rerum sententiis judicum tradidisset, eundem telis militum dedere; nec sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publicâ armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed præsidium denuncient; nèque solùm, ut quieto, sed etiam, ut magno animo simus, hortentur: neque auxilium modò defensioni meæ, verùm etiam silentium pollicentur. Reliqua verò multitudo, quæ quidem est civium, tota nostra est: neque eorum quisquam, quos undique intuentes ex hoc ipso loco cernitis, unde aliqua pars fori aspici potest, & hujus exitum judicii exspectantes, non cum virtuti Milonis favet, tum de se, de patriâ, de fortunis hodierno die decertari putat. Illud genus est adversum infestumque nobis: eorum, quos P. Clodii furor tapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis parvos

etiam

etiam concione incitati sunt, ut vobis voce prærirent, quid judicaretis, quorum clamor, si quis fortè fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamoréque maximos pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis, judices, & timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si unquam de bonis & fortibus viris, si unquam de bene-meritis civibus potestas vobis judicandi fuit, si denique unquam locus amplissimorum ordinum dilectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes & bonos cives, quæ vultu & verbis sæpe significâssent, re & sententiis declararent: hoc profectò tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrùm nos, qui semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus, an diu vexati à perditissimis civibus, aliquando per vos ac vestram fidem, virtutem, sapientiámque recreemur. Quid enim nobis duobus, judices, laboriosius? quid magis solicitum, magis exercitum, dici, aut fingi potest? qui spe amplissimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudelissimorum exitiorum ex-

rere

rere non possumus. Et quidem cæteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat: in judicio verò, & in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, unquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad ejus non salutem modò exstinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Quanquam in hac causa, judices, T. Annii tribunatu, rebus omnibus pro salute reipublicæ gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni à Clodio factas; nec deprecaturi sumus ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita condonetis: nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potiùs, quàm populi Romani felicitati assignetis: sed, si illius insidiæ clariores hac luce fuerint; tum denique obsecrabo obtestabórque vos, judices, si cætera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia telisque vitam ut impunè liceat

defendere. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propriæ nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ in Senatu ab inimicis sæpè jactata sunt, & in concione ab improbis, etiam paulo antè ab accusatoribus: ut omni errore sublato, rem planè, quæ venit in judicium, videre possitis. Negant intueri lucem fas esse ei, qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant, nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri: qui nondum liberâ civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cùm suâ manu sororem interfectam esse fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret, cùm de homine occiso quæratur, aut negari solere omnino esse factum; aut rectè ac jure factum esse defendi? Nisi verò existimetis dementem P. Africanum fuisse, qui cùm à C. Carbone tribuno plebis in concione seditiosè interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte sentiret, respondit, jure cæsum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut,

me Consule, Senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, judices, non sine causa fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causâ matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solùm humana, sed etiam deæ sapientissimæ sententiâ liberatum. Quod si duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo; diurnum autem, si telo defenderit, interfici impunè voluerunt: quis est, qui, quoquo modo qui interfectus sit, puniendum putet, cùm videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Atqui, si tempus est ullum, jure hominis necandi, quæ multa sunt, certè illud est non modo justum, verùm etiam necessarium, cùm vivis illata defenditur. Pudicitiam cùm eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii propinquus ejus imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat: facere enim probus adolescens periculosè, quàm perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir summus scelere solutum periculo liberavit. Insidiatori verò, & latroni, quæ

potest afferri injusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certè non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est enim hæc, judices, non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus; ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. *Silent enim leges inter arma*, nec se exspectari jubent, cùm ei, qui exspectare velit, antè injusta pœna luenda sit, quàm justa repetenda. Etsi persapienter, & quodammodo tacitè, dat ipsa lex potestatem defendendi; quæ non modò hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causâ vetat; ut, cum causâ non telum quæreretur, qui sui defendendi causâ, telo esset usus, non hominis occidendi causâ habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causâ, judices. Non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod obliviscì non potestis, insidiatorem jure interfici posse. Sequitur illud,

quod à Milonis inimicis sæpissime dicitur, Cædem, quâ P. Clodius occisus est, Senatum judicâsse contra rem publicam esse factam. Illam verò Senatus non sententiis suis solùm, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa à nobis acta in Senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quàm nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo Senatu quatuor, ad summum quinque, sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? declarant hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiosè criminabatur, cùm diceret, Senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potiùs, quàm propter magna in rempublicam merita, mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia; appelletur ità sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc verò quæstionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen Senatus constituendam putavit: erant enim leges, erant quæstiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem

ac factum Senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim Senatui de illo incesto stupro judicium decernendi potestas esset erepta, de ejus interitu, quis potest credere Senatum judicium novum constituendum putâsse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam, contra rempublicam Senatus factam esse decrevit? quia nulla vis unquam est in libera civitate suscepta inter cives non contra rempublicam. Non enim est ulla defensio contra vim unquam optanda; sed nonnunquam est necessaria. Nisi verò aut ille dies, in quo Tib. Gracchus est cæsus, aut ille quo Cajus, aut quo actæ Saturnini oppressa sunt, etiamsi è republica, rempublicam tamen non vulnerârunt. Itaque ego ipse decrevi, cùm cædem in Appia factam esse constaret, non eum qui se defendisset, contra rempublicam fecisse: sed, cùm inesset in re vis, & insidiæ, crimen judicio reservavi, rem notavi. Quod si per furiosum illum tribunum Senatui, quod sentiebat, perficere licuisset: novam quæstionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut vete-

veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur. Divisa sententia est, postulante nescio quo. Nihil enim necesse est omnium flagitia proferre: sic reliqua auctoritas Senatûs, emptâ intercessione, sublata est. At enim Cn. Pompeius rogatione suâ & de re, & de causa judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? nempe, ut quæreretur. Quid porrò quærendum est; factúmne sit? at constat. A quo? at patet: vidit etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse: quod nisi vidisset, posse absolvi eum qui fateretur cùm videret nos fateri, neque quæri unquam jussisset, nec vobis tam salutarem hanc in judicando literam, quàm illam tristem, dedisset. Mihi verò Cn. Pomp. non modò nihil gravius contra Milonem judicâsse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oportet. Nam, qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitûs quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipse profectò, quod sua sponte fecit P. nè Clodio tribuendum

putet, an tempori. Domi suæ nobilissimus vir, Senatûs propugnator, atque illis quidem temporibus penè patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus, occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta à Senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse à nostris patribus accepimus, cùm P. Africano domi suæ quiescenti illa nocturna vis esset illata! quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus nè necessariam quidem expectatam esse mortem? num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? certè nulla. Quid ità? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur, interest inter vitæ dignitatem, summorum, atque infimorum: mors quidem illata per scelus iisdem pœnis teneatur & legibus, nisi fortè magis erat parricida, si quis Consularem patrem, quàm si quis humilem necaverit; aut eò mors atrocior erit P. Clodii, quòd is in monumentis majorum suorum sit interfectus. Hoc enim sæpe ab istis dicitur: perinde, quasi Appius ille Cæcus viam munierit,

non

non quâ populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via cùm ornatissimum equitem Romanum M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? quæ cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebrò usurpatur, posteaquam latronis & parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Extorta est confitendi sica de manibus. Caruit foro postea Pompeius, caruit Senatu, caruit publico: januâ, se, ac parietibus, non jure legum judiciorumque texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certè hæc in illa causa summa omnia fuerunt. Insidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso Senatûs: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis: eo porrò reipublicæ tempore,

quo si unus ille occidisset, non haec solùm civitas, sed gentes omnes concidissent. Nisi fortè, quia perfecta res non est, non fuit punienda. Perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. Minùs dolendum fuit, re non perfectâ; sed puniendum certè nihilominus. Quoties ipse, judices, ex P. Clodii telis, & ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non mea vel reipublicæ fortuna servâsset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset? Sed stulti fuimus, qui Drusum, qui Africanum, Pompeium, nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa. P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest: luget Senatus: mœret equester ordo: tota civitas confecta senio est: squalent municipia: afflictantur coloniæ, agri denique, ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea causa, judices, non fuit, cur sibi censeret Pompeius quæstionem ferendam: sed homo sapiens, & altâ quadam mente præditus, multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem: in communi omnium lætitia.

titia, si etiam ipse gauderet, timuit, nè videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit. Sed illud maximè: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit è florentissimis ordinibus ipsa lumina: neque verò, quod nonnulli dictitant, secrevit in judicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir justissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiamsi cupisset. Non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ latè patere non possunt; propterea quod consuetudines victus non possunt esse cum multis: sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod respublica nos conjunxit cum multis, ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maximè ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei. Quod verò te, Cn. Domiti, huic quæstioni præesse maximè voluit, nihil quæsivit aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut consularem necesse esset: credo, quod principum munus esse ducebat, resistere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. Ex

Consu-

Consularibus te creavit potissimum. Dederas enim, quàm contemneres populares insanias, jam ab adolescentia documenta maxima. Quamobrem, judices, (ut aliquando ad causam criménque veniamus) si neque omnis confessio facti est inusitata; neque de causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus, à Senatu judicatum est; & lator ipse legis, cùm esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit; & electi judices, & isti præpositus quæstioni, qui hæc juste sapienterque disceptet: reliquum est, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi uter utri insidias fecerit: quod quò faciliùs argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite. P. Clodius, cùm statuisset omni scelere in prætura vexare rempubl. videretq; ità tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset: qui non honoris gradum spectaret, ut cæteri, sed L. Paulum collegam effugere vellet, singulari virtute civem & annum integrum ad dilacerandam remp. quæreret: subitò reliquit annum suum, seq; in annum proximum tran-

transtulit, non religione aliquâ, sed ut haberet, quod ipse dicebat ad præturam gerendam, hoc est, ad evertendam rempublicam plenum annum, atque integrum. Occurebat, mancam, ac debilem præturam suam futuram, Consule Milone: cum porrò summo consensu populi Romani Consulem fieri videbat. Contulit se ad ejus competitores, sed ità, totam ut petitionem ipse solus etiam, invitis illis, gubernaret. Tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret, convocabat tribus: se interponebat: coloniam novam, delectum perditissimorum scribebat civium. Quantò ille plura miscebat, tantò hic magis indies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum Consulem, idque intellexit, non solùm sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani sæpe esse declaratum: palàm agere cœpit, & apertè dicere, occidendum Milonem. Servos agrestes, & barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Etruriamq; vexârat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minimè obscura. Etenim palàm dictitabat, Consulatum

Miloni

Miloni eripi non posse, vitam posse. Significavit hoc sæpe in Senatu, dixit in concione. Quin etiam Favonio fortissimo viro, quærenti ex eo, quâ spe sineret Milone vivo, respondit, triduo illum, ad summum quatriduo, periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit. Interim cùm sciret Clodius, (neque enim erat difficile scire) iter solemne, legitimum, necessarium, ante diem XIII Kal. Feb. Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma subitò ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret, atque ità profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret: quam, nisi obire facinoris locum tempúsque voluisset, nunquam reliquisset. Milo autem cum in Senatu fuisset eo die, quo ad Senatus dimissus est, domum venit: calceos & vestimenta mutavit: paulisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, cùm jam Clodius (siquidem eo die Romam ven-

venturus erat) redire potuisset. Obviam fit ei Clodius, expeditus in equo, nullâ rhedâ, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat sine uxore, quod nunquam fere: cùm hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparâsset, cum uxore veheretur in rheda penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum puerorúmque comitatu. Fit obviàm Clodio ante fundum ejus horâ ferè undecimâ, aut non multò secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum: adversi rhedarium occidunt. Cùm autem hic de rheda, rejectâ penulâ, desiluisset, séque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur; partim, quòd hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui pòst erant: ex quibus qui animo fideli in dominum erant & præsentes fuerunt, partim occisi sunt, partim, cùm ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonémque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ità esse putarent, fecerunt id

id servi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis causâ, sed ut factum est,) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset. Hæc, sicut exposuit, ità gesta sunt, judices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potiùs oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid respublica consecuta sit; nihil quid vos, nihil quid omnes boni: nihil sanè id profit Miloni, qui hoc fato natus est, ut nè se quidem servare potuerit, quin unà rempublicam vósque servaret. Si id jure non posset, nihil habeo, quod defendam. Sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunque ope possent, à corpore, à capite, à vita sua propulsarent: non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. Quod si ità putâsset, certè optabilius Miloni fuit, dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primùm petitum, quàm jugulari à vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc

nemo

nemo vestrûm ità sentit illud jam in judicium venit, non, occisúsne sit, quod fatemur; sed jure, an injuriâ: quod multis antea in causis jam quæsitum est. Insidias factas esse constat: id est, quod Senatus contra rempublicam factum esse judicavit: ab utro factæ sint, incertum est: de hoc igitur latum est, ut quæreretur. Ità & Senatus rem, non hominem notavit, & Pompeius de jure, non de facto quæstionem tulit. Num quid igitur aliud in judicium venit, nisi uter utri insidias fecerit? profectò nihil. Si hic illi; ut nè sit impune: ille huic; tum nos scelere solvamur. Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? satis est quidem, in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, *Cui bono fuerit*, in his personis valeat, etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modò ut prætor esset, non eo Consule, quo sceleris nihil facere posset; sed etiàm ut, his Consulibus, prætor esset, qui-

quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certè speràsset se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut illi ratiocinabantur, nec, si cuperent, reprimere possent, cùm tantum beneficium ei se debere arbitrarentur: &, si vellent fortasse, vix possent frangere hominis scelerati∫simi coroboratam jam vetustate audaciam. An verò, judices, vos soli ignoratis? vos hospites in hac urbe versamini? vestræ peregrinantur aures? neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sint, ac non faces urbis, & pestes reipublicæ) fuerit impositurus nobis omnibus, atque imposturus? Exhibe quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te ajunt eripuisse è domo, & ex mediis armis, turbâque nocturnâ, tanquam Palladium sustuli∫se, ut præclarum indè munus, atque instrumentum tribunatûs ad aliquem, si nactus esses qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et aspexit me quidem illis oculis, quibus tum solebat, cùm omnia omnibus minabatur; moveret me quippe,

po lumen curiæ. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimicissimum multò crudelius etiam punitus es, quàm erat humanitatis meæ postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo: tu in publicum ejecisti: tu spoliatum imaginibus, exequiis, pompâ, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quam rem etsi necessariò fecisti; tamen quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam laudare non possum, irasci certè non debeo, P. Clodii præturam non sine maximo rerum novarum motu proponi solitam esse videbatis: nisi esset is Consul, qui eam auderet posseteque confringere. Eum Milonem esse cum sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo se metu, periculo rempublicam liberare? At * non P. Clodio mortuo, ublatis jam rebus omnibus dum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur, frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit: vos adepti estis, nè quem civem metueretis: hic exercitationem

tationem virtutis, suffragationem Consulatûs, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Itaque Milonis Consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus est. Non modò igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. An valuit odium? fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriæ, punitor doloris sui. Quid si hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quàm in Milone; sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus; ille erat ut odisset primum defensorem salutis meæ, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum; postremò etiam accusatorem suum, reus enim Milonis lege. Plotiâ fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium ipsius, & in homine injusto, quàm etiam justum esse? Reliquum est, ut jam illum natura ipsius consuetudóque defendat: hunc autem hæc eadem coarguant. Nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergò, judices?

cum

cum mœrentibus vobis urbe cessi: non servos, non arma, non vim intentavit? Quæ fuisset igitur causa restituendi mei, nisi fuisset injusta ejiciendi? Dicem mihi, credo, dixerat; multam irrogârat? actionem perduellionis intenderat: & mihi, judices, in causa aut vestra mala, aut mea nec præclarissima, etiam judicium timendum fuit? servorum, & egentium civium, & facinorosorum armis, meos cives, meis consiliis periculisque servatos, pro me objici nolui: Vidi enim, vidi hunc ipsum Q. Hortensium, lumen & ornamentum reipublicæ, pene interfici servorum manu, cùm mihi adesset: quâ in turba C. Vibienus Senator, vir optimus, cum hoc cùm esset unà, ità est multatus, ut vitam amiserit. Itaque, quando illius postea fœda illa, quam à Catilina acceperat, conquievit? hæc intentata nobis est: huic ego vos objici pro me non sum passus: hæc insidiata Pompeio est: hæc istam Appiam viam monumentum sui nominis nece Papirii cruentavit: hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad regiam pene confecit. Quid simile Milonis? cujus

vis

vis omnis hæc semper fuit, nè P. Clodius, cùm in judicem detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quantæ, quoties occasiones, quàm præclare fuerunt? potuitne, cùm domum, ac deos penates suos, illo oppugnante, defenderet, jure se ulcisci? potuitne, cive egregio & viro fortissimo P. Sextio collegâ suo vulnerato? potuitne Fabricio viro optimo, cùm de reditu meo legem ferret, pulso crudelissimâ in foro cæde factâ? potuitne L. Cæcilii justissimi fortissimique prætoris oppugnatâ domo? potuitne illo die, cùm est lata lex de me; cùm totius Italiæ concursus, quem mea salus concitârat, facti illius gloriam libens agnovisset, ut, etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vendicaret? Atqui erat id temporis clarissimus & fortissimus Consul inimicus Clodio, P. Lentulus ultor sceleris illius, propugnator Senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensûs, restitutor salutis meæ; septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompeius auctor & dux mei reditûs, illius hostis:

stis: cujus sententiam Senatus omnis de salute mea gravissimam & ornatissimam secutus est: qui populum Romanum cohortatus est: qui cùm de me decretum Capuæ fecisset, ipse cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent: omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis cogitaretur. Tamen se Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? Privato Milone, & reo ad populum, accusante P. Clodio, cùm in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est, quæ tum non modò occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper verò, cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimámque adolescens nobilissimus reipublicæ partem fortissime suscepisset atque illam belluam judicii laqueos declinantem jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit? cùm se ille fugiens in scalarum tenebris abdidisset: magnum Miloni fuit con-

conficere illam pestem nullâ suâ invidiâ, Antonii verò maximâ gloriâ? Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? cum ille vi in septa irruisset, gladios distringendos, lapides jaciendos curâsset, deinde subitò, vultu Milonis perterritos, fugeret ad Tiberim, vos & omnes boni vota faceretis ut Miloni uti virtute suâ liceret? Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impunè non est ausus: hunc injuriâ, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere? præsertim, judices, cùm honoris amplissimi contentio & dies comitiorum subesset: quo quidem tempore (scio enim quam timida sit ambitio, quantâque & quàm solicita cupiditas Consulatûs) omnia non modò, quæ reprehendi palàm, sed etiam quæ obscurè cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, falsam perhorrescimus: ora omnium atque oculos intuemur. Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quàm voluntas erga nos sensusque civium; qui non modo improbitati irascuntur candidatorum,

rum, ſed etiam in rectè factis ſæpe faſtidiunt. Hunc diem igitur campi ſperatum atque exoptatum ſibi proponens Milo, cruentis manibus ſcelus & facinus præ ſe ferens, & confitens, ad illa auguſta centuriarum auſpicia veniebat? quàm hoc non credibile in hoc? quàm idem in Clodio non dubitandum, qui ſe, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid quod caput audaciæ eſt, judices: quis ignorat, *maximam illecebram eſſe peccandi impunitatis ſpem?* in utro igitur hæc fuit? in Milone, qui etiam nunc reus eſt facti aut præclari, aut certè neceſſarii? an in Clodio, qui ità judicia pœnámque contempſerat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas eſſet, aut per leges liceret? Sed quid ego argumentor? quid plura diſputo? te, Q. Petilli appello optimum, & fortiſſimum civem: te, M. Cato, teſtor: quos mihi divina quædam ſors dedit judices: vos ex M. Favonio audiſtis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo: poſt diem tertium geſta res eſt, quam dixerat. Cùm ille non dubitaret apperire quid cogitaret; vos poteſtis dubitare quid fecerit? Quemadmodum

igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modò. Dictatoris Lanuvini ſtata ſacrificia nôſſe, negotii nihil erat: vidit neceſſe eſſe Miloni proficiſci Lanuvium illo ipſo, quo profectus eſt die. Itaque antevertit, at quo die? quo, ut antè dixi, inſaniſſima concio ab ipſius mercenario tribuno plebis eſt concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, niſi ad cogitatum facinus appropèraret, nunquam reliquiſſet. Ergò illi nè cauſa quidem itineris, etiam cauſa manendi: Miloni nulla facultas manendi, exeundi non cauſa ſolùm, ſed etiam neceſſitas fuit. Qui, ſi ut ille ſcivit Milonem fore eo die in via, ſic Clodium Milo nè ſuſpicari quidem potuit. Primum quæro, qui ſcire potuerit? quod vos idem in Clodio quærere non poteſtis. Ut enim neminem alium, niſi T. Patinam familiariſſimum ſuum rogâſſet? ſcire potuit illo ipſo die Lanuvii à dictatore Milone prodi flaminem neceſſe eſſe: ſed erant permulti alii, ex quibus id facillimè ſcire poſſet, omnes ſcilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæſivit? quæſierit ſane. Videte, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius

rius meus amicus dixit, corruperit. Lege testimonia testium vestrorum dixit, C. Cassinius, cognomenta Scola, Interamnis, familiaris meus & idem comes P. Clodii, cujus jam pridem testimonio Clodius eâdem horâ Interamnæ fuerat & Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse: sed subitò ei esse nuntiatum, Cyrum architectum esse mortuum. Itaque Romam repente constituisse proficisci. Dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius. Videte, judices, quantæ res his testimoniis sint confectæ. Primùm certè liberatur Milo: non eo consilio profectus est, ut insidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum agam negotium) scitis, judices, fuisse, qui in hac rogatione suadendâ dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio verò majoris alicujus. Videlicet me latronem ac scarium abjecti homines & perditi describebant. Jacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro auditum esset, rediturum fuisse. Respiravi: liberatus sum: non vereor, nè,

quod nè ſuſpicari quidem potuerim, videar id cogitâſſe. Nunc perſequar cætera. Nam occurrit illud: nè Clodius quidem de inſidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano manſurus, ſi quidem exiturus ad cædem è villa non fuiſſet. Video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiâſſe, non id nuntiâſſe, ſed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Roma proficiſcens reliquerat morientem? Unà fui, teſtamentum ſimul obſignavi cum Clodio? teſtamentum autem palàm fecerat, & illum hæredem & me ſcripſerat. Quem pridie horâ tertiâ animam efflantem reliquiſſet, eum mortuum poſtridie horâ decimâ ei nuntiabatur? Age, ſit ità factum: quæ cauſa, cur Romam properaret? cur in noctem ſe conjiceret? quid afferebat feſtinationem? quòd hæres erat? primùm erat nihil, cur properato opus eſſet: deinde ſi quid eſſet, quid tandem erat, quod eâ nocte conſequi poſſet, amitteret autem, ſi poſtridie manè Romam veniſſet? Atque ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potiùs, quàm expetendus fuit; ſic Miloni, cum inſidiator eſſet, ſi illum ad urbem noctu

noctu accessurum sciebat, subsistendum, atque exspectandum fuit noctu, invidioso & pleno latronum in loco occidisset: nemo ei neganti non credidisset; quem esse omnes salvum etiam confitentem volunt. Sustinuisset hoc crimen primùm ipse ille latronum occultator & receptator locus, dum neque muta solitudo indicâsset, neque cæca vox ostendisset Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atq; illo die certè Aricia rediens divertit Clodius ad Albanum. Quod nisi sciret illum Milo Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiamsi Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, diversurum. Cur neque antè occurrit, nè in villa resideret; nec eo in loco subsedit quo ille noctu venturus esset; Video adhuc constare omnia, judices: Miloni etiam utile fuisse, Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis fuisse: odium illius in hunc acerbissimum; in illum hujus nullum; consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda: hujus tantùm in repellenda;

mortem ab illo denunciatam palàm Miloni, & prædicatam; nihil unquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse: hujus iter necessarium; illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse illo die Româ exiturum; illum eo die se dissimulâsse rediturum: hunc nullius rei mutâsse consilium; illam causam mutandi consilii finxisse: huic, si insidiaretur, nocte prope urbem exspectandum; illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum. Videamus nunc id, quod caput est: locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id verò, judices, etiam dubitandum, & diutiùs cogitandum est? ante fundam Clodii: quo in fundo propter insanias illas substructiones, facilè mille hominum versabatur valentium. Atqui excelso loco superiorem se fore putabat Milo, & ob eam causam eum locum ad pugnam potissimùm delegerat. At in eo loco potiùs exspectandum ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitârat. Res loquitur, judices, ipsa; quæ semper

valet

valet plurimùm. Si hæc non geſta audiretis, ſed picta videretis; tamen appareret, uter eſſet inſidiator, uter nihil cogitaret mali, cùm alter veheretur in rheda penulatus, unà ſederet uxor. Quid horum non impeditiſſimum? veſtitus, an vehiculum, an comes? quid minùs promptum ad pugnam? cùm penulâ irretitus, rhedâ impeditus, uxore penè conſtrictus eſſet. Videte nunc illum primum egredientem è villa ſubitò, Cur veſperis? quid neceſſe eſt tardé? qui convenit, præſertim temporis? Divertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? ſciebat in Alſienſi eſſe procul inde. Villam ut perſpiceret? millies in ea fuerat. Quid ergò erat moræ & tergiverſationis? dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age: nunc iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore, tum ſine ea; nunquam non in rheda, tum in equo: comites Græculi, quocunque ibat, etiam cùm in caſtra Etruſca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum caſu pueros ſymphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum

greges. Ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi ut virum à viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur; quia quanquam paratus in imparatos, Clodius tamen mulier inciderat in viros. Nec verò fo erat nunquam non paratus Milo contra illum, ut non satis ferè esset paratus. Semper ille, & quantum interesset P. Clodii se perire, & quanto illi odio esset & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam, & pæne addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio & sine custodia provehebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martémque communem: qui sæpe spoliantem jam & exsultantem evertit & perculit ab abjecto. Adde inscitiam pransi, poti, oscitantis ducis: qui cùm à tergo hostem intercluſum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incensos irâ vitámque domini desperantes, cùm incidisset, hæsit in his pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini

vita

vita expetiverunt. Cur igitur eos manumiſit? metuebat ſcilicet, nè indicaretur, nè dolorem perferre non poſſent, nè tormentis cogerentur, occiſum eſſe à ſervis Milonis in Appia via P. Clodium, confiteri. Quid opus eſt tortore? quid quæris? occiderítne? occidit, jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quæſtio eſt, juris in judicio. Quod igitur in cauſa quærendum eſt, id agamus: hoc quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu verò cur miſerit, ſi id potiùs quæris, quàm cur parùm amplis affecerit præmiis: neſcis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia ſemper conſtanter & fortiter, M. Cato, dixítque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata eſt, non libertate ſolùm, ſed etiam omnibus præmiis dignißimos fuiſſe, qui domini caput defendiſſent. Quod enim præmium ſatis magnum eſt tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus ſervis, propter quos vivit? etſi id quidem non tanti eſt, quàm quod propter eoſdem, non ſanguine & vulneribus ſuis crudeliſſimi inimici mentem oculóſque ſatiavit. Quos niſi ma-

numisſiſſet, tormentis etiam dedendi fuerunt conſervatores domini, ultores ſceleris, defenſores necis? Hic verò nihil habet in his malis quod minùs moleſtè ferat, quàm, etiamſi quid ipſi accidat, eſſe tamen illis meritum præmium perſolutum. Sed quæſtiones urgent Milonem, quæ ſunt habitæ nunc in atrio Libertatis; quibuſnam de ſervis? rogas? de P. Clodii. Quis eos poſtulavit? Appius. Quis produxit? Appius, unde? ab Appio. Dii boni, quid poteſt agi ſeveriùs? de ſervis nulla quæſtio eſt in dominum, niſi de inceſtu, ut fuit in Clodium. Proximè * deos acceſſit Clodius, propiùs quàm tum, cùm ad ipſos penetrârat, cujus de morte tanquam de ceremoniis violatis quæritur. Sed tamen majores noſtri in dominum de ſervo quæri noluerunt, non quia non poſſet verum inveniri, ſed quia videbatur indignum eſſe, & domini morte ipsâ triſtius. In reum de ſervis accuſatoris cùm quæritur, verum inveniri poteſt? Age verò, quæ erat aut qualis quæſtio? heus * ubi Ruſcio, ubi Caſca? Clodius inſidias fecit Miloni? fecit: certa crux, nullas fecit: ſperata libertas.

Quid

Quid hac quæſtione certius? ſubitò arrepti in quæſtionem, tamen ſeparantur à cæteris, & in arcas conjiciuntur, nequis cum iis colloqui poſſit. Hi centum dies penès accuſatorem cùm fuiſſent, ab eo ipſo accuſatore producti ſunt. Quid hac quæſtione dici poteſt integriùs? quid incorruptiùs? Quod ſi nondum ſatis cernitis, cùm res ipſa tot tam claris argumentis ſigniſque luceat, purâ mente atque integrâ Milonem, nullo ſcelere imbutum, nullo metu perterritum, nullâ conſcientiâ exanimatum Romam revertiſſe: recordamini, per deos immortales, quæ fuerit celeritas reditûs ejus? qui ingreſſus in forum, ardente curiâ? quæ magnitudo animi? qui vultus? quæ oratio? Neque verò ſe populo ſolùm, ſed etiam Senatui tradidit: neque Senatui modò, ſed etiam publicis præſidiis & armis: neque his tantum, verùm etiam ejus poteſtati, cui Senatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiſerat. Cui ſe nunquam profectò tradidiſſet, niſi cauſæ ſuæ confideret, præſertim omnia audienti, magna metuenti, multa ſuſpicanti, non-

nonnulla credenti. Magna vis eſt conſcientiæ, judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiſerint; & pœnam ſemper ante oculos verſari putent, qui peccârint. Neque verò ſine ratione certâ, cauſa Milonis ſemper à Senatu probata eſt. Videbant enim ſapientiſſimi homines facti rationem, præſentiam animi, defenſionis conſtantiam. An verò obliti eſtis, judices, recenti illo nuncio necis Clodianæ, non modò inimicorum Milonis ſermones, & opiniones, ſed nonnullorum etiam imperitorum, qui negabant eum Romam eſſe rediturum? Sive enim illud animo irato ac percito feciſſet, ut incenſus odio trucidaret, inimicum; arbitrabantur eum tanti mortem P. Clodii putâſſe, ut æquo animo patriâ careret, cum ſanguine inimici explêſſet odium ſuum: ſive etiam illius morte patriam liberare voluiſſet; non dubitaturum fortem virum, quin, cùm ſuo periculo ſalutem reipublicæ attuliſſet, cederet æquo animo legibus, ſecum auferret gloriam ſempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipſe ſervâſſet. Multi etiam Catilinam atque illa portenta

tenta loquebantur; Erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miseros interdum cives optimè de republica meritos, in quibus homines non modò res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur! Ergò illa falsa fuerunt, quæ certè vera existitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honestè verèque defendere. Quid? quæ postea sunt in eum congesta? quæ quamvis etiam mediocrium delictorum conscientiam perculissent, ut sustinuit, dii immortales! sustinuit? imò verò ut contemsit, ac pro nihilo putavit, quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset! scutorum, gladiorum, frænorum, sparorum, pilorúmque etiam multitudo deprehendi posse judicabatur: nullum in urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Otriculanam devecta, Tiberi domus in clivo Capitolino scutis referta: plena omnia maleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solùm, sed penè credita: nec antè repudiata sunt, quàm quæsita. Laudabam equidem incredibilem

bilem diligentiam Cn. Pompeii; ſed dicam, ut ſentio, judices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere poſſunt ii, quibus tota commiſſa eſt reſpublica. Quinetiam audiendus ſit Popa Licinius neſcio quis de Circo maximo, ſervos Milonis apud ſe ebrios factos, ſibi confeſſos eſſe, de interficiendo Cn. Pompeio conjurâſſe, deinde poſtea ſe gladio percuſſum eſſe ab uno de illis, nè indicaret. Pompeio in hortis nuntiavit. Acceſſor in primis de amicorum ſententia. Rem defert ad Senatum, non poteram in illius, mei patriæque cuſtodis, tantâ ſuſpicione non metu exanimari: ſed mirabar tamen credi Popæ: ebrioſorum confeſſionem ſervorum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris putari. Verùm tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quàm timebat, non ea ſolùm, quæ timenda erant, ſed omnia, nè aliquid vos timeritis. Oppugnata domus C. Cæſaris, clariſſimi & fortiſſimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur: nemo audierat tam celebri loco, nemo ſenſerat: tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium

præ-

præstantissimâ virtute civem timidum suspicari: diligentiam, totâ republicâ susceptâ, nimiam nullam putabam. Frequentissimo Senatu nuper in Capitolio Senator invectus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis & civis, & viri fidem non faciebat, nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa, atque insidiosè ficta comperta sunt. Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei (te enim jam appello eâ voce, ut me audire possis) tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefariè aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas; si Italiæ delectus, ut nonnulli conquisitores tui dictitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juventus, quæ tuum corpus domúmque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certè vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires atque opes indicantur, si quidem in hunc unum & præstan

ſtantiſſimus dux electus, & tota reſpublica armata eſt. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras, & labantes, ut eas his armis ſanares, & confirmares, eſſe commiſſas? Quod ſi Miloni locus datus eſſet, probâſſet profectò tibi, ipſe neminem unquam hominem homini cariorem fuiſſe, quàm te ſibi: nullum ſe unquam periculum pro tua dignitate fugiſſe: cum illa ipſa terterrima peſte ſæpiſſime pro tua gloria contendiſſe: tribunatum ſuum ad ſalutem meam, quæ tibi cariſſima fuiſſet, conſiliis tuis gubernatum: ſe à te poſtea defenſum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos ſe habere ſemper amiciſſimos ſperâſſe, te tuo beneficio, me ſuo. Quæ ſi non probaret; ſi tibi ità penitùs inſediſſet iſta ſuſpicio, nullo ut evelli modo poſſet: ſi denique Italia à delectu, urbs ab armis, ſine Milonis clade nunquam eſſet conquietura: nè iſte haud dubitans ceſſiſſet patria; is, qui ità natus eſt, & ità conſuevit, te, Magne, tamen atteſtaretur; quod nunc etiam facit. Vide, quàm ſit varia vitæ commutabiliſque ratio, quàm vaga volubiliſque fortuna, quantæ infidelitates in ami-

amicis, quàm ad tempus aptæ ſimulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profectò tempus, & illuceſcet aliquando ille dies, cum tu ſalutaribus, ut ſpero, rebus tuis, ſed fortaſſe motu aliquo communium temporum immutatus, (qui quàm crebrò accidat, experti debemus ſcire) & amiciſſimi benevolentiam, & graviſſimi hominis fidem, & unius poſt homines natos fortiſſimi viri magnitudinem animi deſideres. Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompeium juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritiſſimum, cùm Senatus ei commiſerit, ut videret, nè quid reſpublica detrimenti caperet, (quo uno verſiculo ſatis armati ſemper Conſules fuerunt, etiam nullis armis datis) hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium exſpectaturum fuiſſe in ejus conſiliis vindicandis, qui vel judicia ipſa tolleret? ſatis judicatum eſt à Pompeio, falsò iſta conferri in Milonem, qui legem tulit, quâ, ut ego ſentio, Milonem abſolvi oporteret, ut omnes confitentur, liceret. Quod vero in illo loco atque in illis publicorum præſidiorum copiis circumfuſus ſedet,

ſatis

ſatis declarat, ſe non terrorem inferre vobis (quid enim illo minùs dignum quàm cogere, ut vos eum, condemnetis, in quem animadvertere ipſe, & more majorum, & ſuo jure poſſet?) ſed præſidio eſſe: ut intelligatis, contra heſternam concionem illam licere vobis quod ſentiatis, liberè judicare. Nec verò me, judices, Clodianum crimen movet: nec tam ſum demens, támque veſtri ſensûs ignarus, atque expers, ut neſciam, quid de morte Clodii ſentiatis. De qua ſi jam nollem ità diluere crimen, ut dilui, tamen impunè Miloni palàm clamare atque mentiri gloriosè liceret: Occidi, occidi, non Sp. Melium, qui, annonâ levandâ, jacturiſque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in ſuſpicionem incidit regni appetendi: non Tiberium Gracchum, qui collegæ magiſtratum per ſeditionem abrogavit: quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis ſui gloriâ: ſed eum (auderet enim dicere, cùm patriam periculo ſuo liberâſſet) cujus nefarium adulterium in pulvinaribus ſanctiſſimis nobiliſſimæ fœminæ comprehenderunt: eum, cujus ſupplicio Senatus

natus ſolennes religiones expiandas ſæpe cenſuit: eum, quem cùm ſorore germana nefarium ſtuprum feciſſe L. Lucullus juratus, ſe, quæſtionibus habitis, dixit comperiſſe: eum, qui civem, quem Senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conſervatorem judicabant, ſervorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, demit; orbem terrarum, quibuſcum voluit, partitus eſt: eum, qui, pluribus cædibus in foro factis, ſingulari virtute & gloriâ civem, domum vi & armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicæ recenſionis tabulis publicis impreſſam extingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli poſſeſſionum termini, qui non calumniâ litium, non injuſtis vindiciis ac ſacramentis alienos fundos, ſed caſtris, exercitu, ſignis inferendis, petebat: qui non ſolùm Etruſcos (eos enim penitùs contempſerat) ſed hunc Cn. Pompeium, virum fortiſſimum, atque optimum civem, judicem noſtrum, pellere poſſeſſionibus, armis caſtriſ-

castrisque conatus est: qui cum architectis & decempedis villas multorum hortosque peragrabat: qui janiculo & Alpibus spem possessionum terminabat suarum: qui cum ab equite Romano, splendidissimo & forti viro, T. Pacanio, non impetrâsset, ut insulam in lacu pretio venderet, repentè lintribus in eam insulam materiam, calcem, cæmenta atque * arenam convexit; Dominóque trans ripam inspectante, non dubitavit ædificium extruere in alieno: qui huic T. Furfanio (cui viro, dii immortales! (quid enim de mulierecula Sanctia? quid de adolescente Apronio dicam?) quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorem possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantum popposcerat, non dedisset, mortuum se in domum ejus illaturum; quâ invidiâ huic esset tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidelissimâ gratiâ, absentem de possessione fundi dejecit; qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modò vestibulo privaret, sed omni aditu & * limine. Quanquam

hæc

hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etſi * æquabiliter in rempublicam, in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in ſuos irruebat, ſed neſcio quomodo jam uſu obduruerat, & percalluerat, civitatis incredibilis patientiâ. Quæ verò aderant jam, & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuiſſetis, aut ferre imperium, ſi id ille nactus eſſet? Omitto ſocios, exteras nationes, reges, tetrarchas. Vota enim feceratis, ut in eos ſe potius * mitteret quàm in veſtras poſſeſſiones, veſtra recta, veſtras pecunias: * pecunias dico? à liberis medius fidius, ac conjugibus veſtris, nunquam ille effrænatas ſuas libidines cohibuiſſet. Fingi hæc putatis, quæ patent, quæ nota omnibus, quæ tenentur: ſervorum exercitus illum in urbe conſcripturum fuiſſe, per quos totam rempublicam reſque privatas omnium poſſideret? Quamobrem, ſi cruentum gladium tenens clamaret T. Annius. Adeſte, quæſo, atque audite, cives: P. Clodium interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frænare poteramus, hoc ferro & hac dextrâ à cervicibus veſtris repuli: per me unum * effectum eſt, ut

jus

jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: * Enimvero timendum, quonam modo id * factum ferret civitas. Nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuisse, maximâ lætitiâ populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, & dicat, & sentiat? * Nequeo vetera illa populi Romani, quanta fuerint gaudia, indicare: multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, judices: spero, multa vos, liberósque vestros, in republica bona esse visuros. In his singulis ità semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil horum vos visuros fuisse. In spem maximam, & quemadmodum confido, verissimam, adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc summo viro Consule, concusså hominum licentiâ, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui, hoc P. Clodio vivo, contingere

gere potuisse arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata, atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent? Non timeo, judices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentiùs hæc in illum evomere videar, quàm verius. Etenim etsi præcipuum esse debebat, tamen ità communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio penè æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, nè cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, judices nempe, hæc est quæstio de interitu P. Clodii, fingite animis. Liberæ enim sunt cogitationes nostræ, & quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ si possim efficere, ut Milonem absolvatis: sed ità, si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuistis? quonam modo ille vos vivus afficerat, qui mortuus inani cogitatione percussit? quid? si ipse Cn. Pompeius, qui eâ virtute ac sapientiâ est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum; si is, inquam, potuisset, ut quæstionem

nem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare: utrum putatis facturum fuisse? etiamsi propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempublicam non feciſſet. Ejus igitur mortis ſedetis ultores, cujus vitam, ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis: & de ejus nece lata quæſtio eſt, qui ſi eâdem lege reviviſcere poſſet, lata lex nunquam eſſet. Hujus ergò interfector non eſſet etiam confitendo ab iis impetraturus, nè pœnam timeret, quos liberaviſſet? Græci homines deorum honores tribunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus inſtitutas viris? quos cantus? quæ carmina? propè ad immortalitatem,& religionem, & memoriam conſecrantur. Vos tanti conſervatorem populi; tanti ſceleris ultorem non modò honoribus nullis afficietis, ſed ad ſupplicium rapi etiam patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, ſi feciſſet, & magno animo, & libenter, ſe feciſſe, libertatis omnium causâ: quod certè ei non confitendum modò fuiſſet, verùm etiam prædicandum. Etenim, ſi id non

negat

negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur; dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi verò gratius putat esse vobis, sui se capitis, quàm vestri ordinis defensorem fuisse: cùm præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos: sin factum nobis non probaretur? (quanquam qui poterat salus sua cuique non probare?) sed tamen si minùs fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset, magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratius, quàm lætari cæteros, lugere eum solùm, propter quem cæteri lætarentur? Quanquam hoc animo semper omnes fuimus in patriæ proditoribus opprimendis; ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, & invidiam nostram putaremus, nam quæ mihi contribuenda laus esset ipsi, cùm tantum in Consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? quæ mulier sceleratum ac pernicioſum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Propositâ invidiâ,

morte, pœnâ, qui nihilo ſegniùs, rempublicam defendit, is vir verè putandus eſt. Populi grati eſt, præmiis afficere bene-meritos de republica cives: viri fortis, ne ſuppliciis quidem moveri, ut fortiter feciſſe pœniteat. Quamobrem uteretur eâdem confeſſione T. Annius, quâ Ahala, quâ Naſſica, quâ Opimius, quâ Marius, quâ noſmetipſi: &, ſi grata reſpublica eſſet, lætaretur: ſi ingrata, tamen in gravi fortuna, conſcientiâ ſuâ niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani, & veſtra felicitas, & dii immortales ſibi deberi putant. Nec verò quiſquam aliter arbitrari poteſt, niſi qui nullam vim cœleſtem exiſtimat, numéneve divinum: quem neque imperii veſtri magnitudo, neque ſol ille, nec cœli & ſignorum motus, nec viciſſitudines rerum atque ordines movent, neque id, quod maximum eſt, majorum ſapientia; qui ſacra, qui cæremonias, qui auſpicia & ipſi ſanctiſſimè coluerunt, & nobis ſuis poſteris prodiderunt. Eſt, eſt profectò illa vis: neque in his corporibus atque in hac imbecillitate noſtra ineſt quiddam, quod vigeat,

geat, & ſentiat, & non ineſt in hoc tanto naturæ tam preclara motu niſi fortè idcirco eſſe non putant, quia non apparet, nec cernitur; perinde quaſi noſtram ipſam mentem, quâ ſapimus, quâ providemus, quâ hæc ipſa agimus, ac dicimus, videre aut planè qualis, aut ubi ſit, ſentire poſſimus. Ea vis, ea eſt igitur, quæ ſæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit? quæ illam perniciem extinxit ac ſuſtulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare ferróque laceſſere fortiſſimum virum auderet, vinceretúrque ab eo, quem ſi viciſſet, habiturus eſſet impunitatem & licentiam ſempiternam. Non eſt humano conſilio, nè mediocri quidem, judices, deorum immortalium curâ, res illa perfecta: religiones mehercule ipſæ, aræque, cùm illam belluam cadere viderunt, commoviſſe ſe videntur, & jus in illo ſuum retinuiſſe. Vos enim Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, imploro, atque obteſtor, vóſque Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ, & æquales, quas ille præceps amentiâ, cæſis, proſtratiſque

que ſanctiſſimis lucis, ſubſtructionum inſanis molibus oppreſſerat: veſtræ tum aræ, veſtræ religiones viguerunt, veſtra vis valuit, quam ille omni ſcelere polluerat: túque ex tuo edito monte, Latialis, ſancte Jupiter, cujus ille lucus, nemora, finéſquæ ſæpe omni nefario ſtupro & ſcelere maculârat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuiſti: vobis illi, vobis veſtro in conſpectu feræ, ſed juſtæ tamen, & debitæ pœnæ ſolutæ ſunt. Niſi fortè hoc etiam caſu factum eſſe dicimus, ut ante ipſum ſacrarium Bonæ deæ, quod eſt in fundo T. Sexti Galli, in primis honeſti & ornati adoleſcentis, ante ipſam, inquam, Bonam deam, cùm prælium commiſiſſet, primùm illud vulnus acceperit, quo teterrimam mortem obiret: ut non abſolutus judicio illo nefario videretur, ſed ad hanc inſignem pœnam reſervatus. Nec verò non eadem ira deorum hanc ejus ſatellitibus injecit amentiam, ut ſine imaginibus, ſine cantu, ſine ludis, ſine exequiis, ſine lamentis, ſine laudationibus, ſine funere, oblitus cruore & luto, ſpoliatus illius ſupremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici ſolent, ambu-

bureretur, etiam abjectus. Non fuisse credo fas clarissimorum virorum formas illi teterrimo patricidæ aliquid decoris afferre; neque ullo in loco potiùs mortem ejus lacerari; quàm in quo vita esset damnata. Dura mihi medius fidius jam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam insultare videret & patiretur: polluerat stupro sanctissimas religiones: Senatûs gravissima decreta perfregerat: pecuniâ se palàm à judicibus redemerat: vexârat in tribunatu Senatum: omnium ordinum consensu pro salute reipublicæ gesta rescinderat: me patriâ expulerat; bona diripuerat, domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cneo Pompeio nefarium bellum indixerat: magistratuum privatorûmque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat, vastârat Etruriam: multos sedibus ac fortunis ejecerat: instabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant. Incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent: nihil erat cujusquam,

quod quidem ille adamâsset, quod non hoc anno suum fore putaret. Obstabat ejus cogitationibus nemo, illum præter Milonem, ipsum, qui poterat obstare: Cn. Pompeium novo reditu in gratiam quasi devinctum arbitrabatur: Cæsaris potentiam, suam potentiam esse dicebat: bonorum animos etiam in meo casu contempserat: Milo unus urgebat. Hic dii immortales, ut suprà dixi, mentem dederunt illi perdito, ac furioso, ut huic faceret insidias: aliter perire pestis illa non potuit. Nunquam illum respublica suo jure esset ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumscripsisset. Nec cum solebat quidem id facere in privato eodem hoc, aliquid profecerat. An Consules in prætore coercendo fortes fuissent? primùm, Milone occiso, habuisset suos Consules. Deinde, quis in eo prætore Consul fortis esset, per quem tribunum, virum Consularem, crudelissimè necatum esse meminisset? omnia possideret, teneret lege novâ, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis: servos nostros libertos suos fecisset. Postremò, nisi

eum

eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effœminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis. An ille Prætor, illę verò Consul, si modò hæc templa atque ipsa mœnia stare, eo vivo, tamdiu, & Consulatum ejus expectare potuissent, ille denique vivus, mali nihil feciſſet, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sext. Clodio duce, curiam incenderit? quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, exscindi, funestari? neque id fieri à multitudine imperitâ, (quanquam esset miserum idipsum) sed ab uno; qui, cùm tantùm ausus sit ultor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimùm abjecit, ut eam mortuus incenderet, quàm vivus everterat, & sunt qui de via Appia quærantur, taceant de curia: Ecquando ab eo spirante forum potuisset defendi, cu-

jus non reſtiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, ſi poteſtis, ab inferis: frangetis impetum vivi, cujus vix ſuſtinetis furias inſepulti? niſi verò ſuſtinuiſtis eos, qui cum falcibus ad Caſtoris, cum gladiis toto foro volitárunt. Cædi vidiſtis populum Romanum, concionem gladiis diſturbari, cùm audiretur ſilentio M. Cælius tribunus plebis vir fortiſſimus, & in ſuſcepta cauſa firmiſſimus, & bonorum voluntati & auctoritati Senatûs deditus, & in hac Milonis ſive invidiâ, ſive fortunâ, ſingulari, divinâ, & incredibili fide. Sed jam ſatis multa de cauſa, extra cauſam etiam nimis fortaſſe multa. Quid reſtat? niſi ut orem obteſtérque vos, Judices, ut eam miſericordiam tribuatis fortiſſimo viro, quam ipſe non implorat, ego autem, repugnante hoc, & imploro, & expoſco. Nolite, ſi in noſtro omnium fletu nullam lacrymam aſpexiſtis Milonis, ſi vultum ſemper eundem, ſi vocem, ſi orationem ſtabilem ac non mutatam videtis, hoc minùs ei parcere: atque haud ſcio, àn multò etiam ſit adjuvandus magis. Etenim, ſi in gla-

gladiatoris pugnis, & infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos, & supplices, & ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus; fortes, & animosos, & se acriter ipsi morti offerentes, servare cupimus; eorúmque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quàm qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, judices, exanimant & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assiduè, & quibus interfum quotidie: Valeant, inquit, valeant cives mei: sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihíque patria charissima, quoquo modo merita de me erit. Tranquillâ republica cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. Ego cedam, atque abibo, si mihi republicâ bonâ frui non licuerit; at carebo malâ: & quamprimum tetigero bene moratam & liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustrà, inquit, suscepti mei labores! O spes fallaces! O cogitationes inanes meæ? ego cùm tribu-

nus plebis, republicâ oppressâ, me Senatui dedissem, quem extinctum acceperam; equitibus Romanis, quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego cùm te (mecum enim sæpissime loquitur) patriæ reddidissem, mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc Senatus est, quem securi fumus? ubi equites Romani, illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis, fuit auxilio, vox, & defensio? mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? Nec verò hæc judices, ut Ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim se, negat ingratis civibus fecisse, quæ fecit: timidis, & omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem, & infimam multitudinem, quæ, P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat, eam quò tutior esset vita vestra, se fecisse commemorat, ut non modò virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret: nec timet,

met, nè, cum plebem muneribus placârit, vos non conciliârit meritis in rempublicam ſingularibus: Senatûs erga ſe benevolentiam temporibus his ipſis ſæpe eſſe perſpectam: veſtras verò, & veſtrorum ordinum occurſationes, ſtudia, ſermones, quemcumque curſum fortuna dederit, ſecum ſe ablaturum eſſe dicit. Meminit etiam ſibi vocem præconis modo defuiſſe, quam minimè deſiderarit: populi verò cunctis ſuffragiis, quod unum cupierit, ſe Conſulem declaratum: nunc denique ſi hæc arma contra ſe ſint futura, ſibi facinoris ſuſpicionem, non facti crimen obſtare. Addit hæc, quæ certè vera ſunt, fortes & ſapientes viros non tam præmia ſequi ſolere rectè factorum, quàm ipſa rectè facta: ſe nihil in vita, niſi præclariſſimè, feciſſe; ſi quidem nihil ſit præſtabilius viro quàm periculis patriam liberare: beatos eſſe, quibus ea res honori fuerit à ſuis civibus: nec tamen eos miſeros, qui beneficio cives ſuos vicerint. Sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, ſi eſſet habenda ratio præmiorum, ampliſſimum eſſe præmium, gloriam: eſſe hanc unam quæ brevitatem vitæ poſteritatis

ritatis memoria consolaretur: quæ efficeret, ut absentes adesſemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in cœlum videantur ascendere. De me, inquit, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla nunquam obmutescet vetustas. Quin hoc tempore ipso, cùm omnes à tuis inimicis faces invidiæ meæ subjiciuntur: tamen omni in hominum cœtu gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni sermone celebramur. Omitto Etruriæ festos, & actos, & institutos dies: centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii, & opinor, ultra quàm fines imperii populi Romani sunt, non solùm fama jam de illo, sed etiam lætitia peragravit. Quamobrem ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam versatur, & semper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum sæpe his absentibus: sed iisdem audientibus, hæc ego tecum, Milo: Te quidem, quod isto animo es, satis laudare non possum: sed quo est ista magis divina virtus, eò majore à te dolore, divellor. Nec verò, si mihi eri-

eriperis, reliqua est illa tamen ad consolandum querela, ut his irasci possim, à quibus tantam vulnus accepero: Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi: non malè aliquando de me meriti, sed semper optimé. Nullum unquam, judices, mihi tantum dolorem inuretis; (etsi, quis potest esse tantus?) Sed nè hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper, feceritis; quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis, cur non id meo capite potiùs luitur, quàm Milonis? Præclarè enim vixero, si quid mihi acciderit priùs, quàm hoc tantum mali videro. Nunc me una consolatio sustentat, quòd tibi, O T. Anni, nullum à me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum sæpe corpus & vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua dimicatio capitis futura, deposco. Quid jam restat? quid habeo,

habeo, quod dicam, quod faciam pro tuis in me meritis? nisi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo; vosque obsecro, judices, ut vestra beneficia, quæ in me contuliſtis, aut hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio occasura esse jubeatis. His lacrymis non movetur Milo; est quodam incredibili robore animi septus. Exilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus: mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sed hic eâ mente quâ natus est. Quid vos, judices: quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis, ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quàm hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortiſſimi viri, qui multum pro republica sanguinem effudiſtis: vos in viri & in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis non modò inspectantibus, sed etiam armatis, & huic judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? ejicietur? O me miserum! O me infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuiſti per hos; ego te in patria

tria per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. Frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri, per eosdem, per quos nostram ille servâsset? at in qua causa non potuisse? quæ est grata gentibus. A quibus non potuisse? ab iis, qui maximè P. Clodii morte acquierunt. Quo deprecante? me. Quodnam concepi tantum scelus? aut quod in me tantum facinus admisi, judices, cùm illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exstinxi? omnes in me meósque redundant ex illo fonte dolores. Quid me reducem esse voluistis? an ut, inspectante me, expellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro, vos, pati, mihi acerbiorem reditum esse, quàm fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum? Utinam dii immortales fecissent (pace tuâ, patria, dixerim: metuo enim, nè scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam piè) ut P. Clodius non modò vive-

viveret, ſed etiam prætor, Conſul, dictator eſſet, antequam hoc ſpectaculum viderem. O dii immortales! fortem, & à vobis, judices, conſervandum virum. Minimè, minimè, inquit; immò verò pœnas ille debitas luerit: nos ſubeamus, ſi ità neceſſe eſt, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, uſquam niſi in patria morietur? aut, ſi fortè pro patriâ, hujus vos animi monumenta retinebitis, corporis in Italia nullum ſepulcrum eſſe patiemini? hunc ſuâ quiſquam ſententiâ ex hac urbe expellat, quem omnes urbes expulſum à vobis ad ſe vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, ſi ejecerit: miſeram, ſi amiſerit. Sed finis ſit. Neque enim præ lacrymis jam loqui poſſum, & hic ſe lacrymis defendi vetat. Vos oro, obteſtórque, judices, ut in ſententiis ferendis, quod ſentietis, id audeatis. Veſtram virtutem, juſtitiam, fidem (mihi credite) is maximè probabit, qui in judicibus legendis optimum & ſapientiſſimum quemque legit.

M. Fa-

M. Fabii Quintiliani

De CICERONE judicium.

Lib. 10. *Inſtitut. Orat. Cap.* 1.

—ORatores verò vel præcipuè Latinam Eloquentiam parem facere Græcæ poſſunt. Nam Ciceronem cuicunque eorum fortiter oppoſuerim. Nec ignoro quantum mihi concitem pugnam, cum præſertim id non ſit propoſiti, ut eum Demoſthenì comparem hoc tempore: neque enim attinet; cum Demoſthenem inprimis legendum, vel diſcendum potiùs putem. Quorum ego virtutes pleraſque arbitror ſimiles, conſilium, ordinem dividendi, præparandi, probandi rationem, omnia denique, quæ ſunt inventionis. In eloquendo eſt aliqua diverſitas: denſior ille, hic copioſior: ille concludit adſtrictiùs, hic latiùs pugnat: ille acumine ſemper, hic frequenter, & pondere: illi nihil detrahi poteſt, huic nihil adjici:

adjici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè, & commiseratione (qui duo plurimum affectus valent) vincimus. Et fortasse epilogos illi mos civitatis abstulerit: sed & nobis illa quæ Attici mirantur, diversa Latini sermonis ratio minùs permiserit. In epistolis quidem, quanquam sunt utrique, nulla contentio est. Cedendum verò in hoc quidem, quòd ille & prior fuit, & ex magnâ parte Ciceronem, quantus est, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius cùm se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Platonis, jucunditatem Isocratis. Nec verò quod in quoque optimum fuit, studio consecutus est tantùm; sed plurimas vel potiùs omnes ex se ipso virtutes extulit immortalis ingenii beatissimâ ubertate. Non enim pluvias (ut ait Pindarus) aquas colligit, sed vivo gurgite exundat: dono quodam providentiæ genitus, in quo totas vires suas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentiùs, movere: vehementiùs potest? cui tanta unquam jucunditas affluit, ut ipsa illa quæ extorquet, impetrare cum credas, & cum transversum

ſum vi ſua judicem ferat, tamen ille non rapi videatur, ſed ſequi. Jam in omnibus quæ dicit tanta autoritas ineſt, ut diſſentiri pudeat; nec advocati ſtudium, ſed teſtis aut judicis afferat fidem. Cùm interim hæc omnia, quæ vix ſingula quiſquam intentiſſimâ curâ conſequi poſſet, fluunt illaborata: & illa quæ nihil pulchrius auditu eſt oratio, præ ſe fert tamen feliciſſimam facilitatem. Quare non immeritò ab hominibus ætatis ſuæ regnare in judiciis dictus eſt: apud poſteros verò id conſecutus, ut Cicero jam non hominis, ſed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur ſpectemus: hoc propoſitum nobis ſit exemplum. Ille ſe profeciſſe ſciat, cui Cicero valdè placebit.

Orati-

Orationum Selectarum Index.

I. *Pro* ARCHIA POETA *quæ habita est à* Cic. *Anno u. C. 692. Æt. an. 46. M. Pupio Pisone & M. Æmilio Valerio Messala* COSS. pag. 1.

II. *Pro* M. MARCELLO. *habita Anno u. C. 707. Æt. an. 61. C. Julio Cæsare, & M. Æmilio Lepido* COSS. 24

III. *Pro* Q. LIGARIO. *habita an. u. C. 707. Æt. an. 61. C. Julio Cæsare, & M. Æmilio Lepido* COSS. 44

IV. *Pro* REGE DEIOTARO *an. u. C. 708.* Caio Julio Cæsare III. Dictatore, & IV. COSS. *sine Collega. Æt. an. 62.* 67

V. VI. VII. VIII. 1, 2, 3, 4. In CATILINAM *An. u. C. 690.* M. Tullio Cicerone & M. Antonio COSS. *Æt. an. 44.* 95

IX. Phil-

IX. Philippica II. *in* MARC. ANTONIUM, *Anno u. c.* 709. Caio Julio Cæsare V. & M. Antonio COSS. *Æt. an.* 63. 183
XI. *Pro* LEGE MANILIA. *Anno u. c.* 687. M. Æmilio Lepido, & L. Volcatio Tullo COSS. *Æt. an.* 41. 258
XII. *Pro* T. ANNIO MILONE, *Anno u. c.* 701. Cn. Pompeio Magno III. COSS. *sine collega. Æt. an.* 61. 304

F I N I S.